

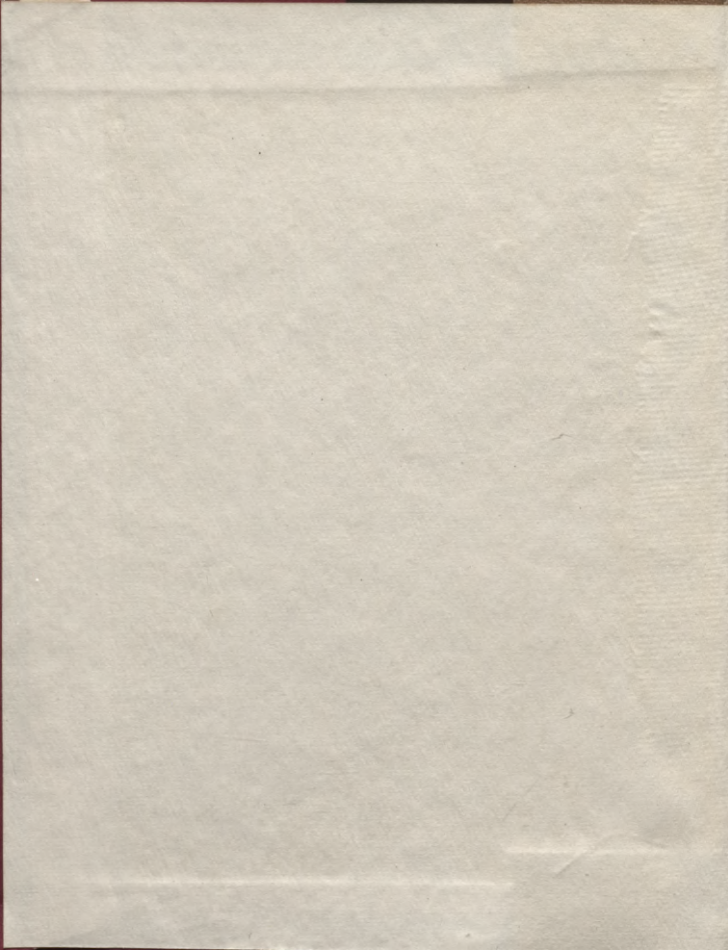
85-2

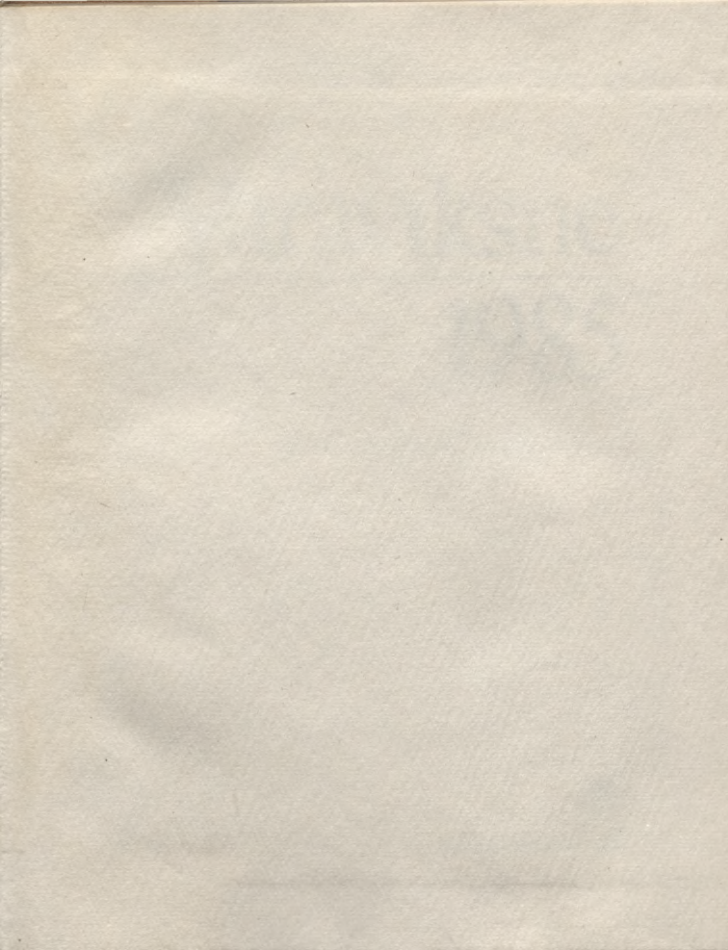
16

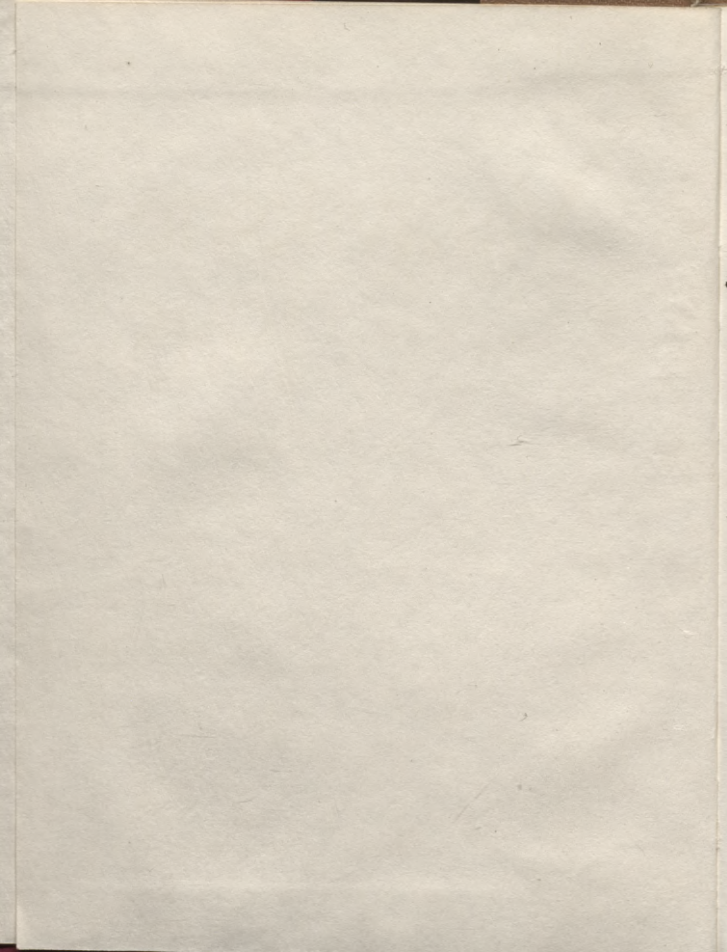
Varaviksnē

1985

Varavīksne

1985

Literārā mantojuma gadagrāmata

RIGA «LIESMA» 1985

83.3LI
Va 649

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~85-5.922~~

0305071760

Vārstaizsne

1985

Sastādītājas S. Viese un L. Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence un J. Niedre

Mākslinieks O. Bērziņš

J. Rozentāla, A. Ciruļa, J. Madernieka, J. Jaunsudrabiņa, A. Annusa, J. Bines, J. Anmaņa, I. Rankas darbu fotoreprodukcijas izgatavojis J. Krieviņš.

V $\frac{4603010201-24}{M801(11)-85}$ 16-85

© Izdevniecība «Liesma», 1985

PRIEKŠVārds

Dainu tēvam Krišjānim Baronam — simt piecdesmit. «Varavīksne» šogad iznāk zem šīs zīmes. Tā veltīta folkloras, galvenokārt tautasdziesmu tematikai.

Raksti veido četras tematiskas grupas.

Krājuma ievadījumā — Saulcerītes Vieses un Jāņa Niedres raksti. Abi autori vēl lieku reizi apliecinā, ka folkloras ir dzīvotspējīga un kā latviešu tautas dzīves sastāvdaļa tā funkcionē vēl mūsu gadsimtā, vēl mūsu dienās.

Otrā grupa — mūsu tautas poēzijas saskare ar citām tautām.

Te plašākais apcerējums ir jaunajai literatūras pētniecei Silvijai Bricei, kas pievērsusies visagrīnākajam latviešu tautasdziesmu vākšanas posmam, respektīvi, laikam, kad latvieši, atrazdamies vēl baltvācu muižnieku varā, nokļuva vācu un baltvācu vēsturnieku, etnogrāfu, literātu uzmanības lokā. Cēloņi šai parādībai bija dažādi, bet pats vākšanas fakts un pirmie tulkošanas mēģinājumi bija nozīmīgs kultūrvēsturisks darbs. Vāciešu apkopotās latviešu tautasdziesmas, sākot ar 19. gadsimta sešdesmitajiem gadiem, izraisīja īpašu interesi valodnieku aprindās. Šai laikā indoeiropiešu salīdzināmajā valodniecībā vispār radās nebijusi interese par latviešu valodu (līdzās lietuviešu valodai) kā par vienu no baltu valodām, kas saglabājusi ļoti daudz senu valodas faktu.

S. Brices pētījumam tematiski piekļaujas līdz šim nezināmais literatūrvēsturiskais dokuments — baltvācu dzejnieka

Viktora fon Andrejanova raksts «Latvijas ainas» («Bilder aus Lettland»). Tas vairākos turpinājumos iespiests 1895. gada vasarā centrālā Vācijas laikraksta «Berliner Tageblatt» pielikumā «Der Zeitgeist». No V. Andrejanova vēstulēm R. Blaumanim uzzinājuši avīzes nosaukumu un raksta publicēšanas laiku, varējām sākt meklējumus. Tos uzņēmās Potsdamā dzīvojošā kinorežisore Leonija Mundeciema-Vusa. Izrādījās, ka VDR Valsts bibliotēka Berlinē ir vienīgā vieta Eiropā, kur vēl saglabājušies avīzes pilni komplekti, bet arī tie jau atrodas tuvu sabīzumam, jo avīze iespiesta uz ļoti sliktā papīra. Materiāls tiks glābts mikrofilmējot. L. Mundeciema laikam būs pēdējā lasītāja, kas redzējusi un šķirstījusi «dzīvu» avīzi. Viens no viņas atrastajiem un tulkotajiem V. Andrejanova rakstiem — dokumentāls tēlojums par Rūdolfu Blaumani «Dzejnieks un kantorists» publicēts «Literatūras un Mākslas» 1983. gada 21. janvāra numurā.

Sigada «Varavīksnē» atradisim vairākus cittautu autorus. Pazīstamais čehu literatūrzinātnieks Radegasts Paroleks atsūtījis rakstu par latviešu tautasdziesmu tulkojumiem čehu valodā. Savukārt mūsu republikas krievu literātu saimes pārstāvis Jurijs Abizovs analizē problēmas, kas saistītas ar dainu tulkošanu krievu valodā. Viņš paver ļoti interesantu ieskatu latviešu un krievu folkloras atšķirīgajā tēlu sistēmā, kas rada objektīvo pamatu tulkošanas ārkārtējām grūtībām.

Izrādās, ka latviešu tautasdziesmas jau pagājušajā gadsimtā ir ieinteresējušas arī angļus. Par to pastāsta Valija Labrence. Salīdzināt, kā pazīstamās četrriņdes skan franču valodā, — šo iespēju mums sagādājis Ēvalds Valters, iepazīstinot ar Rīgā izdotu grāmatu, kas jau sen kļuvusi par bibliogrāfisku retumu, — ar Mišela Žonvāla sastādīto un tulkoto dainu izlasi. Jāpiebilst, ka raksta autoram šis grāmatas eksemplārs ir dārga piemiņa — ilggadējā kolēģa un drauga Arveda Mihelzona dāvana.

Trēšā tēma saistīta ar dainu mitoloģiju.

Māras Zālites apcere «Pilna Māras istabiņa jeb tautasdziesmu Māras meklējumos» ipašu interesi izraisa ar to, ka

tēmai, kas pēc tradīcijas tiek uzskatīta par zinātnieku darba lauku, pievērsusies dzejniece. Izrādās, ka tieši šis fakts autorei dod zināmas priekšrocības, jo pēdējā laikā folkloristikā līdzās tīri zinātniskām seno dzejas tēlu izcelsmes pētīšanas metodēm arvien vairāk izvirzās t. s. mitopoētiskā etimoloģija. Par to sakarā ar M. Zālītes darbu krievu padomju valodnieks, viens no izcilākajiem baltistiem — baltu valodu vēstures un mitoloģijas pētnieks V. Toporovs — saka: «Pateicoties pamatīgai un nopietnai materiālu analīzei un bagātai un radošai dzejnieces intuīcijai, M. Zālīte restaurē pietiekami pilnīgu Māras tēlu, starp daudzveidīgajiem ar Māru saistītajiem motīviem atrodot tēla galveno nervu.» Apstrīdot dažus Māras tēla izcelsmes skaidrojumu, V. Toporovs piebilst: «Šis piezīmes nav jāsaprot tādā nozīmē, ka, lai novērtētu Māras un viņai līdzīgu personāžu dabu un izcelsmi, būtu lietojama tikai stingri zinātniskā etimoloģija. Gluži otrādi, viens no šādu vārdu pētīšanas sasniegumiem pēdējos gados ir pievēršanās t. s. «mitopoētiskajai» etimoloģijai, kuras piemēri daudzveidīgi atklājas attiecīgos tekstos un dod iespēju konstatēt, kā pats teksts traktē vārdu, kādos kontekstos un sakaros teksts ieved vārdu. Tieši «mitopoētiskā» etimoloģija pilnīgāk un adekvātāk nekā «zinātniskā» ļauj noskaidrot, kādu vietu arhaiskā pasaules modelī ieņem persona ar doto vārdu. Spriežot pēc sevišķi arhaiskā tipa indoeiropiešu mitoloģiskās poēzijas nesenajiem pētījumiem, mitoloģiskajām un rituālajām latviešu tautasdziesmām ir izcili svarīga loma kā pētījuma objektam.»

Ceturtajā tematiskajā grupā ietilpst pētījumi par folkloras ietekmi uz rakstīto literatūru, konkrēti — uz literārajām pasakām. Trīs raksti kopumā aptver šī žanra gaitu no gadsimta sākuma līdz latviešu padomju literatūras pēdējiem gadiem.

Anita Bija mums atklāj, ka tie avoti, kas «baro» Kārļa Skalbes pasakas, ir ne tik daudz tautas pasakas, cik dziesmas. Ingrida Kiršentāle savukārt sīki analizē pavedīnus, kas Annas Sakses pasakas saista ar tautas pasakām. Lai

izsekotu šī žanra elementu transformācijai visjaunākajos laikos, Jolanta Mackova izmantojusi Imanta Ziedoņa literārās pasakas. Viņa izceļ to, kā autors tajās ieprojecējis žanra visbūtiskākās īpašības un kā piespiedis tās «strādāt».

No iepriekšējo «Varavīksnes» laidietu struktūras saglabāta nodaļa, kas veltīta simtgadniekiem, kuri šogad ir divi.

Vilis Bendorfs Ādolfu Ersu iesaistījis «Varavīksnes» kopējā, t. i., folkloras tematikā, parādīdams rakstnieku neparastākā pavērsienā, proti, kā tautas melodiju vācēju. Par Elzu Stērsti savus bērnības un jaunības iespaidus stāsta dzejnieces mazmeita Anna Žigure. Rakstā ieraugām jubilāres tuvplāna portretu — tādu, kādu to spēj dot vienīgi tuvs cilvēks. Tajā iezīmējas arī pašas autore rakstura īpašību veidošanās un ceļš uz literatūru.

Ilustrācijās sniedzam Krišjāni Baronu latviešu mākslinieku skatījumā.

Līvija Volkova

SAULCERITE VIESE

NO FOLKLORAS KRĀJĒJU PIEREDZES

«Kas par interesantu materiālu! Esmu izšķirstījis visas šīs grāmatas un redzu, ka acimredzot trūkst roku vai vēlēšanās to visu apkopot, to visu aplūkot no sabiedriski politiskā viedokļa. Pamatojoties uz šo materiālu, varētu taču uzrakstīt lielisku pētījumu par tautas centieniem un cerībām,» — šos vārdus, iepazīties ar krievu folkloras krājumiem, saka Vladimirs Iljičs Leņins sarunā ar Vladimiru Bonču-Brujeviču, izcilo padomju literātu, vēsturnieku un valsts darbinieku.¹ Un, vēlreiz atgriezdamies pie šīs tēmas, V. I. Leņins piebilst:

«Brīnums gan, mūsu zinātnieki, visi šie privātdocenti un profesori, noņemas ar katru filozofisku brošūriņu, nekam nederīgu rakstiņu, ko uzrakstījis nez kāds pseidointelīgents, kurš pēkšņi sajutis filozofisku dziņu, bet te, lūk, ir īsta tautas daiļrade, un to ignorē, to neviens nezina, par to neviens neinteresējas un par to neko neraksta... Bet tas taču ir daudz interesantāk nekā visa šī daudzu jo daudzu mūsu no buržuāziskās inteliģences nākušo filozofu «filozofiskā» čalošana... Šī gadsimtu gaitā radusies masu daiļrade atspoguļo taču to pasaules uzskatu dažādos laikmetos.»²

¹ Бонч-Бруевич В. Д. Воспоминания о Ленине. М., 1969, с. 418. Citēts pēc grām.: «Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā». R., 1976, 7.—8. lpp.

² Turpat.

Sos vārdus, ko V. I. Ļeņins saka par krievu folkloru un tās vispusīgas izpētišanas nepieciešamību, var attiecināt uz katras tautas mutvārdu daiļradi, arī latviešu, jo atšķirībā no daudzām citām Eiropas tautām, kurām gadsimtiem bijusi sava rakstītā literatūra, latviešu garamantas līdz pat 19. gadsimta vidum ir vienīgais tautas pasaules uzskata, mākslinieciskās varēšanas, ikdienas dzīves daudzkrāsainā plūduma dokuments. Ne velti interese par tautas mākslas saglabāšanu visā tās daudzveidībā rodas reizē ar tautas nacionālās apziņas pamošanos, ar nepieciešamību radīt demokrātisku jaunlaiku kultūru, aktīvu pretnostatījumu feodālisma laiku ideoloģijai. Šī interese saglabājas vienmēr, dramatiski mijoties dažādiem vēsturiskās attīstības periodiem. Jo folkloras slāņi ir tik plaši, tajā uzkrātā ētiskā un estētiskā pieredze tik dziļi sniedzas gadsimtu un cilvēka psiholoģijas dziļēs, ka ik jaunā laikmetā folkloras spēj atklāt jaunus aspektus vienpatņa pārdzīvojumu un sociālo slāņu ricības izpratnē, pašas mākslas attīstības sarežģīto likloču apjaušanā. Turklāt — lai kā mainās attieksme pret viena vai otra perioda literatūru — folkloras, īpaši tautasdziesma, paliek unikāla skaistuma izpausme vienmēr, tāpat kā vienreizēji daiļuma paraugi ir senie alu gleznojumi vai arheoloģiskā keramika.

Latviešu demokrātiskā kultūra var lepoties, ka jau kopš pašiem tās sākumiem folkloras vākšanā piedalās ļoti plašas topošās inteligences aprindas un rakstnieki. No Ernesta Dinsberga, Ausekļa, Anša Lerha-Puškaiša, Raiņa, Pērsieša, Ernesta Birznieka-Upīša līdz pat latviešu padomju literatūras visaktīvākajiem veidotājiem, Jāni Niedri un Jūliju Vanagu ieskaitot. Taču ne mazāk izcils ir fakts, ka vairāk nekā gadsimtu folkloras pierakstīšanā piedalās visparastāko ikdienas darbu darītāji, kam ar tiešo kultūras veicināšanas un tālākattīstīšanas darbu it kā nebūtu nekāda tieša sakara: zemnieki, amatnieki, vienkāršas lauku sievas. Šo cilvēku darbs turpinās arī tad, kad republikā sistemātiski darbojas zinātnieku organizētās folkloristu ekspedīcijas, un nebeidzas, kad tās jau pārtraukušas savus izbraukumus.

Viens no pēckara gadu bagātākajiem folkloras kopoju-
miem, ko savācis nespeciālists, bet sava novada izcils zinā-
tājs, ir Jāņa Krūmiņa vākums Madonas rajonā. Dzimis
1900. gada 22. jūnijā Kalsnavas Daktiņos, mācījies Vestienā,
Madonā un Rīgā, Jānis Krūmiņš strādā kādu laiku par lop-
kopības pārlūku, mērnieku, klētnieku. Pārcēlies dzīvot uz
Viesienas Duriņiem Gaiziņkalna apkaimē, viņš mūža lielāko
daļu nostrādā par bitenieku padomju saimniecībā «Gaiziņš».
Viņš kļūst par vienu no labākajiem bišu dzīves zinātajiem
republikā un tajā pašā laikā — par vienu no visenerģiskā-
kajiem tautas garamantu krājējiem.

Madonas novads devis republikas folkloras fondiem ļoti
daudz dziesmu, teiku, pasaku. Var būt, ka šim novadam
dažā ziņā laimējies ar krājējiem, jo te allaž dzīvojuši aktīvi
garīgo vērtību vācēji. No Bērzaunes nācis Āronu Matiss,
kura sakopotās «Mūsu tautasdziesmas» (1888) ir pirmais pašu
latviešu organizētais dainu izdevums latviešu valodā. No
Bērzaunes, Viesienas, Vestienas Krišjāņa Barona «Latvju dai-
nām» pienāk ļoti apjomīgi Punku Jāņa, Nesaules Augusta,
Ilsteru Jāņa, Puriņu Klāva u. c. sūtījumi. Vēl līdz šai dienai ap-
kārtņē saglabājušies nostāsti par fenomenāliem tautas-
dziesmu zinātajiem. Par Ķelēnu Kristīnu un viņas trijām
māsām, kuras divdesmit gadu laikā ar tautasdziesmām pie-
rakstījušas pilnu milzīga apjoma t. s. «kuģa grāmatu» (da-
žas lapas no šī kara laikā izpostītā materiāla vēl ir sagla-
bājušās Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejā).
Par Holsta māti, kura zinājusi tik daudz dziesmu, ka runā-
jusi gandrīz tikai dzejā. Par meitenēm, kuras vasaras vaka-
ros pulcējušās Viešūra (Kaķīša) ezera krastos preti savām
mājām un tad sasaukušās dziesmās pāri ūdens plašumam.
Par kūlējiem, kas, rokas pūtinādami, rudens naktī sēd un
dzied rijas priekšā, laiku pa laikam ieklausoties, vai tumsā
nedzirdēs kaimiņmāju kūlēju balsis.

Jānis Krūmiņš savus pierakstus sāk 1947. gadā un tūlīt
šajā darbā iesaista tuvākos un tālākos kaimiņus. Līdz
1980. gadam ar šiem palīgiem izdodas pierakstīt ap 8000

dainu, turklāt pavisam nelielā apkaimē. Dainu vākšana, kā stāsta Jānis Krūmiņš, tiek organizēta tā, ka katra teicēja vai teicējs pieraksta dziesmas atsevišķā burtnīcā, pēc tam ar burtnīcām apmainās. Lasot citu teicēju dziesmas, atmiņā iznirst arī aizmirstās savējās.

Tiesa, skatot šo krājumu kontekstā ar pārējo, jau agrāk savāko tautasdziesmu materiālu, nav daudz pilnīgi jaunu dziesmu. Galvenokārt atklājas interesanti varianti. Bet Jānis Krūmiņš pareizi norāda — pat tad, ja viss jau būtu agrāk pierakstīts, šis savākums vērtību nezaudētu, «tas parādītu, kādas te dainu īpatnības, cik īsti to var dabūt mazā apkārtne, un lietpratēji ieraudzītu vēl daudz cita». Tā ir savdabīga inventarizācija, kas dod bagātus rezultātus laikā, par kuru iedibinājies ieskaits, ka tautasdziesma pilnīgi atkāpusies rakstītās literatūras priekšā. Apvidus, no kura nāk šis 8000 dziesmas, ir pārskatāms, līdz pusei Gaiziņkalnā pakāpjoties, un ar nelieliem izņēmumiem aptver bijušā Viesienas ciema teritoriju.

Blakus tautasdziesmām savdabīgu un emocionālu materiālu sniedz tās nelielās piezīmes, ar kurām Jānis Krūmiņš dažos vārdos raksturo teicējas un teicējus. Kad sākas sarunas par dainām, tad Ede Kājiņa no Ezerlaukiem nomazgā rokas un uzsedz pelēku villaini. Matilde Liepiņa jeb Tomēnu māte ar tautasdziesmām īsina garās dienas, kad dēls aizbraucis tālu darbos un viņai vienai pašai jādarbojas saimniecībā. Bet Paulīne Kante «savas dziesmas dzirdējusi kur nu kuro, arī atmiņā tās atmirdzēja kad nu kurā». Dziesma par dzeguzi, piemēram, viņai ienākusi prātā, govīs slaucot, un par to viņa stāsta Jānim Krūmiņam:

«Pasaucu pašu, noskaitu un lieku pierakstīt. Kamēr šis aiziet uz istabu, sameklē papīru, dziesmas vairs nav. Gandrīz rājāmieš un pukojāmieš trīs dienas. Vakar šis ieskrien tīri priecīgs — atradis! Dzirdējis dzeguzi kūkojam, un rokā gan:

Kūko, kūko, dzeguzīte,
Ziedošā ābelē.
Lai zied tavi spārnu gali
Kā ābeles balti ziedi.»

Dažiem teicējiem dziesmu krājums sniedzas vairākos simtos, un, tās lasot, atklājas līdz šim maz uzsvērtā parādība. Lai arī dziesmu lielum lielā daļa ir parastās trohaja četrriņdes, lai arī tematikā starp viena un otra teicēja dziesmām nav krasu atšķirību, tomēr katram no dziesmu zinātājiem ir, ja tā varētu teikt, «sava tautasdziesma», kuras raksturu nosaka paša zinātāja raksturs, pasaules skatījums. Zinai Baravikai, kura visu mūžu pavadījusi sava tēva mājās Kalnagulbenos un tur apguvusi pāri par trīssimt dainu, vismīļākās ir tās, kuras «ataino kādu vienkāršu un mājīgu ikdienas dzīves ainu». Liela līgodziesmu zinātāja ir Āzenu Olga. Tāpat Almas Priedītes māte savulaik bijusi sieviešu pulka galvenā dziedātāja pie apligošanas Jāņos, bet meitai īpaši tuvas bērnu dziesmas. Alma stāsta, ka, «tās ilgāki skaitot, vienmēr rodas neparasts noskaņojums». Jēkaba Zāliša jeb Bolēnu tēva dziesmās allaž ir jūtams savs «pipariņš»:

Kažociņ, skrebelīt,
Tu aplam vien darīji:
Cik es gāju pie meitām,
Tev tik velna grabēšana.

Sākot tautasdziesmu pierakstīšanu, allaž rodas vajadzība vākt arī citus folkloras veidus: nostāstus, teikas, parunas, sakāmvārdus. Arī šis materiāls nāk no tām pašām sētām Gaižiņkalna apkārtnē, no tiem pašiem teicējiem. Bez tradicionālajiem sižetiem — par nogrimušiem zvaniem un lielkungu karietēm, par čūsku ķēniņa kroni, par naudas lādēm, kas ieraktas ceļmalās vai iznāk no ezeriem un skanēdamas sabirst atpakaļ, šeit ir ļoti daudz tematu, kas saistās ar seniem, leģendās pārvērstiem notikumiem konkrētās vietās un laikā. Te radusies savdabīgā teika par Divienas piedzimšanu ezera vidū, kas sevī it kā ietver vesela pasaules uzskata summējumu. Šeit izveidojies nostāsts «Dzīvot un mācīt pratēja» — par atraitni, kas, palikusi viena pati ar trim maziem bērniem, tomēr mācējusi tikt galā ar smagajiem saimniecības darbiem, izaudzināt bērnus, atrast laiku, lai tos ievadītu lasīšanas mācā un grāmatu gudribās, nodotu viņiem

atmiņai un pamācībai Gaiziņa novada dziesmas, teikas, pasakas.

Jānis Krūmiņš neaprobežojas tikai ar «tiro» folkloru, kurai pāri jau jūtams gadsimtu zīmogs. Viņa pierakstu burtniecās ir daudz jaunākā laika materiāla. Ne tikai dažādu atgadījumu atstāsti, kas, gadiem ritot, kļūst aizvien seniskāki, bet arī dažādu darba paņēmieni apraksti, saimnieciska rakstura pamācības, ziņas par tautas medicīnu šodienā, dažādu tautā iecienītu ēdienu receptes u. tml.

Īpaši interesants krājums ir vietvārdu pieraksti. Katras mājas iedzīvotāji kopš seniem laikiem devuši paši savus nosaukumus visiem apkārtnes dabas veidojumiem, tīrumiem, un šie nosaukumi allaž saistīti vai nu ar smalku un dziļu dabas vērojumu, vai arī izaug no notikumiem, cilvēku un dzīvnieku rīcības attiecīgajā vietā. Daudzi no šiem vārdiem it kā gaidīt gaida, lai tos celtu gaismā, dotu tiem lietojumu arī šodienā. Piemēram: Akmeņvilcis — avots, kur «aug» kaļķakmens; Sēņaudzis, Sēņava — meži, kur daudz sēņu; Grimleja — purvainā pļava; Atpala — vieta ezermalā, kas, ūdeņiem pavasarī ceļoties, applūst, utt. Citi vārdi ir brīnišķīgi ar savu savdabīgo skanējumu, senaizmirstu satura noslēpumu — Kumbāsiņš, Tatervīte, Jaujas, Lapsenīca, Strēdeles, Šapeni... Daudzi tautā noklausīti vārdi īsāk un tiešāk nekā šodienas runā lietotie raksturo viena vai otra jēdziena būtību: pavalgot — pielikt pavalgu; atvaļoties — atrasties atvaļinājumā; viendēls — vienīgais dēls; izpaļa — aprunātāja, nopelēja utt.

Jānis Krūmiņš arī pats daudz domājis par latviešu valodas tālāku kopšanu, par tām bagātībām, ko nedrīkst laist zudumā. Viņš ieteicis lietošanai paša darinātu vārdu «vērtums», kas apzīmētu gan tautas mutvārdu daiļradi, gan arī ziņas par tautas darba pieredzi, dzīves gudrību. Viņš cēlis atkal gaismā senu apvidvārdu «laisma» — apzīmējumu darbam, kas darāms ārpus visiem citiem darbiem — brīvajos brīžos un kas padarīts nāk par svētību ne tikai atsevišķam cilvēkam, bet arī viņa novadam. It kā vaļasprieks — un

tomēr ar īpaši uzsvērtu sociālo nepieciešamību. Vislabāk šī vārda jēgu raksturo nostāsts, kas to Krūmiņtēva pierakstos arī atnesis līdz mūsu dienām:

«Pagājušā gadsimta beigās Ādmiņu kalna vakaru pusē liels, oļains tīrums piederēja Sūrumu Viļumam. Sūrumu Viļums gribēja uzziņāt, vai viena cilvēka mūžā ir iespējams nolasīt visus akmeņus no šī trīs pūrvietu lielā tīruma un cik akmeņu tad sanāktu. Un tā, jauns puisis būdams, tikko saimniekošanu Sūrumos sākdam, viņš katrā izdevīgā brīdī lasīja akmeņus tīrumā un krāva tos glītā grēdā. Gāja gadi — auga kaudze. Viļums mira lielā vecumā, lasīšana ilga savus gadus septiņdesmit. Kaimiņi, kas laiku pa laikam nāca paskatīties Sūrumu Viļuma darbā, beigās vērtēja, ka lielajā akmeņu gubā esot savi seši simti vezumu akmeņu. Savu darbu Viļums bija paveicis, nemaz netraucējot citus mājas darbus. Savāktos akmeņus viņš neaiztika un arī citiem neļāva aizvest. Tikai pēc Viļuma nāves tos sāka lietot apkārtējo saimniecības ēku apmūrēšanai un pagrabu nostiprināšanai. Toreiz daudzi runāja par to, cik var paveikt viens cilvēks ārpus visiem neatliekamajiem un svarīgajiem darbiem, ja viņš tikai pa britiņam vien diendienā atlicina savai laismai.»

Arī folkloras, «vērtuma» vākšana daudziem cilvēkiem ir bijusi laisma. Diendienā atlicinātu brīvu britiņu izmantošana, lai izceltu no laika plūduma uz aizmirstību nestās dziesmas, dzīves gudrības, tautas pieredzi, atmiņu. Veikums, kas tā darītājiem atklājis ikdienas dzīves vērtību un skaistumu, darba cilvēka ētikas un estētikas avotus. Bet nākošajām paaudzēm atstājis neizsmeļamu vielu pētījumiem par tautas «centieniem un cerībām».

Jānis Krūmiņš miris 1984. gada 16. jūnijā. Viņa savākto materiālu pētīšana un apkopošana ir tuvākās nākotnes uzdevums.

JĀNIS NIEDRE

AR DZIESMIŅU RITĀ GĀJU,
AR DZIESMIŅU VAKARĀ

Divdesmitā gadsimta divdesmitie gadi. «Stingras kārtības un miera» uzturēšanas laikposms buržuāziskajā Latvijā. «Kārtības» un «miera» nostiprināšanas gadi... Nacionālā buržuāzija to panāca, nomācot strādnieku un zemnieku Padomju Latviju ar vācu algotņu (landesvēra) lodēm, ar Anglijas, Amerikas Savienoto Valstu, Vācijas un Francijas bruņojuma piegādēm un «rietumu civilizāciju» firmu vīru darījumiem. Divdesmitajos gados Latviju atkal klāja smagā pelēkā ikdienas sedzene. Strādnieki sviedrējās par bada algām fabrikās, uzņēmumos un ostās, laucinieki ara, sēja, druvoja, likāja grantsbedrēs, akmeņu lautzuvēs, kūdras purvos. Lauku amatnieces riesa aužamajās stellēs audeklus. Līdz ar to lauku sētās, lauku amatnieku istabiņās un mazpilsētu mājelēs, tāpat kā pirms Pirmā pasaules kara, atdzīvojās dažādas senas, pat ļoti senas cilmes simboliskās izdarības, arī tādas, kam mitoloģiski maģiska izcelsme. Sirmās māmuļas un vectēvi, seno «zinšu» — spēka vārdu, spēka pantu zinātāji, vēl un vēl mudināja savus pēcnācējus godā celt veclaiku paradumus. Ielāgot, ka ar «isto dziesmiņu» (tas ir, dainu), ar zinšu vārdiem pieskaņotām izdarībām var sekmēt lauku, dārzu, laidaru auglību, var atvieglot vienuļīgajā, smagi pārsmagajā diendienas darbā sasmelgušās sirdis, nelaut iekalst, iekauloties paļāvībai, ka nelabais pārāks par labo. (Kā liecina etnogrāfi, zemnieku ģimenes, kas nereti savā starpā saistītas ar radniecības saitēm, ir viens

no visnoturīgākajiem un konservatīvākajiem institūtiem, jo tie funkcionāli cieši saistīti ar zemnieku sociālo dzīvi.)

Vēl divdesmito gadu nogalē, pastāvot acīm redzamām atšķirībām dažādu novadu ļaužu sadzīvē gan Vidzemes, gan Latgales, gan arī Kurzemes pusē, veci un jauni miņā glabāja kuplu skaitu senatnīgo, mitoloģiski maģisko dainu. (Kā nekā mitoloģijas pastāvēšanu pa lielai tiesai nosaka vienkāršā cilvēka bezspēcība cīņā par labāku dzīvi!) Protams, dažādās atvirzes morāli ētisku suminājumu un maģisku darījumu uzturēšanā noteica sava laika un novada savdabības. Vienā novadā tās bija dzīvīgākas (kā, piemēram, Latgalē un Malienā), citā — tikai kā reiz bijušā atgādinājums. Sak, «tā savulaik darīja». Tomēr kopumā līdz pat trīsdesmitajiem gadiem Latvijas lauku ļaužu mājsaimniecības darinājumos (pirmām kārtām ornamentikā — adījumos, audumos, izšuvumos), darba rikos, kā arī sīksaimnieku zemkopja un lopkopja darba iemaņās varēja saskatīt ap desmit etnogrāfisku novadu atšķirības. (Turklāt katrā etnogrāfiskajā novadā savā vietā iezīmējās kapitālistiskās saimniekošanas pretrunas un savu tiesu arī aizgājušo dienu revolucionāro notikumu atbalsis.) Visumā divdesmitajos gados Latvijā, galvenokārt laukos, senās dainas vēl dzīvoja ikdienā gan kā darba kultūras, cilvēku un dabas kopības apliecinājums, gan kā morāli ētisko un estētisko atziņu izteikums.

Vēl šobrīd — tikpat kā nupat notikušu — skatu divdesmit pirmajā (vai divdesmit otrajā) gadā Līvānu pagasta Jauju ciemā pieredzēto. Toreiz vasaras sausvējā purvmalas kūdrājā bija iekritusi guns dzirksts. Kūdrājs iegruzdējās, sāka svīlt, un, necik ilgi, — liesmu mēles gan pa augšvelēnu, gan pa zemdedzi tuvojās birztaliņām un sādžinieku tīrumu ežām. Tad uz deguma robežas sanāca goda sedzenēs un goda lakatos ietinušās sievas un ņēmās likloču rīdžē likumot ap guns apdraudēto vietu. Birdināja zemē karašas drupatiņas, lika viena aiz otras rakstā soli un ūjinoši dziedāja:

Kūd maizeites, guntiņa,
Nakūd ļaužu birzumiņas.

Gan vīri ar lāpstām steidza aizrakt degumam ceļā grāvi, taču sievu pulks skaitīja vārdus, saistot tos ar simboliskām izdarībām. Tas nelaimi pārvēršot cilvēkiem labvēlīgā iznākumā.

Tāpat ritmizēti izteicieni — dainu skandēšana tolaik ievadīja un aizvadīja jebkuru no gadskārtējiem saulgriežu cikliem un gandrīz katra lauku sētas ļaužu darba sākumu vai nobeigumu.

Ziemas saulgriežos — ziemassvētkos (kad beidzas gada visisākās dienas) vakara notumsā no sētas uz sētu, no ciema uz ciemu aurodami, ūjinādami, grabuļus un šķindeļus skandinādami, gāja dzīvnieku izskatā nomaskojušies (uz āru izvērstos kažokos, spalvainās galvassegās, sejas nosegtas ar šņukura, purna vai gnēzes imitējumu) ļaunā, nejaukā gainītāji. (Līvāniešu pusē viņus dēvēja par «cīgāniem»: «Tolu, tolu čigonūs īsim visi šūvokor.») Jārēja, ākstījās, lūrēja kaktos, aizkrāsnīs, patrepē, klētīs, maltuvēs, laidaros, rijās. Zvadinādami trokšņu rikus, griezās, virpuļoja un — dainoja. Ļauno prom triekdami, labo klātāk aicinādami. Nolaidīgo, paviršo, bezgaumīgo izsmiedami un zākādami. Dainojumi sprēgāt sprēgāja. «Cīgāni» dainoja arī par tīri vai nevīžīgi noberzto durvju sliekšni, par noslaucīto vai nepiekopto krāsns mūrīti. Par neuzirdinātu zemi puķu podā, slābi piesaitētu maltuves namiņa vērtņu aizbāzni, saņurdzītu sievas priekšautu, irdeni sapītu meitenes matu bizi. Un vēl par daudz ko citu.

Tāpat skubinošas, pamācošas, cildinošas vai pārmetīgas dainas sijājās sētās un ārēs, kad gaisā jūtamas pavasara ievēsmas — meteņos un lieldienās, slidinoties no kalna, nokalnītes un turoties šūpoļu iekaros. Jo:

Meteņos slaidi braucu,
Lai līnīti gari aug;
Lieldienās šūpojos,
Lai telītes vadājās.

Arī vasaras saulgrieži — Zāļu vakars un Jāņu nakts — nebija tikai līksmošana par dabas krāšņumu, papardes zieda

meklējumi, saullēkta gaidīšana, Jāņu tēva un Jāņu mātes sumināšana (cik dāsni viņi mielo ciemiņus). Jāņu dienas dziesmoto ceremoniālu allaž ievadīja dainošana par rūpīgi, glīti nodarītu darbu sētā, mājā, tīrumā, kūts galā — jebkurā vietā, visdažādākajās situācijās. Jāņu bērni sumināja rūpīgi apkoptos dārzus, sējumus, tīrumus, apdziedāja neizdarības, kaunināja nevīzas un nolaidīgos («Visiem dārzi izravēti, Donatiem neravēti»). Dainoja par savlaicīgu darba rīku sakopšanu gaidāmajai siena un labības plaujai, ligoja par teliņu un kumeliņu kopšanu un apmazgāšanu, par darba kreklu, lakatu, dvieļu un paladziņu balināšanu.

No Jāņu svinībām Livānu, tāpat kaimiņu — Mežmuižas un Krustpils pagastos labi atceros mājastēva un ligotāju gājienus garām apsētajiem tīrumiem un druvām, kad dziedātāji ūjinoši līgodziesmās aicināja gādnieku Jāniti:

Nāc, Jāniti, dieva dēls,
Apjāj manus tīrumiņus!
Izmin gušņas, izmin nātras,
Lai aug tīra labība.

Jāņu vakara aplīgu pārgājienos, tāpat kā budēļu — «čigānu» apstaiģās ziemassvētkos, jo spilgti iezīmējās cilvēces tāl-tālā pagājībā ieviesusies visa esošā un vēlamā personificēšana, cilvēku esamības saplūdināšana ar dabu un otrādi. Ticība cilvēku un visa esošā neierobežotai mijiedarbei.

Laika posmā, par kuru runāju, sendienu «lielā ticība» pastāvēja galvenokārt kā tradicionālitate, kā seno darījumu mehānisks atkārtojums, ko toreizējā paaudze piekopa aiz goddevības pret sirmgalvju — vectēvu un vecvectēvu ieradumiem.

Tāpat goddevībā, pietātē pret sirmgalvju iedibinājumiem «rumulēja» — mājinieki, dziesmas skaitot, aplēja ar ūdeni ganus un gosniņas pavasarī pirmajā ganu dienā. Pavasarī lika linu drānās ietitus apaļus akmeņus galā vagām, kurās tikko iestādīti kāposti («Lai kāpostu galvas briest spēcīgas un cietas kā akmens!»). Rudenī, iesākot nodruvošanu, piemērotas dainas skaitīdami, plāvēji meklēja dubulto vārpu —

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

85-5922

«jumi», dainodami rijas piedarbā kūla un kratīja pirmā kūluma klēpjus. Iezīmīgus tautasdziesmu pantus skaitīdamas vai dungodamas, lauku sievas iesāka aitu cirpšanu, vērpiena kodeļas locīšanu, ieriešot audeklu stellēs, aužamajā likstiņā jostiņu velkus.

Tur sēd divas jaunas meitas,
Dziesmas vien rakstīdamas:
Ko tā viena izrakstīja,
To tā otra izdziedāja.

Un agri no rīta, ritinot rokas dzirnavu akmeni, bez dziedāšanas, dziesmu skaitīšanas neiztika ne jauna, ne veca. (Jo «Ne dzīvot nedzīvoju, ja patiesi nedzīdoju».)

1928. gadā Rīgā Valsts Vēsturiskajā muzejā aizsācis etnogrāfisko priekšmetu apzināšanu un etnogrāfisko reāliju vākšanu gan Latgales, gan Vidzemes, gan Kurzemes apvidos, katru gadu vismaz trīs mēnešus Daugavas, Gaujas, Lielupes, Ventas novadus vienup un otrup pārstaigādams, es sešu gadu laikā saklausījos krietni daudz vecu un jaunu ļaužu dainojumu, kam tieša saikne ar lauku un sētu kopšanu, ar ikdienu un ar svētku — godību izdarībām. Daudzos apvidos, pārsvarā tādos, kas attālāk no pilsētām, no lielās satiksmes, no kultūras centriem, bija gana vecmāmuļu, kuras ar dainu pantiem mācīja mazuļus ieklausīties putnu balsīs, koku šalkoņā, bišu sanoņā. Mācīja bērniem atvieglot dienas darbus, ravētāju, gušņu lasītāju vienmuļību, nepakļauties sirds smagumam vienatnības stundās.

Saki dziesmu, sērdienīte,
Tu dziesmiņu daudz zināji:
Ne tev tēva, ne māmiņas,
Dziesmās vien remdējies.

Etnogrāfa gaitās ņomaļus lauku ceļus staigādams (mans «priekšnieks» — Valsts Vēsturiskā muzeja direktors, tautiskais dziesminieks un rakstnieks Matīss Siliņš — bija strikti noteicis vairīties no lieliem centriem, šoseju malām, arī no lielsaimniecību ļaužu mūdzas), es dažreiz nokļuvu lielas pamestības nostūros — meža vidieņu, purvāju, sīksaimniecību

un vecsaimniecību sētās. Gan slāpes dzesēdams, atzīrgdams no pārgājiena, gan naktsguļu izlūgdamies, gan satiekoties ar ganu, pieguļnieku, tālo pļavu siena grābējiem, ievadīju sarunas par dažādiem darba, sadzīves un sabiedriskajiem jautājumiem. Un samērā bieži «uztrāpīju» runātņiekus, kuru stāstījums bija noderīgs pierakstiem manā ekspedīcijas atzīmju burtnīcā. Arī te godā tika turētas dziesmas — dainas, ritmizēti izteicieni, arī nupat modē ieviesušās jaunlaiku ziņģes. Starp tām arī profesionālu dzejnieku vārsmas, kas pielāgotas senākām krievu, ukraiņu, vācu dziesmu un balles šlāgeru meldijām. Bez jebkādam rituālām izdarībām balsis dziedātu ziņģu — dziesmeļu tolaik saradās vesela mūdzā. Gan visur skandinātā «Cel mani pār' par Daugavu», gan sentimentālā, vācu romanču meldijai pielāgotā «Rozes, rozes tikai īsu brīdi zied», gan «Tur mazā, mazā sētiņā, tur mīļās mājiņā», gan J. Poruka «Vai zvans jau skan, vai miegā dzirdu?» (ko dziedāja ukraiņu tautasdziesmas «Dņipr širokij» meldijā), tāpat bravūrīgi raudelīgā «Svētdien's dienā pulksten vienā...». Šķiet, meičas un puisi, kam dziedamās balsis, tā vien ausījās, lai saklausītu vēl kādu svešu meldiju, kas saderas ar cukuroti romantiskiem pantiem. «Mīlestība... Mīlas liksme... Mīlas ilgas un mīlas ciešanas...» «Siržu plosīšanas» dziedājumu uzplūds droši vien bija radies tālab, ka latviešu dainas jauniešu mīlēšanos skopi piemin.

«Pēc sālā nobaudīšanas allaž meklē saldo, pēc rūgtā — medaino,» reiz, noklausījies saldreibīgi romantisku dziedājumu, es Bārbeles pusē ieminējos kādai rakstaino jostu darinātājai — dainu teicējai. (Nepiemirsīs padižoties, ka man ir Krišjāņa Barona sakopotās dainu grāmatas un ka es tās labprāt pāršķirstu, ka man uzdots uzrakstīt apceri par sieviešu brunčiem dažādos Latvijas novados jaunizdodamajam tautasdziesmu krājumam.)

«Greizi! Aplam spriests!» sirmā rakstraudze noraidīja manu domu. «Jauno mīlēšanās gana daudzās jo daudzās vecu ļaužu miņā saglabātajās tautasdziesmiņās. Jaunie senāk dziļi ieskatīja viens otru, iemīlēja no sirds un saudzēja

mīlestību. Tikai senāk vairījās klaigāt par to balsos. Tāpēc ka īstena jušana kupla savā sirds dāsnumā, rūpestībā uz ieloloto. Istā tautasdziesmiņā puisēns neklaigā ieskatītajai: «Vai, kā tu man patīc!» jeb, kā jaunie tagadīt runā: «Es ir dulls pēc tevis!» Tautasdziesmiņās iemīlējies puisēlis darīja visu, kas bija viņa spēkos, lai drostaliņai būtu lāgi un droši. Lai viņu pasargātu no nedieņu grūdieniem, lai viņu neskartu nedieņu vai slimības putna vēdas. Istā tautasdziesmā milētājs lūko ieskatītajai būt viņas mīlā māte. Kā šai te dziesmiņā: «Jānīts mani cieši lūdza: Rasā kāju neslapini!»

Bārbeliešu vecmāmuļa norunāja nekad nedzirdētu dainu. Un vēl dažas, kas — līdzīgi pirmajai — apcerēja pamodušos jauniešu siržu draudzību un līdzī tai visu dzīvo aptverošo labestību.

Bārbeliešu vecmāmuļas teiktais sabalsojās ar maniem novērojumiem daudzos citos Kurzemes, Vidzemes un Latgales apvidos. Ar cilvēka mūžā ritējumā — no viņa piedzimšanas brīža līdz pat apbedu stundai — dainu skaitījumos un dziedājumos iekļautajām simboliskajām izdarībām. Tā, piemēram, Latvijas vidienē, tikko piedzimušo mazuli uz rokām paceļot (katrreiz citādi: atkarībā no tā, vai viņš nācis pasaulē agri no rīta, ieradies diendusas vai dienas norieta laikā, vai viņa dzimšanas brīdī pie debesīm bija jauns, pilns vai dilstošs mēness), runāja laba novēlējuma dainas. Pēc tam — vārda došanas brīdī («krustabās») — jaundzimušā drāniņās ieslēpa maizes drupatiņu, sāls graudiņu, sīknaudiņu, reizēm arī aprakstīta papīra driksnu («lai dzīvotu pārtikuši», «lai pieņemtos gudrībā» un tamlīdzīgi). Savā mūžā daudz pieredzējušas māmuļas un bērna tuvinieki teica saturā atbilstošas senāk vai nupat ritmā saliktas dziesmiņas.

Dziesmu vārdi arī ievadīja mazā cilvēka pirmo patstāvīgo soli, darba iemaņu apgūšanu, mācīja, kā izturēties gadskārtu miju un citās svinību reizēs. Tāpat — sasniedzot pilngadību, stājoties darbā vai karaklausībā, vikšoties pastāvīgai ģimenes dzīvei, cīnoties ar sāpju uzmāku utt.

Tuvinieku un svešu teiktās dainas — rāmās, drastiskās

vai sērās dziesmiņas — bija jauniem un pieaugušiem viņu dzīves mācību līdzeklis, viņu rakstura ārdētājas, cilvēciska maiguma, gara možuma spēcīgākā.

Etnogrāfa gaitās, runājoties ar grūtu mūžu nesušām vecmāmuļām, kad viņas pārcilāja savās «pūra» tīnēs un lādēs glabātos rakstainos audumus, dzīparotos adījumus un izšuvumus, klausoties mantību glabātāju stāstījumos, kā darinātāja ienītījusi šito, kā meklējusi dzīparus tam, kā jostā ievītas sauleskoka, debesukalna, svētā zalkša un citas rakstu zīmes, kad katrs rokdarinājums tika apveltīts gan ar kuplāku, gan pieticīgāku dainu, es īsti sāku apjaust mūsu tautasdziesmu neatdalāmību no darba cilvēku ikdienas. No tālā pagātnē iedibinājušās cilvēka un vides, cilvēka un dzīvās dabas sasaites. No ticības vispārējai neierobežotai mijiedarbībai, kas saglabā ļaužu morālo, fizisko un garīgo veselumu.

---

*«Bet kādēļ mēs krājam tādus «niekus»? Ka viņi nav vis
nieki, mēs jau atzīstam no tam, ka daudz mācītu viru ar tām
darbojas, tikai tie bija līdz šim no vācu tautas. Laiks, ka ir
mēs paši ķeramies pie darba, kamēr nav gluži par vēlu. Arī
priekš leīšu tautas izpētišanas nesen dibināta biedriba, pie
kuras piedalījušies daudz mācītu viru. Daudz ţilologu ārže-
mēs un arī krievu zemē mācās tagad leīšu un latviešu va-
lodu, kas vēl jo tuvu palikušas pirmajam indoeiropiešu va-
loda celmam un tādēļ valoda pētiŦājiem ļoti derīgas.»*

Krišjānis Barons

*(Vēstule Kārlim TreiĦeram
1880. gada 1. janvāri.
RLMVM, inv. № 52154)*

SILVIJA BRICE

«DZIESMA PLŪST TIEM NO MUTES
KĀ CIRUĻIEM...»

Latviešu tauta un tās dziesmas
18. un 19. gadsimta vācu literātu skatījumā

Silvija Brice dzimusi 1958. gada 16. aprīlī Varakļānos. 1976. gadā beigusi Varakļānu vidusskolu, 1981. gadā — P. Stučkas LVU Svešvalodu fakultātes Vācu valodas un literatūras nodaļu. Diplomdarbs «Latviešu tautasdziesmu parindevi vācu valodā» novērtēts teicami un ieteikts publicēšanai. Silvija Brice strādā izdevniecībā «Avots» par redaktori.

Katra tauta savas pastāvēšanas gadsimtos ir radījusi gara bagātību pasauli, kurā atklājas šīs tautas mentalitāte un filozofija. Par šīs gara pasaules lielāko dārgumu var uzskatīt folkloru.

Latviešu folkloras galvenais žanrs — gan savāktā materiāla daudzuma, gan kultūrvēsturiskās nozīmes ziņā — ir tautasdziesmas. Tās vienmēr ieņēmušas centrālo vietu latviešu folklorā.

Vai un cik tālu latviešu tautasdziesma ir izgājusi pasaulē? Vai vispār iespējams šīs it kā vienkāršās, bet patiesībā tik dziļās un īpatnējās dziesmas pārtulkot svešā valodā? Vai tās savā būtībā nav svešas citu tautu pārstāvjiem?

Psihologs I. Kons runā par to, ka nacionālais raksturs objektivizējas kultūrā. No tā jāsecina, ka bez nacionālās kultūras pētišanas nav iespējama nācijas psiholoģijas pētišana un — otrādi — kādas tautas literatūras un mākslas pētišana un izpratne nav iespējama, ja neņem vērā nacionālās īpatnības. Nacionālā māksla ir nesaraujami saistīta ar tautas vēsturi un mentalitāti. Tāpēc arī kādas nācijas literatūra ne

vienmēr un ne visā pilnībā ir saprotama citas nācijas pārstāvim, kurš to aplūko it kā no ārpusē, no citas sociālas vai kulturālas vides.

Latviešu tautasdziesmu poētiskā pasaule vēl arvien nav pietiekami izpētīta un aprakstīta. To burvība meklējama nevis formālajās detaļās, bet gan sistēmā, to stilā, kas pirmām kārtām ir, ja tā varētu teikt, pasaules uzskata stils. Citas tautas lasītājiem jābūt orientētiem uz šo tautasdziesmu specifiku: uz tajās ietvertu tautas vēsturi, uz īpašajām attiecībām starp cilvēku un dabu, uz ētiskajiem un estētiskajiem principiem, uz vērtību un simbolu sistēmu, uz mitoloģijas īpatnībām. Jāpēta «psiholoģiskais filtrs», jānoskaidro, ko tas laiž cauri un kas paliek «viņā pusē».

Runājot par latviešu tautasdziesmu tulkošanu vācu valodā un šo tulkojumu izpratni no vācu lasītāja viedokļa, jāņem vērā visi tikko minētie faktori, kas gan nav pietiekami izsmeltoši; to analīzi varētu turpināt. Taču vairākas principiālas atšķirības ir arī abu tautu dziesmu stilistikā. Deminutīvi, kas tik plaši tiek lietoti latviešu tautasdziesmās, var būt grūti saprotami citas tautas pārstāvim. Atšķiras pati tēma, kas tiek apdziedāta (vācu tautasdziesmās tā pārsvarā ir dramatiska mīlestība, daudz arī karavīru, studentu, amatnieku, zellu u. tml. dziesmu), atšķiras dziesmu forma (vācu dziesmas reti ir četrriņķu formā), būtiskas atšķirības vērojamas dziesmu noskaņā. Latviešu tautasdziesmās salīdzinājumā ar vācu tautasdziesmām ir maz gala atskaņu, vācu salīdzinājumi, tāpat arī metaforas, nav tik tieši kā latviešu folkloras valodā, vācu tautasdziesmās ir daudz mazāk kāpinājumu un pretnostatījumu utt.

Blakus tulkošanas grūtību radītājiem šķēršļiem pastāv jau minētās «psiholoģiskā filtra» grūtības, kas saistītas ar iedziļināšanos tautas savdabīgajā pasaules skatījumā. Tāpēc ir tik interesanti vērot, kā latviešu tautu un tās dziesmas aizritējušajos gadsimtos izpratuši sveštautieši — vācu valodnieki un literāti, kuri lielākā vai mazākā mērā interesējušies par «nevācu» tautu folkloru.

Jau senā vēsturē atrodami mēģinājumi tulkot latviešu tautasdziesmas vācu valodā, izskaidrot vācu lasītājam šo dziesmu saturu, tā saikni ar tautas dzīvi. Vācu literāti, kuri 18.—19. gadsimtā pievērsās latviešu tautasdziesmu pētišanai, saskata to savdabību un ar tulkojuma vai pārstāsta palīdzību mēģina (pārsvarā gan nesekmīgi) novadīt šo savdabību līdz vācu lasītājam. Lai gan lielākajā daļā tulkojumu «šifra atslēga» izrādījusies stipri vienkāršota, pievērsšanās latviešu tautasdziesmu pētišanai nesusi neapšaubāmu labumu.

Augoša interese par folkloru vērojama 18. gadsimta vidū. Viens no šīs intereses veicinātājiem ir vācu filozofs, rakstnieks, «Ziemeļu magis» Johans Georgs Hāmanis.

Savā filozofiskajā mācībā viņš lielu nozīmi piešķir tautu garīgajai dzīvei un senajai kultūrai. Ar savām teorijām Hāmanis veicina vācu «vētras un dziņu» laikmeta «ģēniju kultu» un īpaši ietekmē šīs kustības dalībnieku — arī J. G. Herdera un J. V. Gētes — uzskatus par valodu kā sirdspēka un tieša vērojuma produktu un par dzeju: «Dzeja ir cilvēku dzimuma mātes valoda, tāpat kā dārzkopība ir vecāka par laukkopību, gleznošana — par rakstību, dziedāšana — par deklamāciju, līdzības — par slēdzieniem, maiņa — par tirdzniecību. [...] Jutekļi un kaislības pauž un saprot vienīgi tēlus. Tēlos pastāv visa cilvēces izziņas un svētlaimības bagātība.»¹

J. G. Hāmanis dzīvojis arī Latvijā: kādu laiku viņš strādā par mājskolotāju Rubenē (Vidzemē), pēc tam vairākus gadus Zaļajā muižā netālu no Jelgavas, tad pārceļas uz Rīgu. Šaj laikā viņam ir iespēja vērot latviešu sadzīvi, dzirdēt viņu dziesmas, par kurām viņš saka: «Minētajos apvidos (Kurzemē un Vidzemē — S. B.) ir vietas, kur latviešu jeb nevācu tautu ikkatrā darbā dzird dziedam, bet neko vairāk kā kadenci ar nedaudziem toņiem, kam ir liela līdzība ar kādu pantmēru. Ja viņu vidū rastos kāds dzejnieks, tad būtu

¹ Hamann J. G. Kreuzzüge des Philologen. Riga, 1762, S. 163.

gluži dabiski, ka visi viņa panti veidotos pēc šī viņu balsu pieņemtā mēroga.»¹ Vēstures dzīlēs dzimušo tautas dzeju Hāmanis vērtē augstu: «Tā kā mūsu teoloģija nav tik daudz vērtā kā mitoloģija, tad mums ir absolūti neiespējami saņiegt, kur nu vēl pārspēt pagānu dzeju.»²

1764. gadā rakstu krājumā «Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen» («Rīgas Ziņu» zinātnisko rakstu pielikums») parādījās Johana Jakoba Hardera raksti par latviešu dzīvi — nodarbošanos, paražām, valodu utt. Autors uzsver, ka būtu derīgi iepazīt latviešu dzīvi un kultūru senatnē. Šādas ziņas iegūstamas, pētot tautas valodu. Harders uzskata — ja kāda jēdziena nosaukums ir aizgūts, tad aizgūts ir arī pats jēdziens (šo uzskatu viņš pamato ar sekojošu piemēru: vārds «dievs» latviešu valodā ir aizgūts no latīņu valodas; pats jēdziens nācis no Rietumeiropas līdz ar kristietību). Harders pārmet saviem tautasbrāļiem vāciešiem augstprātību — latviešu dziedātās dziesmas tie uzskatot par niekošanos, neredzēdami tautas garamantu patieso vērtību. Latviešu tautasdziesmas J. J. Harders raksturo šādi: «Latviešu dzejas māksla un mūzika ir īpaša un liecina par to, ka daba ir bijusi un ir viņu skolotāja. Viņu dzejai ir atskaņas, taču tikai vīrišķas. Līdzīgs vārds, atkārtots divreiz pēc kārtas, viņiem jau skaitās atskaņa. Tā vienā no viņu mīlestības dziesmām teikts: «Es, pa ceļu raudādams, / Gāju, tevi meklēdams,» — un tā ir laba atskaņa. [...] Svinīgos gadījumos viņi savas dzejas sacer uz vietas. Tām visām piemīt angļu ielu dziesmu satiriskais, dažkārt arī ļaunīgais humors. Turpretī savās mīlas dziesmās viņi ieliek visu mīlētāja melanholijai piemītošo maigumu; viņi tik veikli prot izmantot mazos, izteismīgos blakusapstākļus, pirmo, vientiesīgo sirds saviņņojumu, ka viņu dziesmas neparasti aizkustina. [...] Viņu mūzika ir rupja un neattīstīta. Viņi izvēlas vienu vai divas meitenes, kuras dzied tekstu, pārējie uztur tikai vienu

---

¹ Hamann J. G. Kreuzzüge des Philologen, Riga, 1762, S. 216.

² Turpat, 187. lpp.

vienīgu toni, līdzīgu dūku basam. Istās dziedātājas nepaceļ savu balsi augstāk par tercu, un šī dūdošana ilgst tikmēr, kamēr izbeidzas teksts; tad basisti uzņem oktāvu augstāk par pamattoni, un ar to dziesma beidzas.»

Savā rakstā J. J. Harders min konkrētu dziesmu, ko nosauc par tautasdziesmu, un sniedz tās tulkojumu. Viņa izvēlētā dziesma diemžēl nav raksturīga latviešu tautas dzejai, turklāt oriģināla noraksts ir ārkārtīgi kļūdainis:

Kláusset sché
meitingé
wel thee Wiering léte,
Es grib éet
Ehuwéet (t. i., es gribu iet par iebūvieti)
A' ppaksch jussu séete.
Pirmak ká tas Láizing naak
Titzet mánnu wárdū
ka jus wisse blaikam eest
Un pa pulkem páckal skreest
wénu púsches bárdū.

Tulkojums:

Hört einmal
Mädchen all
noch sind Freir nicht theur,
Ich will gleich
unter euch
heut noch werden euer.
Denn gar bald kommt Zeit heran,
glaubet meinem Worte,
da ihr all zusammen geht,
da ihr all in Haufen fleht
Eines Mannes Barte.

«Nevācu» tautu dzīves pētišanai pievēršas arī Augusts Vilhelms Hupels, vācu tautības mācītājs no Igaunijas. 1772. gadā viņš laiž klajā nelielu grāmatiņu ar nosaukumu «An das Lief- und Ehistländisch Publikum» («Vidzemes un Igaunijas publikai»). Šis darbs iecerēts kā abu minēto apvidu raksturojums. Uzrunā lasītājam autors piezīmē: «Raksti, kuros apskatīta vienīgi tēvzeme, Anglijā un Francijā ir

ikdienišķa, turpretī Vidzemē ārkārtīgi reta parādība.»¹ Grāmatā Hupels aplūko Vidzemē un Igaunijā pastāvošās majorātas tiesības, citē likumu fragmentus, runā par izglītību, banku, pasta sakariem, landtāgu, garīdzniecību, ceļiem, tirdzniecību, baku potēšanu, amatiem utt. Šī grāmata ir it kā uvertīra Hupela plašajam trīsējuma darbam «Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland», kas iznāca Rīgā laikā no 1774. līdz 1782. gadam. Pirmā sējuma ievadā autors gan norāda, ka Vidzemē nav ne ievērojamu senatnes pieminekļu, ne izcilu mākslas darbu, taču vielas aprakstiem tomēr ir pietiekoši.

Pirmā sējuma ievadā Hupels min literatūru par Vidzemi un Igauniju un apskata tajā sastopamās kļūdas, sniedz dažu šais zemēs lietojamo vārdu (augstmanis, bāka, krogs, pils, versts u. c.) skaidrojumu. Tālāk tiek raksturota Vidzeme, tās apvidi, robežas, lauksaimniecība, dabas apstākļi, ūdeņi, iedzīvotāji, zemes pārvalde, vēsture, sniegts sīks Vidzemes un Igaunijas aprīņķu, pilsētu un draudžu apraksts. 6. nodaļā — «Par iedzīvotājiem vispār, viņu valodām un reliģiju» — autors lielu uzmanību veltījis arī latviešiem. Attiecībā uz latviešu tautas izcelšanos viņš izvirza šādu hipotēzi: «Viņu izcelšanās meklēta gan pie grieķiem, gan sarmatu tautām. [...] No viņu valodas mēs redzam, ka viņi ir kuršu brāļi un patiesībā lietuvieši vai arī vispār slāviskas izcelsmes. Viņu valodā atrodams liels daudzums no citām nācijām, piemēram, krieviem, poļiem, igauņiem, vāciešiem aizgūtu vārdu, daži pat, kā šķiet, no latīņu valodas, kam par iemeslu varētu būt viņu cilme, klejojumi un saplūšana ar citām [nācijām].»² Sai nodaļā autors piemin arī latviešu paražas un dievības: «Mājaskungs un Ciemnieks jeb Ciemniks, šķiet, bijuši kaut kas līdzīgs mājas elkiem [...]. Mēra dievs jeb Meža dievs — zvēru, īpaši vilku dievs; Pušķejs — meža dievs; Pilnīts — pārticības dievs; Auskūts — veselības

¹ Hupel A. W. An das Lief- und Ehistländisch Publikum. 1772, S. 3.

² Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Riga, 1774, Bd. I, S. 151—153.

un slimības dievs, ko sevišķi godāja lietuvieši; Veicgants (no «gan veicas») — saderināto, īpaši līgavu dievs; Gārdēdis — zvejnieku dievs. Ir arī dažas dievietes: dieviete vispār saucas Dievekla, saīsināti Dēkla; pēdējais, šķiet, apzīmē nedēļnieču dievieti, kuras labdarīgā ietekme nesot jaundzimušiem bērniem miegu un labu augšanu; citi šādu iedarbību piedēvē kādai Tiklai jeb Tiklam, turpretī Dēklai, ko viņi ņem no latviešu vārda «dēt» un raksta Dējkla, — zīdītāju pieraudzīšanu. Laima, šķiet, ir dzemdētāju dieviete un Māte — vispār bērnu dieviete, kura pazīstama ar vairākiem vārdiem, to vidū «Piena māte», kurai viņi turēja mājas čūskas, ko rūpīgi baroja ar pienu.»¹ Svētās birzis, kur noturēti dievkalpojumi, augstā godā gan pie latviešiem, gan igauņiem: «Viņi nekad neiedrīkstas nocirst šādiem svētiem kokiem zaru vai, ciktāl sniedzas to ēna, noplūkt kādu zemeni.»² Minēti arī dievībām nestie upuri: «Vilnas, vaska, dzijas, maizes u. tml. upurus viņi nes vēl tagad; tos viņi noliek svētās vietās vai iebāž tur augošo koku dobumos; arī avoti un upes saņem upurus.»³

Otrajā sējumā (1777) autors aplūko Vidzemes un Igaunijas saimniecisko dzīvi, tirdzniecību, dzīvnieku un augu valsti, augsnes tipus utt. Pielikumā ir daži zīmējumi, kur redzami latviešu un igauņu apģērbi, mājokļi un darbarīki. 5. nodaļā — «Par zemniekiem vispār» — sīki apskatīta zemnieku dzīve, apģērbs, mājokļi, raksturs, arī paražas utt. Par zemnieku dziesmām A. V. Hupels saka: «Krietnu daļu savas liksmes viņi ieliek dziesmās un mūzikā. Dziedāšana gan ir sieviešu nodarbošanās: kāzās ir īpašas sievietes dziedātājas. [...] Lauku darbos, viņu rotaļās u. tml. vispārēju apmierinātību dzird viešam tikai meitas ar viņu spalģajām dziesmām. Dažām ir labas balsis un daudz dabisku dāvanu dziedāšanā. [...] Latvieši ļoti stiepj beigu zilbes un parasti dzied

¹ Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Riga, 1774, Bd. I, S. 151.—152.

² Turpat, 153. lpp.

³ Turpat.

divbalsīgi, tā ka daži dūc ko līdzīgu basam. Abu tautu (latviešu un igauņu — S. B.) visparastākais un, iespējams, ļoti vecs mūzikas instruments ir dūkas (somas stabule), ko viņi gā-tavo paši un, ļoti labi izturot takti, ļoti izveicīgi pūš divās balsīs.»¹

Autors raksturo arī zemnieku dejas, paražas, ticējumus, slimības, mājokļus, apģērbu, dzemdības, precības, apbedī-šanu, sveicienus, sakāmvārdus, arī tautasdziesmas: «Dau-dziem ir stipra tieksme sacerēt dzeju improvizējot. [...] Viņi sacer dzejas dziedāšanai: vēl viens pierādījums, ka dzeja un mūzika neizglītotām tautām nav šķiramas. Improvizētājs no-dzied priekšā vienu pantu, to tūdaļ atkārtoti visi sapulcējušies. [...] Viņiem ir spēcīga nosliece savās dziesmās izteikt dzelīgas zobgalības, no kurām nav drošs arī neviens vācietis, kurus tie jau tāpat apvelta ar dažādiem izsmējīgiem vārdiem.»²

A. V. Hupels tautas dzeju nav ne vācis, ne pētījis, viņa spriedumi par to ir visai virspusēji, daži arī uz pārpratu-miem balstīti. Tā, piemēram, par tautasdziesmām viņš saka: «Daudzas ir neizturami bērnišķīgas, kad viņi, piemēram, stāsta: bezdelīga esot brūvējusi alu, cirulis nesis tai malku, paceplītis mērcis apiņus utt.»³

Raksturojot latviešu valodu, autors norāda uz tās īpat-nībām, piemēram, bieži lietotajiem deminutīviem: «Viņi pār-lieku iecienījuši pamazināmos vārdus (deminutīvus); pat dievu viņi vislabprātāk sauc par dieviņu; tas aiziet tik tālu, ka viņi pamazina deminutīvus vēlreiz: dēls, dēliņš, dēlu-liņš — maza dēliņš, dēlulītis — pavisam maza dēliņš.»⁴

Isi raksturots latviešu sieviešu apģērbs: «Latviešu sievie-tes, īpaši meitas, vasarā rotā apģērbu un cepures ar dažā-dām zālēm un puķēm, .. kuras tālab citīgi audzē savos dār-zos. Turīgas sievietes, sevišķi Rīgas apkaimē, nēsā pītas

¹ Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. II, S. 133.

³ Turpat, 160. lpp.

⁴ Turpat, 188. lpp.

sudraba, nabadzīgākās — misiņa jostas, pie kurām piekar savus nažus.»¹

Trešajā sējumā (1782) turpinās Vidzemes un Igaunijas raksturojums pēc administratīvā iedalījuma.

18. gadsimta 70. gados latviešu tautas dzeju vācu pētnieki tātad ievēro, taču — vēl tikai ievēro. Pirmais, kurš saudzird tautas dzejas dvēseli, ierauga tās savdabību un estētisko vērtību un norāda uz tautasdziesmu vākšanas nepieciešamību, ir vācu klasikas teorētiķis, filozofs un dzejnieks Johans Gotfrīds Herders. Savos uzskatos Herders daļēji balstās uz J. G. Hāmaņa idejām. Dzīvojot Vidzemē, Hāmanis uztur sakarus ar Herderu, nodarbojas ar latviešu valodu un mudina uz to arī Herderu. Herders gan šim padomam neseko un latviešu valodu tā arī neiemācās.

Rīgā pavadītajos gados (1764—1769) Herders lielu uzmanību velta tautas dzejai. To raksturojot, viņš bieži lieto jēdzienu «wild» (mežonīgs, nekultivēts) pozitīvā nozīmē — «neskarts, nemākslots, spontāns». Sādi radušos tautas dzeju Herders vērtē ļoti augstu. Apcerē par Osiānu² viņš saka: «Jo nemākslotāka, t. i., jo dzīvīgāka, radošāka ir kāda tauta (jo vairāk šis vārds taču nenozīmē!), jo nemākslotākām, t. i., jo dzīvīgākām, brīvākām, juteklīgākām, liriskākām jābūt arī tās dziesmām, ja tai tādas ir!»³ Pēc Herdera domām, arī dažs nokaltis vācu poēzijas zars varētu gūt labumu no šīm «neizskatīgajām rasas lāsēm, kas krīt no svešas debess mākoņiem».

Sava folkloristiskā darba rezultātus — dažādu tautu dziesmu tulkojumus Herders pirmo reizi apkopo 1774. gadā krājumā «Alte Volkslieder» («Senas tautasdziesmas»). Tajā

¹ Hupel A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland, Bd. II, S. 190.

² Herder J. G. Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker (1773). In.: Stimmen der Völker in Liedern. Halle, o. J.; «The Works of Ossian» — skotu dzejnieka Džeimsa Makfersona savāktās senās skotu dzejas paraugi un meistarīgi tautas dzejas atdarinājumi (1765).

³ Herder J. G. Auszug... S. 14.

ietverta tikai viena latviešu dziesma, turklāt slikti pārtulkota un nebūt ne raksturīgākā latviešu folklorai — mums jau pazīstamā «Klausait še...», ko Herders bija ņēmis no J. J. Herdera raksta krājumā «Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen» (1764).

1778.—1779. gadā iznāk plašs krājums «Stimmen der Völker in Liedern» («Tautu balsis dziesmās»)¹, kurā iekļautas jau vienpadsmit latviešu tautasdziesmas — taču nebūt ne visas, ko Herders savācis. Daži krājumā «Tautu balsis dziesmās» ievietoto, Herdera tulkoto tautasdziesmu piemēri:

Māmiņ manī pametusi
Kā vistiņa cāļus sav'.
Cāļi teka pulciņā,
Kur būs manim vienam iet?

Mütterlein hat mich verlassen
Wie eine Henne ihr Kücklein.
Kücklein laufen in einem Häuflein zusammen,
Wo soll ich, so alleine, hin?

Kas kraukļam medus dos,
Kas kalpam mātes meitu?
Ed, krauklīti, pura sūnas,
Ņem, kalpīt, kalponiņ'!

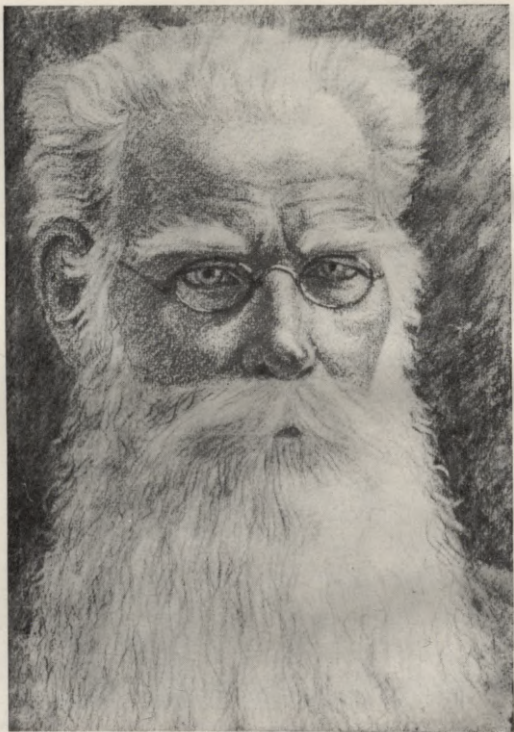
Wer gibt wohl dem Raben Honig,
Wer dem Knecht sein Kind zur Ehe?
Iß, o Rabe, Moos im Sumpfe,
Nimm, Elender, eine Magd dir!

Herdera tulkojumi nav sevišķi augstvērtīgi. Bez neprecizitātēm stilistisko īpatnību atveidē (piemēram, deminutīvu vai pretnostatījumu lietošanā) jāmin vēl divi svarīgi momenti, kad tulkojums nav adekvāts oriģinālam. Pirmkārt, dziesmas izteiksme tulkojumā nav ne īsti latviska, ne īsti vāciska. Vai šai ziņā vispār iespējams sasniegt pilnību, t. i., adekvāti atveidot oriģināla izteiksmi, tā, protams, ir problēma. Taču, otrkārt, Herders daudz ko ir sapratis citādi,

¹ Pirmajā izdevumā — ar nosaukumu «Volkslieder nebst untermischten Stücken»; kopš otrā izdevuma 1807. gadā pazīstams ar nosaukumu «Stimmen der Völker in Liedern».

J. Rozentāls. KRISJĀNIS BARONS

A. Cirulis. KRISJANIS BARONS

nekā tas domāts tautasdziesmā. (Seit gan būtu jāmin vai visi vācu literāti, kas atdzejojuši latviešu tautasdziesmas, — tulkojumos konotatīvā nozīme ļoti bieži neatbilst oriģinālā ietvertajai.) Bieži netiek pamanīta vai ir nepareizi saprasta tautasdziesmas nozīme un noskaņa (ironiskas dziesmas, kas vērstas pret kungiem, dažviet tiek dēvētas par «Schmeichel-lieder» — glaimu dziesmām, vieglas skumjas un pašironija pārvēršas par vācu tautasdziesmām raksturīgo dramatismu utt.).

— Pie tā, ka sliktā kvalitātē ir dziesmu noraksti, pēc kuriem veikti tulkojumi, varētu būt vainojamas grūtības, ar kurām Herderam nācās sastapties, vācot tautasdziesmas, kā arī tas, ka viņš pietiekami labi neprata latviešu valodu. Tas ir iemesls daudziem pārpratumiem, piemēram, «malējiņa» sajaukta ar «malīņa» (Man pašam ir tīri rudzi, / Pāru jaunu malējiņ' — Ich selbst habe reinen Roggen, / Ein paar neue Gegenden), «mieziši» lasīts kā «mietīši» (Trīs mieziši, sešas mucas, / Kas par skaistu alutiņ — An drei Zaunpfählen, sechs Tonnen, / Ach, was für schönes Bier) u. c. Taču, neraugoties uz neprecizitātēm Herdera dotajos latviešu tautasdziesmu tulkojumos, viņa ieguldījums to vākšanā un tulkošanā ir svarīgs; nozīmīga ir arī viņa loma latviešu folkloristikas pirmsākumos.

Ar latviešu valodu un folkloru iepazīstas arī Herdera tautietis — vācu literāts Teodors Gotlībs Hipelis, kurš savā darbībā seko Kanta un Hāmaņa idejām. Viņa plašā trīsējumu romāna «Lebensläufe» («Dzīves gājumi», 1778—1781) — poētiskas autobiogrāfijas — darbība pa daļai norisinās Kurzemē, lai gan Hipelis Latvijā bijis tikai epizodiski. «Dzīves gājumu» kārtējā izdevuma priekšvārdā vairāk nekā simt gadus pēc romāna sarakstīšanas literāts Aleksandrs Etīngens min šādu romāna vērtējumu: «Varbūt pats to nezinā-dams, Hipelis pauž apspiestas tautas sāpes. Lasot šo Baltijas jūras krasta idilli, brīžam šķiet, ka drūmā novembra dienā sadzirdami vēja auri pār Kurzemes rugāju laukiem... Fonā.. allaž paliek šīs ziemeļu piekrastes un turienes

nabadzīgās, toreiz tik apspiestās tautas melanholija.»¹ Pats autors par sava romāna nolūku vēsta lasītājam sekojošo: «Lai kādam neieņāk prātā nepareizā doma, ka šo monumentu es būtu cēlis pats sev; tādēļ lai man ir atļauts piezīmēt, ka tas lepni paceļas par godu vienīgi latviešu mūzai, ērģelniekam L. un labajam Gotfrīdam...»² Romānā atrodam šādus izteikumus par autora minēto «latviešu mūzu»: «Latviešiem piemīt nepārvarama tieksme pēc dzejas. [...] Viņa (māte — S. B.) neapstrīd, ka latviešu valoda jau ir pa pusei dzeja. Tā skan, viņa teica, kā galda zvaniņš, turpretī vācu — kā baznīcas zvans. Viņa nevarēja noliegt, ka visvienkāršākie latvieši, liksmi būdami, pareģo nākotni vai runā pantos. [...] Daudzi apgalvo, ka latviešiem vēl saglabājušās varoņdziesmas, taču šos daudzos apstrīd mans tēvs. Valodas ģēnijs, nācijas ģēnijs ir aitu ganu ģēnijs. Ja viņi būtu jākronē, tad viņiem piestāvētu zāļu vai, augstākais, vārpu vainags. [...] Viņš (kā pats teica) bija savācis kūlīti maigu dziesmiņu, no kurām man ir viņa tulkojums. [...] Šais dziesmiņās valda zemnieciski maiga daba un kaut kas tautai piemītošs. Tulkojums ir mana tēva manierē.»³ Hipelis diezgan labi pazīst latviešu tautas dzeju. Ar minēto dziesmu «kūlīti», iespējams, domātas kāda Kurzemes mācītāja sakrātās tautasdziesmas. Pašas dziesmas romānā gan neatrodam; tajā parādās tikai stipri sentimentālas fantāzijas par tautasdziesmu motīviem, brīvi to pārfrazējumi, piemēram: «Nāc, māsiņ, nāc uz zaļo kapu kalniņu, tur guļ mana māmuliņa, tava māmuliņa; apmeklēsim viņu mēness gaismā, kad klejo labie gari un lūkojas mēnesī, miļā Dieva naktslampiņā. Varbūt viņa mums parādīsies — ak, kaut tā būtu! — varbūt vaicās mums — ko jūs, mani bērniņi, gribat šē?»⁴ utt. Tēma gan

¹ Hippels Lebensläufe, für die Gegenwart bearbeitet von Alexander von Oettingen. Leipzig, 1880, S. 14.

² Hippel T. G. Lebensläufe. O. O., 1859, Bd. III, S. 574; ērģelnieka personība nav zināma, ar «labo Gotfrīdu» acīmredzot domāts Herders.

³ Hippel T. G. Lebensläufe. O. O., 1859, Bd. I, S. 72—74.

⁴ Turpat, Bd. II, S. 338.

ieskanas, taču stilistika ir stipri vāciskota. Tā, piemēram, citā fragmentā vējš pie upes norauj meitenei vainadziņu, taču dara to kā «smalks princis», noceļot to no meičas «sapītā matu torniša». «Dzīves gājumos» ir arī citas epizodes, kam ierosmi varētu būt devusi latviešu tautas dzeja, taču latviešu oriģinālu, ja tāds tiešām bijis, rekonstruēt grūti.

19. gadsimta sākumā parādās latviešu tautasdziesmu krājumi. Pirmais no tiem ir Rūjienas mācītāja Gustava Bergmaņa sastādītais «Erste Sammlung lettischer Sinn- gedichte», kas iznāca 1807. gadā. Tajā ietilpst 238 dziesmas. Izdevums tūlīt kļūst par bibliogrāfisku retumu, jo eksemplāru skaits ir ļoti neliels — Bergmanis grāmatu pats saliek pa loksnei un ar roku iespiež. Par moto ņemti Cēzara vārdi: «Magnum numerum versuum ediscere dicuntur, neque fas esse existimant ea literis mandare, Jul. Caes. Co de bello gal. Lib. VI 14.» (Stāsta, ka viņi iemācoties no galvas lielu skaitu pantu un uzskatot par grēku uzticēt tos rakstiem.)

Priekšvārdā G. Bergmanis runā par tautasdziesmu dabiskumu, kas ir gluži citāds nekā sausās grāmatu gudribas, un aicina glābt šīs dziesmas no bojāejas, jo tām ir liela vērtība gan estētiskā ziņā, gan kā tautas domāšanas veida atspoguļotājām. Krājuma pamatā ir paša Bergmaņa sakrātās tautasdziesmas, izmantots arī materiāls no Stendera «Gramatikas»¹ — desmit dziesmas ar tulkojumiem. Dažviet pie tautasdziesmām sniegti paskaidrojumi, to vidū arī nepareizi (piem., «Jumis — vielleicht der Wolf» — varbūt vilks). Krājumā iekļautas arī dažas dziesmas, ko īsti nevarētu saukt par tautasdziesmām. G. Bergmanis sniedzis arī latviešu tautasdziesmu parindeņus vācu valodā. Dziesmu saturs gan ne vienmēr ir saprasts pareizi, parindeņi ir samērā neprecīzi. Daži piemēri:

---

¹ Stender G. F. Vollständige lettische Grammatik. Mitau, 1783. Šai darbā minēti latviešu tautasdziesmu piemēri vecās tautas dzejas un izlokšņu raksturojumam (§ 215—225).

Ar puķi laiviņ' iru
Prei' savai līgaviņ':
Lai nāk mana līgaviņ'
Kā puķīte ziedēdama.

Das Boot, geschmückt mit Blumen,
kommt auf mein Liebchen zu!
Laß mein Liebchen ihm entgegenkommen,
denn sie ist eine Blume.

Dzērves klie dz, meitas dzied
Dūņupītes maliņā;
Dzērves klie dz nešaujamas,
Meitas dzied nevedamas.

Die Kraniche schreien, die Mädchen singen
an den Ufern des Dünastroms;
die Kraniche schreien, aber können nicht gefangen werden,
die Mädchen singen und können nicht weggeführt werden,
(d. h. zur Hochzeit [G. Bergmaņa paskaidrojums]).

Tai pašā gadā klajā nāk Palsmanes mācītāja Frīdriha Daniēla Vāra sagatavotais «Palcmariēšu dziesmu krājums», kas radies pēc G. Bergmaņa pamudinājuma. Tajā iekļautas 412 latviešu tautasdziesmas. Sastādītājs izvēlējies šādu moto:

Bij man dziesmu vācelīt'
Smalkā lazdu krūmiņā:
Kad gribēju, tad dziedāju,
Labas vien lasīdams.

Nošķirtas sekojošas dziesmu grupas: 1) lauku, 2) dravinieku, 3) talku, 4) vedēju, 5) kāzu, 6) panāksnieku un 7) raudu dziesmas. Vietām sniegti paskaidrojumi (slaveni — berühmt, stattlich; veldrē — gelagert; raudaviņa — wilde Ente; rotiņa — Schmuck u. c.). Grāmatā (Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas eksemplārā), domājams, ar sastādītāja roku dažām dziesmām pierakstīti paskaidrojumi un tulkojumi, piemēram:

Jauni puīši! Jaunas meitas!
Ar godiņu dzīvojiet:
Dabūs' zeltu, sudrabiņ',
Godu vairs nedabūsiet.

Junge Burschen, junge Mädchen,
Lebt in allen Ehren!
Gold'n Silber könnt ihr wohl,
Ehre nimmer wieder haben.

Tulkotas vēl dažas tautasdziesmas, piemēram, garā raudu dziesma par pastarīti (Skaiti meitas, māmuliņ, / Vai ir visas istabā ...) u. c. Epilogā likta šāda tautasdziesma:

Es novēlu dziesmu pūru
No kalniņa lejiņā,
Būs man laime dzīvojot,
Velšu dziesmas kalniņā.

1808. gadā iznāk otrs G. Bergmaņa sakārtots tautasdziesmu krājums ar 252 dziesmām — «Zweite Sammlung lettischer Sinn-oder Stegreifsgedichte». Tā moto ir Plīnija vārdi: «Multa poëmatia tenuiter, multa subtiliter, multa venuste, multa tenere, multa dulciter, multa cum bile. C. Plin. lib. IV Ep. XXVII.» (Daudz vienkāršu, asprātīgu, smalku, maigu, tīkamu, dzēlīgu dzejolišu.) Nošķirtas šādas dziesmu grupas: 1) uzdomīgas, 2) bitinieku, 3) kara, 4) bērnu, 5) raudu, 6) mednieku, 7) apsmiešanas, 8) arāju, 9) precinieku un kāzu, 10) līgaviņu, 11) dzērāju, 12) narru dziesmas. Iedalījumam ir gadījuma raksturs. Tāpat kā pirmajā G. Bergmaņa krājumā, arī šeit daļa dziesmu nav īstas tautasdziesmas.

Samērā ilgu laiku pēc šo triju latviešu tautasdziesmu krājumu iznākšanas šai jomā valda klusums. Tad 1837. gadā Latviešu literārās biedrības rakstu krājumā «Magazin» parādās Durbes mācītāja Hermaņa Ērenfesta Katerfelda plašais iztirzājums par latviešu tautasdziesmām («Über das lettische Volkslied»). Viņš raksta, ka interese par tautas dzeju pieaugusi visā Eiropā un pienācis laiks pievērsties arī latviešu tautasdziesmām; šai sakarā min Stendera «Grammatiku», G. Bergmaņa un F. D. Vāra krājumus, mācītāja K. Ulmaņa 1832. gadā izteikto aicinājumu vākt tautasdziesmas

un izsaka nožēlu, ka vairāk nekas šai virzienā nav darīts. Par latviešu tautas dzeju H. E. Katerfelds saka: «Protams, tas ir vienkāršas, neizglitotas tautas ražojums, kas visur parādās kā tāds; protams, tajā velti meklēt prasmīgu izveidi, aizraujošus sarežģījumus, filozofiskas idejas, eksaltētus jūtu izplūdumus un tamlīdzīgi; taču nedaudzi nemāksloti vārdi mums bieži paver ieskatu siltu, dziļu jūtu pilnā sirdī, apdveš mūs ar sirsnīgām, maigām skumjām, parāda mums veiksmīgi izvēlētu dabas ainu, spēkpilni un uzskatāmi atspoguļo kādu liksmu vai drūmu dzīves apstākli, uzjautrina ar nepārspējamu humoru, kurš bieži asi šausa arī paša vājības utt.»¹ Šim raksturojumam gan tūliņ seko vienpadsmit pantu gara ziņģe par grūtsirdīgu meiču, kas zaudē savu mīļoto un metas jūrā. Taču Katerfelds min arī īstas tautasdziesmas, kuru tulkojumi, tiesa, nav augstvērtīgi. Daži piemēri:

Vai, Jānīti, Dieva dēliņ!
Tavu augstu kumeliņ!
Visa zeme noskanēja,
No kumeļa nolēcot.

Ach Johannes, Gottgeborner!
Welch ein stolzes Roß Du reitest!
Wiederhallt' die ganze Erde,
Da Du niedersprangst vom Roß.

Šautin šaušu to irbiņu
Sausā egles galiņā.
Nemšu, ņemšu to meitiņu,
Būt ir simtu liedzēji.²

Treffen werd' ich doch das Birkhuhn
Auf der Tanne dürrem Wipfel.
Nehmen werd' ich doch das Mägdlein,
Gäß' es hundert Weigrer auch.

¹ Magazin, Bd. V. Mitau, 1837, S. 13—15.

² Formas kļūda, jābūt — «liedzējiņi»; arī citās tautasdziesmās sastopamas nepareizi saklausītas vai pierakstītas formas.

Neiztiek arī bez pārpratumiem; par «atraidīta precinieka dziesmu» nosaukta šāda:

Kā man būs pret kalnu kāpt?
Pret saulīti skatīties?
Kā bij manim svešu māti
Saukt par savu māmuli?

Warum soll bergan ich steigen?
Warum in die Sonne schaun?
Wie konnt' ich 'ne fremde Mutter
Als mein Mütterlein begrüßen?

Minētas arī divas karavīru dziesmas, daži humoristisku dziesmu piemēri.

H. Ē. Katerfelds runā par latviešu tautasdziesmu īpatnībām, par to, ka jāmācās tautas valoda un paražas, lai tautu saprastu: «Seit mums var palīdzēt vienīgi latviešu tautasdziesmas. Tajās mēs atrodam tautas patieso valodu, proti, rūpīgi izvēlētu, kaut vienlaicīgi nesamocītu un nemākslotu; pantu uzbūve ir tik viegla un izteiksme tik dabiska, ka valoda viscaur ir nepiespiesta. [...] Šīs tautasdziesmas mums tātad sniedz tīro, īsto latviešu valodu, uz kuru valodas mācības jautājumos mēs varam paļauties tāpat kā citās valodās uz to klasiķiem. [...] Arī vārdnīcas vajadzībām tautasdziesmās atrodama bagātīga ieguve. [...] Tikpat nozīmīgas kā valodas prasmei latviešu tautasdziesmas ir arī pašas tautas pazišanai. Tajās, skaidra un zināmā mērā apgarota, parādās tautas savdabība. Tajās mēs redzam patiesu latviešu domāšanas veida attēlu; iepazīstam viņu izglītības pakāpi un gaumi labāk nekā no sarunām un vīsciešākās saiešanās; pievēršam uzmanību daudzām viņu paražām un īpatnējām domām un uzskatiem; daudz ko uzzinām par viņu māņticību un, pateicoties dažām dziesmām no senākiem laikiem, varam pat ielūkoties viņu mitoloģijā un vēsturē.»¹

Raksta autors norāda, ka materiāla latviešu tautasdziesmu pētīšanai ir par maz, un aicina Latviešu literārās

¹ Magazin, Bd. V. Mitau, 1837, S. 13—15.

biedrības biedrus vākt šīs dziesmas un nodot mācītājam K. Ulmanim Krimuldā, lai viņš varētu tās apvienot ar savu krājumu un izdot. H. E. Katerfelds uzsver, ka tautasdziesmas jāpieraksta tieši tā, kā tās saka teicēji, lai saglabātu dialektu īpatnības, turklāt norādot teicēja vārdu un dzīvesvietu.

Lai iepazīstinātu ar latviešu tautasdziesmu īpatnībām tos, kas šīs dziesmas vēl nepazīst, H. E. Katerfelds min gala atskaņu un aliterācijas trūkumu, izrunas un pantmēra īpatnības un sīkāk raksturo tautas dzeju, norādot, ka vairāk pēc priekšnesuma veida nekā pēc satura vai formas tās iedalāmas dziesmās un ziņgēs: «**Dziesma**, pēc izcelsmes, šķiet, slāvu vārds, apzīmē no vienas vienīgas stances sastāvošu dziesmu, kas satur tikai kādas domas izteiksmi. Dziesmu dzied korī tādā veidā, ka viena dziedātāja dzied tekstu vai drīzāk runā to dziedošā balsī un pārējās beigās pievienojas ar gari stieptu, monotonu «ē», kas, dziedot lieliem koriem, dzirdams veselām verstīm tālu un skaidrās vasaras naktis brīvā dabā nemaz nav nepatīkams, kamēr šaurā istabā varētu būt par skaļu. [...] Starp dziesmām izšķir tādas, ko dzied īpašos gadījumos. Jau *Stenders* min kāzu un Jāņu dziesmas, kuras, šķiet, arī ir vienīgās, kas skaidri izceļas. [...]

Ziņģe, kam izcelsme acīmredzot kopīga ar vācu «*Singen*» un «*Sang*» — «dziedāšana», apzīmē no vairākiem četrindu pantiem sastāvošu dziesmu, kas no [augšminētās] dziesmas atšķiras ne vien ar vielas turpinājumu, bet arī ar vairākiem pantiem, īpaši ar priekšnesuma veidu, jo tās tiek dziedātas dažādās melodijās vienā vai vairākās balsīs bez kora gari stieptā «ē».»¹ Katerfelds saskata divas ziņģu grupas — raudu un narru ziņģes; pirmo latviešiem esot īpaši daudz, otrās esot bērnišķīgi asociāciju savirkņēmumi.

Attiecībā uz latviešu tautas dzīves, vēstures un paražu pētījumiem sevišķu interesi rada Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības korespondētājlocekļa Johana Georga Kola

---

¹ Magazin, Bd. V. Mitau, 1837, S. 25—26.

plašais darbs «Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland» («Baltijas vācu-krievu provinces jeb Dabas un tautu dzīve Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā»), īpaši šā darba 2. daļa. Tajā autors pievēršas latviešu un igauņu tautas vispusīgam raksturojumam, dzimtbūšanas un pakļautības iespaida analīzei, plašiem atskatiem vēsturē, valodniecības un arheoloģijas problēmām utt. Tiesa, arī šajā darbā sastopam subjektīvas un mazpamatotas domas un pārspilējumus.

Ļoti interesanta ir nodaļa «Latvieši». Autors apcer hipotēzes par latviešu tautas izcelsmi, vilkdams daudzas paralēles starp latviešu valodu un sanskritu, raksturo latviešu mitoloģiju, nacionālās īpatnības, paražas, mājokļus, apģērbu, valodu utt. Mūs sevišķi varētu interesēt apakšnodaļa «Par latviešu dzeju un dziedāšanu».

J. G. Kols uzsver, ka latviešu tauta savā būtībā ir ārkārtīgi dzejiska: «Pat parastā sarunā ar latvieti allaž top saskatāmas viņa dzejošanas dāvanas, visur, pat pārrunājot visikdienišķākās lietas, viņš tiecas pēc dzejiskām gleznām, vai, vēl vairāk, tās pašas no sevis bagātīgi plūst uz runātāju. Viņu dotās pamācības, viņu piezīmes par debesīm, vēju un laiku, žēlabas par postu, stāsti par mežiem un laukiem, kurus viņi teic, kad tu ar viņiem pastaigājies, — tas viss ir tik bagātīgi krāsains, it kā būtu ņemts no kādas Zālamana Augstās dziesmas nodaļas.

Patiesi — Eiropā tagad nāktos grūti atrast tautu, kas tik ļoti būtu pelnījusi dzejnieku tautas vārdu, un zemi, kas tik ļoti būtu pelnījusi dzejas zemes vārdu kā latviešu tautiņa un latvju zeme.»¹

Autors izsaka nožēlu, ka tik maz balsu no Latvijas izskan pasaulē, ka tur dzīvojošie vācieši ne vien pārāk maz interesējas par latviešu tautas dzeju, bet pat noraugās uz to ar nicinājumu. Reti kādam no viņiem ienāk prātā meklēt šai

---

¹ Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland. Dresden und Leipzig, 1841, S. 119. †

dzejā nozīmi, senu izcelsmi, poētisku vērtību, pat kaut ko vairāk par savu kungu slavinājumu. Pozitīvā nozīmē tiek minēti J. G. Herders un T. G. Hipelis. J. G. Kols pasvītro, ka latviešu dzeja ir patiesa un īsta tautas dzeja, kas gad-simtiem ilgi gājusi no mutes mutē, un ka Vācijā par šādu tautas dzeju nemaz vēl nevar runāt. «Katrs latvietis ir dzimis dzejnieks, katrs sacer pants un dziesmas, katrs prot tās dziedāt. Dziesma plūst tiem no mutes kā cīruļiem. [...] Viņi nedomā par dziesmām, neliekuļo sajūsma. Ja sajūsma atnāk, rodas izdevība, tad arī vārdi un domas viņu mutē top par pantu.»¹

Autors raksturo latviešu tautasdziesmu noskaņu, to apdziedātās tēmas — visus cilvēka dzīves posmus, dabu un darbu. Dziesmu saturs gan tiek nosaukts par mazāk bagātu un daudzveidīgu nekā citām tautām, jo latviešiem neesot nedz slavenas vēstures, nedz varenas tagadnes, apkārtējā daba neapburot ar savu skaistumu, zemes politiskais stāvoklis neesot nozīmīgs utt. Tas viss tiek minēts arī par iemeslu tam, ka latviešu tautas dzejā nav ne varoņdziesmu, ne drāmu, ne himnu. Te jāpiezīmē, ka arī pašam J. G. Kolam acīmredzot bijis pieejamsniecīgs latviešu tautasdziesmu skaits, turklāt tematiski ierobežots (ko var secināt arī no dažiem tālākiem apgalvojumiem). Visas latviešu tautasdziesmas viņš iedalīja šādās grupās: 1) vēsturiskas dziesmas un dziedājumi, 2) mitoloģiski dzejojumi, 3) pavasara, rudens un vasaras dziesmas, 4) mīlas un kāzu dziesmas, 5) raudu un bērnu dziesmas, 6) reliģiski dzejojumi, 7) epigrammas un satīriski dzejoļi. J. G. Kols raksturojis katru no šīm grupām. Daudzus viņa spriedumus var apstrīdēt, taču kopumā pētījumi no mūsdienu viedokļa ir ļoti interesanti.

Runājot par vēsturiskajām dziesmām, autors atkal uzsver, ka latviešiem tādu ir ārkārtīgi maz, jo tautas vēsture esot nabadzīga, un piebilst: «Latvieši ir vismiermīlīgākā tauta

---

¹ Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland., S. 122—123.

pasaulē, un, tā kā viņus neiepriecina cīkstēšanās, cīņa, derības un risks, tad arī viņu mūzai nebija sliecības izskaistināt šādus tematus, gluži citādi nekā gandrīz visām citām tautām.»¹

Mitoloģiskajās dziesmās, pēc J. G. Kola domām, parādās latviešu tautas pagāniskā mitoloģija, kas tautai tik dārga tādēļ, ka kristietība tai tikusi uzspiesta ar varu. «Ļoti daudz no šādām mitoloģiskām dziesmām, arvien tālāk izplatoties kristietībai, jādomā, gājušas bojā, taču saglabājušās ir jo sevišķi tādas, kas radušās, godinot lielos dabas spēkus, un ir veltītas saulei, gaisa, jūras un meža dieviem. Ļoti bieži sastopamas ir Meža māte, Jūras māte, Vēja māte, arī Dieva zirgi, Dieva vērši, Dieva putni, Saules meitas, un šādas dziesmas viņi dzied sevišķi labprāt. Pirmām kārtām viņi, protams, daudz pievēršas saulei, mēnesim un zvaigznēm, kuri pie debesīm saimnieko un satiekas tāpat kā latviešu cilvēki zemes virsū. [...] Saules meitas ir viena zvaigžņu daļa (varbūt planētas?), Dieva dēli — otra to daļa (stāvzvaigznes?)»²

Autors raksta, ka mitoloģiskajās dziesmās visbiežāk tiekot minēta saule, tad Laima, Pērkons, Ligo — prieka dievs. Svēts un bieži lietots ir skaitlis deviņi. Pēc J. G. Kola domām, lai atrastu latviešu tautas saknes, jāmeklē tauta Indijā, kura tur šo skaitli tikpat svētu.

Raksturojot latviešus kā dabas bērnus, autors uzsver, cik dziļi un pamatīgi viņi pazīst dabu, cik daudzpusīgi savās dziesmās atspoguļo dabas norises, kurās atrodamas pat dvēseļu pārceļošanas idejas, to iemitināšanās dzīvniekos un augos. Augi piedalās arī cilvēku priekos un bēdās.

Ipatnēji šķiet daži J. G. Kola sniegtie tautasdziesmu komentāri, piemēram:

Wann wird sie sich dicht belauben,
Die dürre Birk' am Morastufer?

¹ Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland, S. 134.

² Turpat, 136.—137. lpp.

Wann hat jemals frohen Tag
Eine Mutter kleiner Kinder?

Unter Brüdern wuchs ich auf,
Gleich der roten Preiselbeere,
In der Fremde ward ich blaß,
Gleich dem welken Birkenlaube.

«Tā kā augi viņiem ir apgarotāki nekā mums, tad viņu salīdzinājumi mums bieži liekas mazliet pārdoši.»¹ Te acimredzot tulkotas tautasdziesmas:

Kas tam deva salapot,
Pura malas bērziņam?
Kas tai deva vieglu dienu,
Siku bērnu māmiņai?

Es uzaugu bāliņos
Kā sarkana brūklenīte,
Kad aizgāju tautiņās,
Kā lapiņa nobālēju.

Autors izsaka arī dažus dīvainus secinājumus, kuriem nav redzama pamata. Tā, piemēram, viņš raksta, ka latviešu tautasdziesmās ozols simbolizējot vecu, slinku sievu, jo pēdējais sazaļojot un pirmais (!) noņemot lapas.

J. G. Kola domas par latviešu tautas mīlas liriku sasaucas ar J. J. Hardera izteikumiem: «Mīla latviešiem ir viskaistākās un visskaidrākās jūtas, viņu mīlas dievs, kas parādās dziesmās, ir tik rātņa un maiga būtne, ka ir pat grūti izšķirties — nosaukt to par Amoru vai Veneru.»² Autors salīdzina latviešu un vācu tautas dzeju; viņš trāpīgi norāda: ««Asiņojoša sirds» latviešu mīlotajai liktos pretīga, šaušalīga un pārspīlēta aina.»³ Taču arī J. G. Kols neiztiek bez pārpratumiem; tā, piemēram, «mātes meita» viņam pārvēršas par «meiner Mutter Tochter» — manas mātes meita = mana māsa, «tautumeita» — par «meines

¹ Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland, S. 146.

² Turpat, 152. lpp.

³ Turpat, 153. lpp.

Volkes Mädchen» — manas tautas meitene (kas nepilnīgi ietver sevī vārda «tautumeita» konotatīvo nozīmi).¹

Salīdzinot latviešu tautasdziesmas ar vācu dziesmām, J. G. Kols norāda, ka otrajās pārsvarā tiek apdziedāti personīgie mīlas pārdzīvojumi pretstatā latviešu tautasdziesmām: «Var likt simtu pret vienu, ka latviešu tautasdziesma nav neviena no tām dziesmām, kurās sastopams kaut kas līdzīgs kā «mana sirds, kamdēļ tik sēra?» vai «tu, mīlā dvēse, tu dziļās skumjās». Latvietis uz savām sāpēm norāda daudz aplinkāk, daudz dzejiskāk, savu sirdi viņš nemaz nejauc iekšā un dvēseli atstāj mierā tās noslēpumainajā mājoklī. Kad viņš ir noskumis, tad nekad nevaicā pats sev, kādēļ ir noskumis; skumjā noskaņojuma dēļ bēdīgas viņam liekas puķes un putni, un tiem viņš tālab vaicā par to skumju cēloni.»² Runājot par kāzu dziesmām, autors apgalvo, ka to lielākā daļa ir raudu dziesmas. Arī te ir pārpratumi: kā kāzu dziesmas piemērs minēta līgodziesma u. tml.

Raudu dziesmas galvenokārt tiek dziedātas bērēs un pauž ilgas pēc mirušajiem tuviniekiem. J. G. Kols salīdzina tās ar sengrieķu elēģijām. Autors piezīmē: «Šīs nabaga bāreņu sēru dziesmiņas ir tik apbrīnojami bieži sastopamas, ka jau vienas pašas šķiet sastādām pusi visas latviešu literatūras.»³

Runājot par reliģiskajiem dzejojumiem, autors uzsver, ka latviešiem nav neviena stāstījuma par kādu kristīgu svēto vai mocekli, nevienas no tautas dvēseles dziļumiem nākušas lūgšanas dievam. Visas kristīgi reliģiskās dziesmas ir vācu mācītāju pārtulkotas vācu dziesmas, un latvieši dzied tās tikai baznīcā.

¹ Arī citu vācu literātu tulkojumos, kā jau minēts, atrodami līdzīgi pārpratumi: piemēram, Herders tulko «tautu rocīnā» (tautās, precējusies) kā «unter andrer Völker Herrschaft» (citu tautu varā), «cita smilšu kalniņā» (mirusi) — kā «irgendwo auf anderm Hügel» (kaut kur cita kalna galā) u. tml.

² Kohl J. G. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder Natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland, S. 156.

³ Turpat, 164. lpp.

J. G. Kols atzīmē, ka latviešiem ir skaidri vērojama tieksme sacerēt epigrammas, asprātības, zoboties citam par citu, izsmiet kungus.

Autors īsi raksturo latviešu tautasdziesmu formu un to sacerēšanas procesu — galvenās sacerētājas un dziedātājas ir sievas un meitas, viņas dzied gandrīz vienmēr, īpaši kāzās, vērpjot, kuļot, ganos ejot, sienu plaujot un vācot, pavasara gaišajās naktīs. Blakus vecajām dziesmām ir daudz improvizāciju, jo latvieši apdzied gan savas bēdas, gan visu, ko redz sev apkārt. Dziesmām ir savdabīgas melodijas. Tālāk autors pievēršas latviešu mūzikas un deju aprakstam.

J. G. Kola darbs «Baltijas vācu-krievu provinces...» ir interesants ne vien kā pārsteidzoši izsmelošs šāda veida pētījums tā laika literatūrā, bet arī (un galvenokārt) kā citas mentalitātes pārstāvja skatiens uz latviešu tautu 19. gad-simtā.

1844. gadā iznāk nākamais latviešu tautasdziesmu krājums — Kables mācītāja Georga Frīdriha B i t n e r a «Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes». Priekšvārdā sastādītājs stāsta par to, kā viņā radusies interese par latviešu tautas dzeju, ap 1820. gadu iepazīstoties ar Krimuldas mācītāja K. Ulmaņa savāktajām tautasdziesmām. Kad paša Bitnera krājums jau bijis diezgan liels (ap 3400 dziesmu), Ulmanis atļāvis izmantot arī savu dziesmu vākumu. Grāmatai G. Bitners izmantojis arī dziesmas no Bergmaņa un Vāra krājumiem. Kopumā grāmata «Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes» ir izlase no 4500 oriģināldziesmām un 760 variantiem — 2854 dziesmas no apmēram 30 novadiem. Grāmatas moto ir šāda tautasdziesma:

Kad es dziežu, koši dziežu;
Kad es raudu, žēli raudu;
Kā es koši nedziedāšu,
Māra dziesmu teicējiņa;
Kā es žēli neraudāšu,
Kad es biju sērdienīte.

Krājuma mērķus sastādītājs raksturo šādi: «Pirmkārt un galvenokārt — es vēlējos šo īpatnējo un līdz šim maz pazīstamo tautas dzeju darīt pieejamu publikai. Otrkārt, uzskatu, ka mūsu laikmets neatliekami pieprasa pašu latviešu labā glābt viņu vienīgās nacionālās gara produkcijas bagātību, kam apstākļu spiediens draud ar pakāpenisku bojāeju; jau tagad dažos apvidos gandrīz pilnīgi apklusušas tautasdziesmas. Treškārt, beidzot valodas pētniekiem būtu jāpaver avots īstas latviešu valodas pētīšanai.»¹

Lai izvairītos no pārpratumiem no lasītāju puses, G. Bitners tuvāk raksturo latviešu tautasdziesmas, nosaucot tās par «Gelegenheitslieder» («gadījuma dziesmas») — kāzu dziesmas latvieši dzied kāzās, raudu dziesmas — bērēs, Jāņu dziesmas — Jāņu vakarā utt. Dziedātāju uzdevums ir piemērot dziesmas gadījumam; šis uzdevums tiek ar panākumiem izpildīts: «Ārkārtīgā dziesmu bagātība dod dziedātājiem iespēju turpināt viņu dzejiskās sarunas stundām un pat dienām ilgi. Gandrīz katram priekšmetam latvieša redzeslaukā pastāv dzejisks apcerējums, kas arī radījis vispārējo uzskatu, ka šīs dziesmas tiekot improvizētas vēl šodien.»² Bitners apstrīd pēdējo apgalvojumu un uzskata, ka dziedātāji nevis improvizē, bet tikai veikli izvēlas piemērotu, jau zināmu dziesmu.

Pēc būtības G. Bitners iedala latviešu tautasdziesmas divos mums jau pazīstamos veidos: ziņģēs un dziesmās. Ziņģes viņš raksturo kā balādēm līdzīgus dzejoļus, kam ir katram sava melodija. Dziesmas raksturotas šādi: «Dziesmas, gadījuma dziesmas, kurām pirmām kārtām veltīts šis krājums, jo tās ne vien veido lielāko tiesu, bet arī šķīta sastādītājam lielākas uzmanības vērtas sava īpatnējā rakstura, tāpat savas jūtu un dzejiskā dabas redzējuma bagātības dēļ. Šīs dziesmas dzied vienīgi meitenes un sievas, uz ko attiecas arī vārdi «Māra (jaunava Marija) dziesmu teicējiņa»

¹ Bitners G. F. Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes. Jelgava, 1844, IV lpp.

² Turpat, VI lpp.

par grāmatas moto izmantotajā dziesmā. Teicēja ik pa divām rindām dzied vai drīzāk runā dziesmu priekšā korim, kas to tad atkārtoti zināmajā vienmuļajā veidā, kā tas bieži dzirdams zemnieku meiteņu koros svinīgos gadījumos, arī viņu kopīgajos darbos. Pirmais saucas — «teikt», pēdējais — «dziedāt». [...] Viriešu dzimums tātad ir izslēgts no saskares ar šo mūzu vai arī no pašas dziesmu sacerēšanas, par to autors nav skaidrībā, jo nav noskaidrojams vispār neviens sacerētājs.»¹

Dziesmas krājumā sakārtotas pēc ģeogrāfiskā principa, lai katra novada valodas īpatnības būtu vienkop.

Sastādītājs uzskata, ka dziesmām, kas ir īsas kā epigrammas un bieži saistītas ar tautas paražām, nepieciešamas piezīmes un paskaidrojumi. Grāmatā izmantoti gan pašu latviešu sniegtie, gan G. Bitnera paskaidrojumi. Tie ir visai sīki un gandrīz pie katras dziesmas. Piemēri:

Nr. 1843

Sudrabiņa upi brīdu,
Zelta kurpes kājiņā:
Sudrabs teka tekumāi,
Zelts pa virsu lidināja.
Tu, māsiņa, muižas meita,
Tu staigāji raudādama.

«Brienot pa ūdeni, meitene jūtas tik viegli, it kā kājās būtu zelta kurpes, kas nestu viņu pār sudraba strautu. Turklāt viņa nožēlo māsu, kurai, kalpojot muižā, jāiztiek bez saviem priekiem.»

Nr. 1853

Atspid tautas istabāi
Saules pītis vainadziņis.
Dēlu māte celdamies
Sak: saulīte uzlēkusi.

«Līgavas vainags — it kā saules dāvana. Šī attieksme pret sauli utt. nav jājauc ar sakariem ar raganām un burvjiem.

¹ *Bitners G. F.* Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes, VI—VII lpp.

Tā šeit ir tikai dzejiska valoda. Vairāk mānīcības ir pamatā Jāņu dziesmām, mājieniem uz Laimu jeb Māru kā nedēļnieču un mazu bērnu sargātāju; tāpat kāzu braucienos upuriem, kas tiek doti strautiem utt.»

Nr. 2031

Es redzei saules meit'
Ar kaziņ' ecējam.
Jūgsim zem' som's lop',
Jūgsim bērs kumeliņ's.

«Soms — novilkta āda. Soms lops — zobgalīgs nosaukums kazai, no kuras ādas gatavotas dūkas un kuras ādu tādēļ novelk citādāk (somiskus) nekā govīm, aitām, zirgiem. «Jūgsim zem'» šeit: «zemei» (zemē = nost).»

Kad pēc «Latviešu ļaužu dziesmu un ziņģu» iznākšanas pagājuši jau četrpadsmit gadi un vācieši acīmredzot nav aktīvi atsaukušies Bitnera aicinājumam vākt latviešu tautasdziesmas, viņš ar «Latviešu Avīžu» pielikuma starpniecību izsaka savu «Lūgšanu latviešiem Kurzemē un Vidzemē»: «Tu gan zini, mīļais lasītājs, ka gandrīz visas tavas lasāmas grāmatas vai no Vācu valodas pārtulkotas vai no Vāciešiem sadomātas un sarakstītas. [...] Bet viena grāmata jums ir, kas no iesākuma līdz galam no Latviešiem vien sadomāta un kur tie Vācieši, kas viņu sagādāja un like driķēt, nav uzdriktējušies nevienu vārdiņu pielikt, tādēļ ka tie vārdi tur jau tik gudri bij likti, ka labāki nevarēja. Šī grāmata ir: «Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes», druk. tanī gadā 1844. [...] Voi negribi palīdzēt šo Latviešu ļaužu godu un garīgu mantu izglābt, kamēr vēl viņu var glābt? [...] Pēc manu zināšanu un prātu, tik greznas dziesmiņas nevienā citā valodā nav atonamas.»¹ Bitners aicina zemniekus pierakstīt tiem zināmās tautasdziesmas un nodot tās savam mācītājam, lai tas tad nosūtītu dziesmas tālāk. Taču, šķiet, arī šis aicinājums īpašu atsaucību neguva.

Nākamais dzejas sakopojums, kas iznāk ārpus Latvijas un kurā iekļautas arī latviešu tautasdziesmas, ir Johanna

¹ Latviešu Avīzes — pielikums, 1858, № 17.

Serra plašais darbs «Bildersaal der Weltliteratur» («Pasaules literatūras gleznu galerija»)¹. Autora nolūks ir sniegt visu tautu dzejas kopainu. Ņemot vērā to, ka šai laikā Latvijā jau bija pieejams diezgan plašs pierakstīto tautasdziesmu krājums, J. Serra grāmatā ievietotās, slikti pārtulkotās četras dziesmas izskatās ļoti pieticīgi. Tās kopā ar krievu un Ukrainas kazaku dziesmām atrodamas apakšnodalā «Tautasdziesmas no Krievijas». Tulkojumi ir stipri vāciski, tajos ir latviešu tautasdziesmām neraksturīgas atskaņas, aliterācija, ritms, tipiski vāciski vārdu pāri utt. Oriģināls ir tikai nojaušams pēc motīva. Piemēri:

Ich hör' im Himmel Rosse traben;
Drauf sitzen Gottes schöne Knaben,
Die keine Rast und Ruhe haben
In ihrer Minne heißem Brand.
Sie reiten über die blaue Heide,
Aufsuchend ihre süße Weide,
Der Sonne Töchter, die blanken Maide,
Und bieten ihnen Herz und Hand.

Wer über meinem Haupte,
Wer weinet und wer schluchzet?
Bin ohne Stab und Stütze,
Bin ohne Hab' und Hoffnung,
Nicht Friede blüht und Freude
Mir auf der Erde mehr.

Tālāk šai dziesmā redzam tipisku vācu dziesmu stilu:

Es harret dein ein Knabe,
Ein lieblicher, ein feiner,
Der zarte Minneworte
Dir in die Seele flüstern,
Der alle deine Klagen
Holdselig enden wird.

Latvijā ar tautasdziesmām turpina nodarboties G. Bitners. 1874. gada mēnešrakstā «Baltische Monatsschrift» parādās plašs Bitnera raksts «Das lettische Volkslied» («Lat-

¹ Johannes Scherr. Bildersaal der Weltliteratur. Bd. I, II. Stuttgart, 1869.

viešu tautasdziesma»). Autors ir pamatīgi iepazinis latviešu tautas dzeju un raksturo to sekojoši: «Kad gaišā, rasotā vasaras rītā ieejam mežā, mūsu skatus saista tūkstoši mirdzošu rāsas lāsīšu, kuras gluži kā gaiši, vizoši punkti karājas pie visa kā — pie lapām, skujām, stiebriem. Tur, kur apgaismojums ir labvēlīgs, tās staro krāšņās krāsās — zilas, zaļas, sarkanas — un tādā gaismas spēkā, ka ar tām nevar mēroties neviens dārgakmens.

Aplūkojot šīs rāsas lāses, man prātā bieži nākušas mazās latviešu tautasdziesmas (tikai uz tām attiecas tas, kas man sakāms tālāk). Ja citkārt, salīdzinot dažādus dzejas darbus, mēs izvēlētos ainu, tad varbūt drīzāk domātu par maigi urdzošu strautiņu, šalcošu ūdenskritumu, majestātisku upi, zilu ezeru, skaidru avotu nekā par rasu, par ūdens lāsēm. Taču šeit neatvairāmi uzmācas šī aina.»¹

Salīdzinājumu ar rāsas lāsēm Bitners izvēlas ne vien tāpēc, ka latviešu tautasdziesmu ir tik daudz (viņa paša krājumā to ir jau 6000), bet arī tāpēc, ka tās, tāpat kā rasa, pieķeras visam, kas apkārt, turklāt ikkatrai lietai atrazdamas dzejā ietērpjumu pusī un celdamas to gaismā. Raksta autors saka — jāpiekrit latviešu dziesminiekam, ka

Es dziesmīti izdziedāju
No upītes sanašām.

Bitnera parindenis: «Ich sang ein Lied (d. h. dichtete) aus des Baches *Sanascham*.» (Was der Bach bei Hochwasser mit sich führt: Blätter, Rohr etc.) — Es nodziedāju (t. i., sace-rēju) dziesmu no strauta sanašām. (Tas, ko strauts palu laikā aizskalo sev līdzī: lapas, niedres utt.) Bitners runā par latviešu tautasdziesmu daudzveidīgajām tēmām — mīlestību ar tās priekiem un bēdām, par sērdieņu žēlabām, kāzu liksmību un šķiršanās rūgtumu utt. Ipaša uzmanība dziesmās veltīta dabai: «Taču visredzamāk šī latviešu dzejas daudzpusība parādās latvju zemes tik nabadzīgās dabas vērojumā. Nav neviena dzīvnieka, neviena putna, neviena

¹ Baltische Monatsschrift, Bd. 5. Riga, 1874, S. 545.

koka — vispār nevienas radības, kas nebūtu iesaistīta kādā salīdzinājumā ar cilvēka dzīves stāvokļiem un attieksmēm. Latviešu dzejnieks ir novērojis bites, skudras, vaboles — pat cilvēka skatam apslēptās zivis strautā, ezerā, jūrā — visā to savdabībā un prot tās izmantot savam mērķim. [..]

Tādēļ gandrīz vai pats par sevi saprotams, ka sevišķa uzmanība tiek pievērsta debess ķermeņiem. [..] Pat zvaigznes, Saules meitas un Dieva dēli, planētas un stāvzvaigznes atspoguļo cilvēku dzīvi.

Latviešu dziesmā īpaši izceļas dabas skaistuma izjūta. Izvēloties mājvietu, latvietim vairāk no svara ir dzidrs strautiņš ielejā un ziedošām ābelēm un ievām rotāts, lakstīgalu dziesmās trīsošs krasts nekā treknas ganības vientuļā līdzenumā. — Vientulis izraugās par brāļiem ozolus, ošus un kļavas. Putni kalpo viņam kā jūtām apveltīti cilvēki.»¹ Raksta autors min tautasdziesmās biežāk pieminētos putnus — lauka irbi, meža irbi, cielavu, lakstīgalu, «pareģi eņģeli» zīli, skumju vēstnesi kraukli, dabas dievības — Meža, Jūras, Bišu, Vēja, Kapu māti. Tālāk īsi raksturotas bērnu un humoristiskās dziesmas. Īpaši izcelta to dziesmu grupa, kas pauž tautas morāli: «Tās ir tik tīri cilvēciski dabiskas, tik tīri latviskas, ka mēs tajās pat nevaram saskatīt kristietības ietekmi, tās jāpiedēvē tikai un vienīgi nacionālajai tikumiskajai izjūtai. — Kaimiņu attiecību pienākums droši vien nav pamatojams labāk kā šeit:

Ne mūžej es netapu
Ar kaimiņu ienaidā;
Pie kaimiņa raugas teka,
Pie kaimiņa uguntiņa.

Raugš un uguns, maize un istabas siltums — pirmie un nepieciešamākie dzīves nosacījumi. [..] Dēla liķratos neva-jag jūgt baltu zirgu, jo māte, noraudzīdamās pakaļ [bēru] gājienam, balto zirgu ilgāk patur acis. Jājot prom no kāzu

---

¹ Baltische Monatsschrift, Bd. 5. Riga, 1874, S. 546—547.

mājas, brāļiem nevajag pūst tauri, lai nepaidzinātu [tautās] paliekošās māsas šķiršanās sāpes.»¹

G. Bitners norāda, ka tautasdziesmas jāaplūko no pareiza redzes viedokļa, lai tās uzmirdzētu visā krāšņumā. Viņš raksturo tās līdzīgi kā krājuma «Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes» ievadā un piebilst, ka īsajām dziesmām bieži ir dziļāks saturs, nekā šķiet: «Doma bieži vien ir tikai neskaidri iezīmēta, un klausītājam pašam jāaizpilda tukšās vietas un [neizteiktās] domas, kā to, piemēram, parāda dziesma Nr. 1186:

Nelaiž mani māmuliņe
Ne ganiņu pavadīt.
Aiz kalniņa suņi rēja,
Zviedze bērī kumeliņi.»²

Seko dziesmas satura paskaidrojums — tā rāda jaunas meitenes — pa pusei bērna, pa pusei jaunavas — izjūtas.

Turpinot aplūkot latviešu tautasdziesmu īpatnības, raksta autors pauž domu, ka dziesmu milzīgā bagātība atsvēr to īsumu; tās jāapskata nevis atsevišķi, bet gan kā vienots veselums, no kura ikkatra dziesma izņemama kā ķēdes loceklis un pēc vajadzības atkal sakārtojama citā secībā. G. Bitners saka: «Latviešu tautasdziesma ir tautasdziesma vārda visaptverošākajā un tiešākajā nozīmē. Tā ir tik pilnīgi nākusi no tautas vidus un visa tauta šķiet tik vienmērīgi piedalāmieš tās radīšanā, ka nepastāv pat ne teiksma par kādu ievērojamu dzejnieku. Varētu teikt, ka dziesminieks šeit ir visas tautas dvēsele. [...] Tā ir tautasdziesma, jo kā gadījumā dziesma iespiežas visās latviešu dzīves norisēs un caurauž tās. Tā ir patiess latviešu tautas dzīves spogulis. [...] Būtībā tā tad nevar runāt par latviešu dziesmas ākslu, bet gan tikai par dotībām, tieksmi dziedāt, ko drīzāk var salīdzināt ar putniem piemītošo. [...] Šīs dziesmas noteikti nav radušās vienā laikā. Varbūt tās veidojuši gadsimti un

---

¹ Baltische Monatsschrift, Bd. 5. Riga, 1874, S. 549.

² Turpat, 551. lpp.

tās ir kopš sendienām turpināts latviešu tautas dvēseles produkts; varbūt dažas rodas vēl šodien. Lai nu kā, to saknes vienmēr ir tautas vidū.»¹

Pēc satura dziesmas iedalītas šādi:

I. Vispārēja satura dziesmas:

1. Mitoloģija²
2. Dabas vērojumi
3. Mīlas dziesmas
4. Dziedāšana
5. Tautas morāle

II. Dziesmas īpašiem gadījumiem:

6. Kāzu dziesmas
7. Krustību dziesmas
8. Bēru dziesmas
9. Dzērāju dziesmas
10. Karavīru dziesmas

III. Laika dziesmas:

11. Jāņu dziesmas
12. Ziemsvētku dziesmas

IV. Nodarbošanās dziesmas:

13. Ganu dziesmas
14. Zvejnieku dziesmas
15. Dravinieku dziesmas
16. Ražas novākšanas dziesmas
17. a) kulšanas dziesmas
b) linu plūkšanas dziesmas
c) talkas dziesmas
18. Sūpuļdziesmas

V. Dziesmas īpašiem personiskiem stāvokļiem:

19. Sērdieņu dziesmas
20. Bērnu dziesmas
21. Zēlabas par nabadzību.

Skarot problēmu, kas aktuāla arī šodien, — latviešu tautsdziesmu atveidi citā valodā —, G. Bitners izsaka šādu

¹ Baltische Monatsschrift, Bd. 5, Riga, 1874, S. 552.—554.

² Ar pustreknēm kārtas skaitļiem — visplašākās dziesmu grupas.

uzskatu: «Šo latviešu tautasdziesmu pievilcība lielā mērā atrodama viedīgajā vārdu savienojumā un tīkamajā pantu izveidē; un nevienā citā valodā tā nebūs atveidojama līdzvērtīgi oriģinālam. Tādēļ tulkojumam būtu jākalpo vienīgi dotā latviešu teksta izpratnei. Turklāt piezīmes un paskaidrojumi būtu nepieciešama piedeva bieži grūti saprotamajam tekstam.»¹

Blakus tik nopietniem tautasdziesmu pētījumiem parādās vēl citi mēģinājumi raksturot latviešu tautu un tulkot tās dziesmas. 1896. gadā Hallē iznāk Viktora Andrejanova grāmata «Lettische Volkslieder und Mythen» («Latviešu tautasdziesmas un mīti»). Tajā atrodami daži tautasdziesmu tulkojumi. Latviešu tautasdziesmās Andrejanovs gan saskatījis sevišķu skaistumu un savdabību, kā pats raksta, taču tulkošanas rezultāti nav augstvērtīgi; tulkojumi ir stipri vāciskā stilā, samocīti, ar pārpratumiem. Tā, piemēram, «Pūt, vējiņi!» tulkojumā daudz lieku vārdu, tas nav dziedams:

Wehe, Windchen, treib das Bötchen!
Triebe mich nach Kurland hin!
Die Kurländerin versprach mir
Ja ihr schmuckes Töchterlein.
Hat versprochen, nicht gegeben;
Heißt mich einen Trinker gar.
Heißt mich einem großen Trinker,
Sagt, ich hetz' die Pferde tot.
Welche Schenke trank ich leer denn?
Wessen Pferd hetzt' ich zu Tod?
Für mein eignes Kleingeld trank ich,
Hetzte ab mein eignes Pferd! ...
He, Frau Wirtin! Bring noch Bier her!
Schreib es mir mit Kreide an!
Gerste wird und Roggen wachsen,
Ehrlich werd' ich zahlen dann.
Kommt der Herbst, nehm' ich ein Weib mir,
Lade dich zur Hochzeit ein;
Trinken werden wir drei Tage,
Tanzen wird das Brautgefol'!

---

¹ Baltische Monatsschrift, Bd. 5. Riga, 1874, S. 556.

Interesantu mēģinājumu raksturot latviešu tautu un tulkot tās dziesmas ap 19. gadsimta vidu uz G. Bitnera tautasdziesmu krājuma pamata veikusi viņa māsa L. Harmsena. Savā grāmatā «Ein altes kurländisches Pastorat» («Veca Kurzemes mācītājmuiža»), kas iznāk 1913. gadā Rēvelē (Tallinā), viņa iejūtīgi stāsta par latviešiem, viņu dzīvi, paražām, svētkiem, mūziku, dziesmām, sniedz 82 dažāda satūra tautasdziesmu tulkojumus, kuros centusies saglabāt gan dziesmu ritmu, gan to noskaņu. Latviešu oriģinālu viegli iedomāties, piemēram:

Hab' aus weiter Fern' erkannt
Waisenmägdeins Hochzeitszug.
Langsam greiser Rosse Gang,
Leidvoll tönt der Führer Sang.

Waisenmägdelein schmücket sich
Mit jedweder Blume,
Faulbaumbüt, Marienkraut,
Roten Klees Köpfchen.

Schön ist wohl die Muttertochter,
Schöner noch die Mutterlose (Waise).
Schneeveiß glänzt des Faulbaums Blüte,
Schöner noch des Apfels Rose.

Taču kopumā 18.—19. gadsimtā vislielākā nozīme latviešu tautas dzejas vākšanā un pētīšanā ir J. G. Herderam kā vienam no latviešu folkloristikas pamatlicējiem un G. Bergmanim, F. D. Vāram un G. F. Bitneram kā pirmo latviešu tautasdziesmu krājumu sastādītājiem.

VIKTORS FON ANDREJANOVŠ

LATVIJAS AINAS

I

Latvija? Kas tā tāda? Kur atrodas šī nezināmā sala? Droši vien tā, izbrīnā galvas grozīdami, jautās vairākums lasītāju. Katrā ziņā ģeogrāfijas stundā nevienam par to nekas nebūs stāstīts, un arī vēlākajā dzīvē diez vai kāds būs par to kaut ko dzirdējis. Un ir taču pilnīgi pietiekami, ja nesajauc Lipe-Detmoldu ar Saumburgu-Lipi un Bulgāriju ar Serbiju. Ak, šodien jau tā tik daudz jāmacās ne tikai skolā — tā ir bērnu spēle, bet arī dzīvē, istajā, tas nozīmē — politiskajā dzīvē. Un šajā pēdējā iedalījumā būtu iekļaujama arī Latvija, kas oficiāli kā tāda nemaz nepastāv, bet latviešu nacionālpolitiķu galvās tā kā plaukstošs pavasaris un krāšņa vasara jau izpletusies no Kuršu kāpām līdz Kurzemes ziemeļu ragam, no Daugavas līdz Salacai — nelielai upei apmēram Vidzemes vidienē — un tad gar Daugavu tālāk dziļi iekšā Vitebskas guberņā. Šīs pagaidām vēl tikai politiskas fantāzijas līmenī pastāvošās valstiņas īstenā sirds ir Krievijas province Kurzeme, kas nosaukta kūru — senos laikos tur dzīvojušās somugru¹ izcelsmes cilts vārdā. Jau sen pirms pašreizējo

¹ V. Andrejanovs, protams, atspoguļo sava laika uzskatus par baltu un somugru cilšu un tautu vēsturi un par attiecīgo valodu raksturu. Lielākā autoritāte latviešu valodas vēstures jautājumos 19. gadsimta pēdējos gadu desmitos bija A. Bilenšteins; viņš uzskatīja, ka kurši (kūri) bijuši somugri — libieši vai tiem radniecīga cilts. J. Endzelīns 1911. gadā izteica domu, ka Kurzemes rietumus apdzīvojusi baltu cilts; šo uzskatu viņš sīkāk pamatoja 1912. gadā. Jaunākie pētījumi šo uzskatu apstiprinājuši: kuršu valoda bijis pārejas dialekts starp rietumbaltu (piem., senprūšu) un austrumbaltu (piem., latgaļu) valodām vai pat kāds rietumbaltu dialekts (V. Mažulis). (Šeit un turpmāk — K. Karuļa komentāri.)

Baltijas provinču kolonizēšanas igauņiem piederēja gan Igaunija, gan arī Vidzeme, un Kurzemē viņi daudz miermilīgākos latviešus atspieda no piekrastes uz zemes iekšieni. Iespējams arī, ka Dienvidvidzemes piekrasti sākotnēji apdzīvojuši latvieši.¹ Lībieši un kūri bijuši radniecīgi igauņiem. Šīm somugru ciltīm, kas arī savā starpā stipri ķildojās, naidīgi bijuši indoģermāņu² cilmes latvieši (litoslāvi), kaut gan ir iespējams, ka viņi tomēr daļēji sajaukušies ar lībiešiem³. Vēl šodien latvietis necieš igauņi un — otrādi — igauņi latvieti; par to bieži drastiskā formā liecina lamu vārdi un zobgaliņas dziesmas. Pēc tam kad šīs zemes bija pārcietušas ģermāņu un huņņu iebrukumus, pēc tam kad normāņu vikingi bija iekarojuši lielākas vai mazākas platības Igaunijas provincē un arī krievu lielkņazi mēģinājuši iegūt kādu treknāku kumosu (jau Novgorodas Jaroslavs I tajā vietā, kur tagad atrodas Tērbata, uzcēla Jurjevas cietoksni), — pēc visām šīm gadsimtiem ilgajām cīņām un jūkām ap 12. gs. beigām atrodam igauņus Igaunijā un Vidzemes⁴ ziemeļdaļā, lībiešus Vidzemes piekrastē un ap Daugavu, latviešus jeb latgaļus⁵ — uz ziemeļiem no Daugavas, zemgaļus un sēļus, kas

---

¹ Baltu ciltis tālā senatnē tiešām apdzīvojušas daudz plašākus apgabalus nekā mūsu dienās, bet šie senie balti nav dēvējami par latviešiem: latviešu tautība un valoda konsolidējusies no atsevišķām ciltīm un cilšu valodām tikai šini gadu tūkstoši. Vēstures gaitā baltu ciltis viņiem aizplūdušas gan uz ziemeļiem, gan atplūdušas somugru cilšu spiediena rezultātā.

² Indoeiropieši.

³ Lībiešu loma latviešu etnoģenēzē un latviešu valodas izveidošanā ir liela; līdz ar lībiešu asimilēšanos daudzi viņu valodas elementi (piem., leksikā) ieplūduši latviešu valodā. Taču nepareizs ir uzskats, ko daži zinātnieki pauda Andrejanova laikā un kas aizrobežu literatūrā nav izzudis vēl mūsu dienās, ka latviešu tautība un valoda izveidojusies, baltu ciltīm sajaucoties ar lībiešiem.

⁴ Ar Vidzemi šeit domāta Vidzemes guberņa, kurā ietilpa ne vien tagadējā Vidzeme, bet arī Dienvidigaunija.

⁵ Latgaļu (letgaļu) cilts tikai nosacīti saucama par latviešiem, jo tā nav identa ar vēlāko latviešu tautību, bet bija tikai viens komponents šīs tautības veidošanās procesā.

arī ir latviešu ciltis, — Kurzemē¹. Pamazām latviešiem, kas minētās platības uzskatīja par sev piederošām, izdevās padzīt no piekrastes pirātiskos kūrus² un iegūt savā īpašumā visu šo «dievzemīti», pareizāk gan būtu teikt — viņi mēģināja to izdarīt, jo klāt jau bija arī vācu kolonizatori — tirgotāji, priesteri, bruņinieki (1184. gadā). Priesteri un bruņinieki, kā zināms, sader kopā, kopš vien viņi pastāv zemes vīrsū, un viņi arī vienmēr kopā paliks, kamēr vien... bet kāda gan tam nozīme! Šodienas pasaule iztiek arī bez viņiem. Tai jaunajā zemē pirmais noteikti bija ienācis tirgotājs, un visos pēc tam sekojošajos laikos viņš palika visapdomīgākais, pārmetumus vismazāk pelnījušais cilvēks. 1201. gadā dibinātā Hanzas pilsēta Rīga, kura laika gaitā izvirzījies par Vidzemes un Kurzemes metropoli un kurā šodien ir 205 000 iedzīvotāju, vienmēr bijusi patvērums un balsts lepnajai, bet godprātīgajai pilsonībai, kas līdz pēdējam elpas vilcienam palika uzticīga valdniekam, kuram zvērējusi uzticību, un iedrošinājās bezbailīgi stāties pretī negēlīgajiem ordeņa varas vīriem un liekulīgajiem arhibīskapiem.

Jau Baltijas priekšvēsture ir pilna ar asiņainām sadursmēm un ķildām vietējo cilšu starpā, bet tās vēlākā, istā vēsture parāda, ka vēl daudz briesmīgāk cits citu tiekušies iznīcināt paši vācieši: arhibīskaps, ordenis un pilsētas, — cits pret citu melnā naidā iedegušies, tie plosās asiņainās ciņās. Tik tiešām, diez vai vēl uz kāda cita zemes gabaliņa

---

¹ Minētajā laikā latgaļi apdzīvoja Austrumlatviju (apmēram tagadējo Latgali un Austrumvidzemi), daļēji asimilējot arī sēļus, kuru teritorija vēsturiski bija sniegusies ziemeļos līdz Aiviekstei (un pat tālāk) un dienvidos tālu tagadējā Lietuvā. Zemgaļi, kuru teritorija vēsturiski bija iesniegusies pat tagadējā Igaunijā, Vidzemē saplūda ar latgaļiem, sēļiem un lībiešiem. Līdz ar latgaļu cilts valodu arī zemgaļu valoda ir viens no vēlākās latviešu tautības valodas galvenajiem komponentiem.

² Kuršus, kuru teritorija aizņēma ne vien Rietumkurzemi, bet dienvidos sniedzās līdz prūšu apdzīvotajiem apgabaliem, latgaļi nepazīna, bet tie pamazām saplūda ar pārējām ciltīm, daļēji uzsūcot arī Kurzemes lībiešus. Par īpatnāju kuršu valodu ziņas ir vēl 16. gadsimta rakstos. Mūsdienu latviešu valodā ir daudz kuršu valodas elementu, sevišķi leksikā.

ir tik daudz asiņu liets, cik tagadējās Krievijai piederošajās Baltijas provincēs, to vēsture ir cilvēka — bestijas vēsture. Pamazām pēc reformācijas ieviešanas un ordeņa krišanas, pēc atkal jaunām, ilgām cīņām pret ārējiem ienaidniekiem — poļiem, zviedriem, krieviem — šī zeme kļuva par lielgruntnieku paradīzi, kur lepnās pilis, bruņinieku cietokšņos, savas privilēģijas un ciltskoku sargādams, sēdēja kungs — feodālis, kamēr pilsētās zēla un plauka tirdzniecība un amatniecība. Tad nāca Pēteris Lielais un uz visiem laikiem darīja galu jukām un postam Vidzemē un Igaunijā. Gadsimta beigās Krievijas kronim brīvprātīgi padevās arī Kurzemes hercogiste. Un nu šīs smagi cietušās provinces varēja uzelpot ilga, ilga miera periodā, tik koši kā nekad agrāk te varēja uzplaukt zemkopība, tirdzniecība un amatniecība. Kaut arī pastāv dažādi viedokļi, kurš gan gribētu noliegt, ka tikai krievu valdīšana šai zemei beidzot deva mieru, uzplaukumu un spožumu? Par «pārkrievošanu» tai pašā laikā katrs var domāt, kā grib.

Bet kas tad visās šajās likteņa maiņās, zem kuru smaguma cietuši vācu kolonizatori, bija noticis ar šīs zemes pirmiedzīvotājiem — ar igauņiem, latviešiem? Atbilde ir visai bēdīga: viņi bija padarīti par dzimtcilvēkiem, par jauno kaklakungu kalpiem, mājdzīvniekiem, kurus pat neatzina par cilvēkiem. Viņu zaļoksnējo spēku samala neskaitāmās kaujās, viņu īpašumi un zeme tika izlaupti, viņi tika nospiesti vēl zemāk par zvēriem, un kā atlīdzību par to viņiem deva «kristietību», bet arī to gadsimtiem ilgi tikai homeopātiskās devās, ko pārtrauca ilgāki izkaušanas un spīdzināšanas periodi. Kāds tad brīnums, ja pirmiedzīvotāju ciltis vēlējās, kaut vācieši aizvāktos pie visiem velniem, un daļēji vēl šodien vēlas to pašu! No Vestfāles, Reinas lejteces un citurienes ieceļojušo Ordeņa bruņinieku, kas lielākoties bija senu, dižciltīgu dzimtu atvases, bezgalīgā iedomība, uzkundzēšanās, uzdzīvošanas un iedzīvošanās kāre, priesteru garīgā uzpūta, kas palika tāda pati, tiklab pirms, kā pēc reformācijas, un, visbeidzot, pilsoņu pastāvīgā aizņemtība savu bagātību vairošanā, tā ka tiem neatlika laika domāt ne par ko citu kā

tikai par saviem darījumiem un ārējo ienaidnieku atvairīšanu, — visi šie faktori kopā radījuši to pārsteidzošo faktu, ka 700 gadu laikā kolonizatoriem nav izdevies pamatiedzīvotājus ne pārvācot, ne arī iznīdēt.

Kad Baltijas dižciltīgie sāka centīgāk pievērsties vietējās tautas izglītošanai, bija jau par vēlu: tagad tie sev varēja izaudzināt tikai izglītotus ienaidniekus, bet ne vairs pateicīgus draugus. Kaut vai reizi īstas izglītības tuvumā ticis, latviešu inteligents, kā maģiska brīnuma vilkts, tiecās iekļūt arvien dziļāk zinātņu okeānā ar tādu enerģiju, kādu no šīs pakļāvīgās, verdzinātās tautas neviens nebūtu gaidījis. Arvien vairāk centīgu un apdāvinātu, no zemniecības nākušu jauniešu nokļuva līdz augstām un visaugstākajām izglītības iestādēm, bieži gan ar milzīgiem upuriem un ārkārtīgi grūtu eksistences cīņu. Un šodien jau pastāv latviešu sabiedrība, kurā ir ārsti, advokāti, žurnālisti, ierēdņi utt., pastāv latviešu literatūra, skatuves māksla un prese. Šis nelaimīgās tautas lielākā daļa šodien, protams, vēl ir zemnieki, daļēji patstāvīgi zemes īpašnieki, daļēji nomnieki vai nabadzīgi kalpi. Lai arī pēdējā periodā pretrunas starp vāciešiem un jaundibināto latviešu sabiedrību it kā bija sākušas mazināties, tomēr bezzemnieks vēl vienmēr jūtas kā vācu lielīpašnieka jeb, kā to Kurzemē dēvē, barona vergs. Tas vēl joprojām vairāk atvieglina dzīvi šajā zemē krievu priestēriem un ierēdņiem. Kalpi instinktīvi piesienas viņiem, un pāriešana pareizticībā ir tikai šī procesa dabisks rezultāts.

Par Baltijas vāciešu ciešanām tagad uztraucas dažāda laba vācu vai arī galēji konservatīva avīze, bet par 700 gadu ilgajām neizsakāmajām igauņu un latviešu ciešanām šie avīžu rakstnieki izliekas nekā nezinām.

II

Vidzemes guberņas iedzīvotāju skaits pēc aprēķiniem ir ap 1 200 000, tātad puse, t. i., to, kas apdzīvo šīs provinces latviešu daļu, ir 600 000, un 490 345 no tiem ir latvieši; Kur-

zemē turpretī no 700 000 iedzīvotājiem 479 978 ir latvieši, Vitebskas gubernā dzīvo vēl 217 000 latviešu, Pleskavas gubernā 11 000 un Kauņas gubernā 26 000 latviešu. Sos skaitļus dod čaklais un talantīgais letologs A. Bilenšteins, bet, pēc latviešu pētnieka Graudinga datiem, visumā ir ap 1 700 000 latviešu. Cik niecīgs gan salīdzinājumā ar šo svešā valodā runājošo un savdabīgo iedzīvotāju skaitu būs Baltijas vāciešu un krievu skaits! Taču vara diemžēl pirmajiem piederēja agrāk un otrajiem pieder tagad, un, kam pieder vara, tam arī varaskāre.

Viduslaiku kungi, kuriem bieži vien ar netīriem līdzekļiem izdevies saglabāt savu cilti un dažkārt pat nodzīvot vienā un tajā pašā īpašumā līdz pat šodienai, pratuši izmantot priekšrocības, ko tiem jau pašā sākumā deva augstākā izglītība (ko bruņinieki lielākoties bija ieguvuši *cum grano salis*¹), labāks apbruņojums, disciplīna, kā arī viņu svešzemnieciskais nimbs un līdzatvestie jaunie dievi. Jo kā gan citādi varētu notikt, ka vēl šodien latviešu zemnieks cienīgajam baronam skūpsta roku vai svārku stērbeli un uzskata par īpašu žēlastību, ja lielkungs un mācītājs viņam sniedz skūpstam savas labi koptās rokas. Ak, šī bezgala ilgā vergošana te salauzusi daudz leņuma, iznīcinājusi daudz cēlsirdības, mīdījusi kājām daudz cilvēciskas cieņas. Es vienmēr esmu ievērojis, ka pat izglītotam latvietim nedodas rokā īstas sabiedriskās uzvedības formu vieglums. Viņiem visiem vēl šobrīd piemīt kaut kas daļēji lācisks, daļēji verdzisks. No mūžameža tumsas tie reiz tika iedzīti vēl lielākā — verdzības tumsā un joprojām ir apzīmogoti ar šo divkāršā pazemojuma zīmi. Bet ne jau ārējā formā izpaužas augstākās vērtības; šie lāciski verdziskie jaunekļi — kur un kā vien var — tiecas uz modernās vispārējās izglītības augstumiem, redīgē nacionālos laikrakstus, raksta drāmas, noveles, dzeju un arvien vairāk izspiež savus mūžsenos ienaidniekus no viņu sen aizņemtajām mācītāju, ārstu, advokātu vietām. Zēl tikai, ka

¹ Par baltu velti (burtiski «par gaudiņu sāls»). — *Tulk.*

šai cilvēku ciltij raksturīgā mīkstčaulība nereti pāraug vieglprātībā, kas daudzus jau labos amatos un cieņā tikušus latviešus noslicina labklājībā un kūtrumā. Krievu un baltvācu paradumam sekodami, jaunie latviešu literāti priekšpusdienā mēdz satīkties kādā restorānā, lai pabrokastotu: sviestmaizītes, kādas Vācijā diemžēl dabūt nevar, dažādi šņabji, glāzītes cita pēc citas, beigās vēl litriem tiek dzerts alus, kādu Vācijā, paldies dievam, dabūt nevar, vai arī Kaukāza vīni — līdz galva apmiglojusies un šai dienai vajadzīgais garīgais spēks jau izsmelts. Vakarā visi atkal sanāk kopā vai nu kādā bagātā latviešu ģimenē, vai arī biedrības namā. Tā aizgājis bojā dažs labs nozīmīgs talants, daža laba gudra galva, un cik to vēl būs, kuri ies bojā! Es šos sevišķi modernos latviešus esmu nokristījis par «nobrokastojušajiem literātiem». Ir gan arī citi, kas netiecas pēc bagātības un nepiedalās partiju strīdos, bet darbojas mākslas un zinātnes jomā, iekšējas nepieciešamības vadīti, savas tautas dēļ. Un viņiem pa lielākai daļai klājas visbēdīgāk.

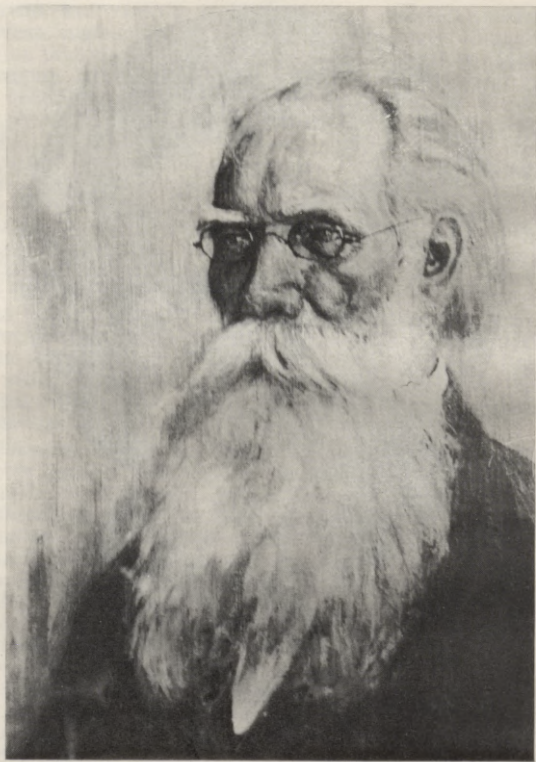
Pretēji tautas sacerējumiem — daudzajām dziesmām, sakāmvārdiem, ticējumiem, buramvārdiem utt. — latviešu literatūras sākumi meklējami tā saucamajā «Enhiridionā»; tā ir piecu mācītāju 1586.—1587. gadā latviešu valodā izdota grāmata, kas satur Lūtera mazo katehismu, psalmus, svētdienas un svētku dienu evaņģēlijus un sprediķus, kā arī stāstus par Kristus ciešanām un nāvi. Mācītājs Ernests Glikis (dzimis 1652. gadā Vetinā, Saksijā) 1685. gadā pārtulkoja latviešu valodā vispirms Jauno derību un dažus gadus vēlāk visu Bībeli. Vēl lielāka ietekme uz mostošos literatūru ir Vecajam Stenderam, kas pēc diezgan nemierīgas dzīves (astotņus gadus nostrādājis par mācītāju Kurzemē, viņš kļuva par profesoru Helmstetē un vēlāk Kopenhāgenā) 1796. gadā nomira Kurzemē, būdams mācītājs Sunākstē, un savā kapa pieminekli lika iekalt šādus ievēribas cienīgus vārdus: «Še aprakts Gothards Frīdrihs Stenders ar sievu, latvis». Pēc izcelsmes viņš tas nebūt nebija, bet pēc savas darbošanās gan — pilnīgi un bez atlikuma. Viņš ir viens no retajiem

piemēriem, kad vācietis, turklāt vēl vācu mācītājs, nokāpj no saviem augstumiem līdz nabaga bezpalīdzīgai zemnieku tautai un pilnīgi iedzīvojas tās būtībā. Ar viņu sākas daudzi un nozīmīgi latviešu raksti; bez garīga satura rakstiem arī odas, didaktiski un apcerošī dzejoļi, pat mīlestības dzejoļi, vēlāk pirmā latviešu valodas gramatika un pirmā latviešu vārdnīca. Un ar šo brīdi, protams, joprojām vēl ļoti lēni, sāka veidoties īsta mākslas dzeja; tad Rīgā tika nodibināta Latviešu biedrība (pirms apmēram 26 gadiem), sāka iznākt dienas avīzes, nedēļas laikraksti un pat mēnešraksti, un it kā bija radīti visi labvēlīgie priekšnoteikumi šīs jaunās literatūras attīstībai. Cits pēc cita parādījās dzejnieki, piemēram, Juris Alunāns un Jānis Esenbergs, dramaturgi, piemēram, Ādolfs Alunāns, prozaiķi, tulkotāji no svešām valodām. Visumā latviešu māksla veidojusies pēc Rietumeiropas paraugiem, vispārcilvēciskās problēmas tā pārdēstīja tautiskā vidē un mēģināja tās risināt no nacionālā viedokļa. Protams, netika arī žēlotas pūles, lai atdzīvinātu dzejā līdz nepazīšanai sastingušo seno dievu un varoņu tēlus, lai izprastu tautasdziesmu burvju flautas noslēpumus.

Galvas tiesu augstāk par visiem šodienas latviešu rakstniekiem stāv ģeniālu rakstnieku pāris, kuru labākie darbi jau pelna, lai tos pārtulkotu vācu valodā. Tie ir — dramaturģijā Ancengrūberam un novelistikā Rozegeram līdzīgais, bet tai pašā laikā pilnīgi oriģinālais, tātd latviski tautiskais Rūdolfs Blaumanis un starp romantiskiem ideāliem un veselīgu, īstas mākslas apskaidrotu reālismu (kādu pārstāvēja Gēte) vēl galīgi neizšķirusies Elza Rozenberga jeb, kā viņa pati sevi kā dzejnieci sauc, Aspazija. Blaumaņa lielajās tautas drāmās «Ļaunais gars» un «Pazudušais dēls» ir viss, kas raksturo īstu drāmas meistarū, lieka varbūt ir vienīgi, Ničes vārdiem runājot, tāda kā moralizēšanas tendence, kuru Rietumeiropā šodien vairs neviens īsti negrib pieņemt. Mazāk tā samanāma viņa novelēs, no kurām dažas, piemēram, «Pērkona negaiss» un «Raudupiete», ir pirmatnēja spēka pilnas un spēj lasītāju aizraut. Aspazija, cik man zināms,

J. Madernieks. KRISJĀNIS BARONS

J. Jaunsudrabiņš. KRISJĀNIS BARONS

līdz šim ir mēģinājusi iekarot skatuvi ar divām lugām — ar romantisko tragēdiju «Vaidelote», kuras darbība risinās senos pirmskristietības laikos, un ar modernu drāmu par sievieti un viņas tiesībām, kurai gan ir daudz mazāka nozīme nekā pirmajai lugai, kas līdzinās zelta kausam, kurā dzirksti cēlu domu vīns. Ārējās formas meistarību — piec-pēdu jambu, kurā šis darbs sarakstīts, — pa īstam var novērtēt tikai tas, kas zina latviešu valodas nepakļāvību tieši jamba pantmēram dzejā. Pati par sevi ne īpaši skaistā, reizēm plaši, reizēm saspiesti šauri skanošā, bet sanskritam tuvu radniecīgā valoda prasa īpašu poētiskās formas veidošanas talantu, lai dzejojums nelatviešu ausīm skanētu patīkami. Vēl melodiskāka, jo tā rakstīta tautiskajā četrpēdu trohajā, ir Aspazijas mitoloģiski alegoriskā fantāzija sešās ainās «Saules meita», vienkāršāk izsakoties, tā ir episka, tēliem un domām bagāta, sāpīgu ilgu un augsta gara lidojuma caurausta dzeja, kurā senie latvju dievi un latvju varoņi ceļas jaunai dzīvei. Tās galveno domu skaisti un koncentrēti izsaka epilogs:

Mūsu dzīve šē tik īsa,
Cik uz zara putniņš mīt,
Sīmtas krūtīs vēlēšanās
Steidzas viena otru dzīt.

750 5

III. [Tautasdziesmas]

«Latviešiem ir nepārvarama tieksme uz dzeju,» savās «autobiogrāfijās» saka vecais T. G. Hipelis, kura māte, kā zināms, nākusi no Kurzemes; un vēl citā vietā viņš saka: «Visparastākie latvieši, kad viņi ir priecīgi, sāk pravietot vai runāt dzejā.» Ja ar to domāta sava veida improvizēšana, tad gan jāpiebilst, ka šodien ar to vairs neviens nenodarbojas. Kultūra, kas apar pasaules tīrumu un Rietumeiropu jau tik pamatīgi apstrādājusi, ka tā draud kļūt par atmatu, dzen dziļas, reizē iznīcinošas un jaunradošas, reizē sāpīgas un dziedinošas vagas arī Austrumeiropā. Labākas izglītības,

brīvas cilvēcības, vispārējas taisnības sēkla, visu zinību novadu neapturama progressa sēkla briest arī Latvijā un dod cerības uz bagātu ražu — žel tikai, ka šai ražai par upuri līdz ar labības stiebriem jākrīt arī to vidū tik mīļi un jauki dzīvojošām rudzupuķēm un citām lauku puķēm! Gaudi kļūst derīgi tikai pēc tam, kad labība nopļauta, tikai pēc tam, kad tie atdalīti no stiebriem un pēdējie jau kļuvuši par salmiem, bet puķēm tikai tik ilgi ir kāda vērtība, kamēr tās ir dzīvas un to saknes turas mīļās zemesmātes klēpī. Ko dabas draugam var izteikt aizlauzti, apvītuši ziedi, ja viņš nav studējis botāniku? Vai pat jau izkaltuši, putekļos sabirzuši ziedi? Praktiskā dzīve liek visu mērot ar lietderības mērauklu, bet puķes pašas par sevi atrodas ārpus katras mērauklas. Par to jau skaisti izteicies vecais Angels Silēzijs savā distihā:

Roze nezina vārda — kāpēc, tā zied tāpēc, ka plaukusi,
Tā pati sevi neievēro, nejautā arī, vai kāds to redz.

Līdzīgi mēdz notikt ar dabas tautām, kas pamazām nonāk uz kultūras ceļiem. Jo čaklāk tiek kultivēta kultūraj paredzētā zeme, jo ātrāk no tās pazūd gan romantisks meža stūris, gan poētiska puķu pļava, un, kad raža ir nobriedusi, zem izkopts līdz ar zinātnes un mākslas vārpām krīt arī pēdējie lauku ziedi — dabas dzeja, vecās tautasdziesmas, tautas ticējumi un tautastērpi. Gluži tik tālu Latvijā, paldies dievam, vēl nav iets, kaut gan senās paražas un tērpi ar katru dienu vairāk izzūd. Tautasdziesma vēl arvien turas un kopā ar savām lieliskajām māsām, ar teikām un pasakām, tāpat kā agrāk vēl jauki rotaļājas mājā un sētā, mežā un laukā. Bet, ka vēl šodien tā rastos no jauna, ka vēl šodien būtu teicēji, kuru spirdzinošais dziesmu avots piemērotos dzīves brīžos pārvērstos par strautu, kurš spētu aptecēt visu zemi un par kura sākotni neviens nejautātu, — tas šķiet diezgan apšaubāmi. Droši vien šur tur vēl rodas jau esošo tautasdziesmu varianti, bet pašas tās kļuvušas par nācījas zelta fondu. Un laikam šobrīd Eiropā nav otras tautas, kas varētu uzrādīt tādu dziesmu bagātību kā latvieši. Barons

sava plašā, patlaban izdodamā tautasdziesmu krājuma ievadā min 153431 dziesmu līdz ar variantiem, kas bijušas viņam nodotas. Tai pašā laikā uz savu roku darbojušies arī citi vācēji, kuri droši vien savās burtnīcās ir pierakstījuši vai arī vēl tikai pierakstījis dažu labu Baronam vēl nezināmu dziesmu. Tajā laikā, kad latvieši, verdzības pinekļos smakdami, dzīvoja bez izglītības kā pa tumsu, pamudinājums tautasdziesmu vākšanai, protams, varēja nākt tikai no izglīto to vāciešu puses, taču viņus tas maz interesēja, tikpat maz kā viss pārējais, kas saistījās ar viņu «mājdzīvnieku» — latviešu dzīvi. Tikai Vecais Stenders, par kuru jau mēs runājam, — šis brīnumcilvēks, kas ar vienreizēju pašatdevi un mīlestību iedziļinājās nicinātās zemnieku tautas būtībā un dzīvē, — pievērsa uzmanību arī latviešu tautasdziesmām: pirmās iespīestās tautasdziesmas atrodamas viņa «Latviešu gramatikā» (Braunšveiga, 1761). Viņam gadu desmitu gaitā sekojuši daži citi lauku mācītāji, kuru darbs jau pats par sevi uzliek par pienākumu vairāk tuvināties tautai, taču saskarē ar šo tautu viņi gan pavisam reti pārkāpa «kristīgās» vai «zinātniskās» intereses robežas. Mūsu gadsimta sešdesmitajos gados, aizrautīgā patriota Krišjāņa Valdemāra mudināti, latviešu zinātnieki un entuziasti ņēma tautasdziesmu vākšanu paši savās rokās. Labākos un pilnīgākos krājumus, kas iznāca turpmākajos trīsdesmit gados, izdevuši Brīvzemnieks (Treilands), Sproģis un M. Ārons. Ar pirmo Barons ilgu laiku strādāja kopā; viņu pūļu un studiju rezultāti atrodami pirmajās četrās jau pieminētā lieliskā krājuma burtnīcās; materiālajā ziņā šā krājuma iznākšanu padarīja iespējamu un nodrošināja latviešu patriots — Pēterburgas lieltirgotājs Visendorfs.

Latviešu tautasdziesma visādā ziņā ir īpatna parādība: lielākoties vienkārša trohaja četrinde, retāk sešinde, vēl retāk astoņinde — tā atklājas kā visskaistākais zieds, ko izplaucējusi latviešu zemnieku reālā dzīve. Tā nesaraujami saistīta ar priekiem un bēdām, ar mīlu un naidu, ar jebkuru darbu un amatu, ar svētkiem, īpašiem notikumiem, senām

paražām un ticējumiem. Tādējādi tā iegūst dramatisku dzīvīgu un īpašos gadījumos pārvēršas par savdabīgu svīnīgu ceremoniālu. Kāzas, kristības, bēres, kā tās pēc senām paražām visur tika svinētas vēl pirms divdesmit pieciem, trīsdesmit gadiem, aptvēra veselu virkni ļoti īpatnēju, no seniem pagānu laikiem nākušu izdarību, un katra no tām tika pavadīta ar atbilstošām tautasdziesmām. Bet arī ikdienas darbus un pienākumus ik brīdi varēja pavadīt ar piemērotām dziesmām un līdz ar to it kā apskaidrot. Atmiņas par senajiem pusaizmirstajiem dievu un varoņu laikiem, mīlestības prieks un sāpes, verdzības radītās ciešanas, nabadzības posts, bāreņu sērās ilgas pēc tēva vai mātes, naivs prieks par dabas norisēm — tas viss un vēl daudz kas vairāk ir atradis neviltoji dzejisku izteiksmi šajās cilvēka iekšējo un ārējo dzīvi dziļi vienojošajās dziesmās. Atbilstoši tam šīm dziesmām lielākoties ir liriska un apcerošā noskaņa, bet daudz tiek arī jokots un izsmiets, tiek teikts dažs labs jutekliski parupjš, bet nekad ne cinisks vai riebīgs vārds. Ēpiski dziedājumi saglabājušies vairs tikai atsevišķos fragmentos, kas arī pārtapuši tautasdziesmās un savu papildinājumu rod neskaitāmajās teikās un pasakās. Uzskata, ka senos laikos epiku izkopa īpaša vīriešu dziedātāju kārtā.

Katrā ziņā neparasts raksturs, kurā cieši saplūduši mitoloģiski, kristietības un senu pagānisku paražu ietekmē radušies priekšstati, ir līgo vai Jāņu dziesmām, kas tika dziedātas no vasaras saulgriežiem līdz Pētera dienai un daļēji tiek dziedātas arī vēl šodien un savu augstāko izpausmi sasniedz Jāņu vai Ligo svētku priekšvakarā (23. jūnijā, t. i., pēc Gregora kalendāra 5. jūlijā). Šīm dziesmām, kā arī romancēm, tas ir, garākiem, saturā bagātākiem dziedājumiem, ir sava pirmatnējā melodija, bet vienkāršās vai paplašinātās četrindes netiek dziedātas, bet gan paaugstinātā tonī runātas, un tas notiek šādā veidā: dziedātāja, būtībā drīzāk gan teicēja, augstā balsī sāk runāt dziesmu, tad pievienojas otra — zemāka balss, dažreiz par tercū zemāka; kad četrinde (vai arī vairākrinde) ir galā, sāk skanēt koris, kas īpatnējā mo-

notonā veidā velk un notur vienu toni, parasti dziedot patskani «a» vai «u», retāk «e». Tā tas turpinās krietnu laiku, un klausītājs nokļūst tādā kā satraukumā par šo savādo plaušu vingrināšanu, bet tad teicējas uzņemt toni zemāk un viss koris, sekodams viņu piemēram, mirklī apraujas. Kaut ko tamlīdzīgu ir grūti aprakstīt, un es pat nevaru teikt, ka tas skan sevišķi skaisti. Taču manai vai arī cita nelatvieša gaumei te nav nozīmes, katrai tautai taču ir savas dziesmas un katra tās dzied savā veidā.

Līgo vai Jāņu dziesmas, pēc A. Jurjāna domām, reprezentē vecākās vēl saglabājušās latviešu tautas melodijas, kuru šobrīd ir savākts ap 2000. Šīs dziesmas tiek izpildītas šādi: viena dziedātāja dzied pirmo rindu ar galā esošo refrēnu «līgo! līgo!» — tad visi korī šo rindu atkārtoti, nodzied arī vēl otro rindu un atkārtoti, pēc tam dziedātāja atkal dzied viena pati trešo rindu utt. Dažos novados koris mēdz dziedāt jau tūlīt pēc pirmās rindas «līgo! līgo!» un tad ar to pāriet uz otro rindu. Par Līgo svētku un ar tiem saistīto paražu un dziesmu nozīmi es runāšu kādā citā rakstā; pašreiz jāpiemin vēl tas, ka latviešu komponists un mūzikas zinātnieks A. Jurjāns nesēn laidis klajā līgo dziesmu krājumiņu ar melodijām un iejūtīgi sarakstītiem vēsturiski mitoloģiskiem un mūzikas teorijas skaidrojumiem, tai pašā laikā izcili apdāvinātais latviešu komponists Vītols apdarinājis balsij ar klavierēm daudz citu tautasdziesmu. Latviešiem ir arī savs senas izcelsmes mūzikas instruments, tā saucamā «kokle» — kaut kas līdzīgs cītarai ar metāla stīgām. Man pašam tāds instruments pieder, tikai es nekad neesmu dzirdējis to spēlēt, jo arī šī spilgtā tautas paraža arvien vairāk izzūd.

«Berliner Tageblatt»
pielikums «Der Zeitgeist»
1895. gada 17. jūnijā; 10. oktobrī

Tulkojušas L. Mundeciema, A. Plēsuma

PĒTERIS KRUPŅIKOVŠ

KOMENTĀRS PAR VIKTORU FON ANDREJANOVU

«Baltvācu biogrāfiskā vārdnīcā»¹ lasām: «Andrejanovs, Viktors fon (Andrejanoff Viktor von), pseidonīms: Livonius; dzimis 1857, miris 1895; tēvs — ģenerālis, Vidzemes žandarmērijas priekšnieks.

1873—1874 — ceļojumi (Vācija, Šveice, Francija); pēc tam mācības guberņas ģimnāzijā Rīgā, studijas Tērbatā (1876—1877) un Jēnas universitātē Vācijā (1878—1879). Žurnālists un rakstnieks. No 1882 dzīvojis Rīgā un Kurzemē, vēlāk Berlīnē.» Taču šeit nav teikts, ka Andrejanovu ģimene ļoti ciešām, radniecīgām saitēm bija saistīta ar baltvācu muižniecību.

Neliels vēsturnieka komentārs, iespējams, palīdzēs saprast šā baltvācu dzejnieka un rakstnieka uzskatu ģenēzi. M. Duhanova grāmatā par vācu privileģēto kārtu lomu latviešu un igauņu tautu likteņgaitās 19. gadsimta vidū citēts žandarmu oficiera Andrejanova 1863. gada ziņojums, kurā teikts, ka Vidzemes zemnieku «prāti nodarbināti ar domām (соображения), slēdzieniem un vēlmēm (желания), kas ar laiku ietērsies prasību formās un tad kļūs bīstamas muižniekiem». Viņš atzīmēja arī to, ka «muižnieku kārtā diemžēl. . . neredz vai arī nevēlas redzēt nedz zemnieku dzīves radikālu pārmaiņu nepieciešamību, nedz zemnieku jauno jēdzienu (понятия) un nemierīga prāta pazīmes»². Tajā pašā dokumentā

¹ Deutsch-Baltisches biographisches Lexikon 1710—1960. Köln-Wien, 1970.

² Духанов М. М. Остзейцы. Явь и вымысел. О роли немецких помещиков и бюргеров в исторических судьбах латышского и эстонского народов в середине XIX века. Р., 1970, с. 97.

Andrejanovs pārmet muižniekiem nevēlēšanos veikt tādas pasākumus, kas «atbilstu pašreizējam progresam Krievijā un. . apmierinātu zemniekus».

Mēs atrodam M. Duhanova darbā vēl vienu svarīgu faktu, kas liecina par Viktora fon Andrejanova tēva Andrejanova, vecākā, nostāju. 60. gadu sākumā Kaspars Biezbārdis tika vājāts par Mežmuižas un Ādažu (Grenzhof und Aahof) zemnieku lūguma sastādīšanu Aleksandram II.

Starp citu, ziņas par K. Biezbārdi bija jāsniedz arī žandarmu oficerim Andrejanovam. Pēdējais atzīmēja, ka lūgumu ir parakstījuši tikai 33 zemnieki, jo Biezbārdis un viņa līdzgaitnieks Krauklis zināja, cik stingri viņus izseko pēc ģenerālgubernatora pavēles, un negribēja vākt lielāku parakstu skaitu. Andrejanovs piebilst, ka citos apstākļos šo «lūgumu parakstītu tajā pieminētais latviešu miljons».

Pēc tam kad K. Biezbārdis tika izsūtīts uz Kalugas guberņu, Andrejanovs bez panākumiem lūdza žandarmu korpusa priekšnieku kņazu Dolgorukovu atļaut K. Biezbārdim atgriezties Baltijā un apmesties uz dzīvi Igaunijas guberņā. Viņš norādīja, ka Biezbārdim raksturīga aizraušanās ar apgaismības (просветительство) idejām, savas tautas mīlestība (любовь к своей нации), centieni attīstīt savas tautas literatūru. Šai sakarā M. Duhanovs atzīmē, ka viens no autoriem (I. Visockis) šādi izskaidro Andrejanova attieksmi pret K. Biezbārdi — pēdējais savā laikā esot bijis Andrejanova skolotājs Viljandi (Fellin) skolā¹. Tātad dzejnieks varēja jau tēva — žandarmu oficiera un vēlāk ģenerāļa — mājās gūt reālākus priekšstatus par agrārām un nacionālām attiecībām nekā parastā baltvācu ģimenē. Vēlākos gados V. fon Andrejanova talanta izaugsmi un uzskatu veidošanos ietekmēja arī viņa draudzība ar Rūdolfu Blaumani un citiem latviešu

---

¹ *Высоцкий И.* Очерки по истории объединения Прибалтики с Россией. Р., 1910, 1, с. 14. citēts no grām.: Духанов М. М. Остзейцы... Р., 1970, с. 292—293.

literatūras un mākslas pārstāvjiem. (Par to vēlāk rakstījis literatūrzinātnieks A. Birkerts.)¹

V. fon Andrejanova sabiedriskā dzeja tika visai asi kritizēta. Baltvācu presē tika izteikta neapmierinātība ar «viņa nostāju, viņa līdzdalību zināmās agitācijās». Tika izteikta vēlēšanās, lai Andrejanovs «atturas no aktuāliem jautājumiem, (den Fragen der Zeit ferne bleibt), jo viņam trūkstot iekšējās harmonijas un miera šo jautājumu atrisināšanas veicināšanā». Tika atzīmēts, ka viņš ir zaudējis «savu novadnieku labvēlību». Par viņa darbu «Am Kaisersitz» rakstīja, ka tā esot «satīra par zināmām parādībām un personībām Baltijas provincēs»².

90. gadu sākumā zināmā mērā iezīmējas dzejnieka atsvešināšanās no baltvācu sabiedrības. Šī «sabiedrība» savukārt, var teikt, brīdināja Andrejanovu. 1894. gadā vadošais baltvācu žurnāls «Baltische Monatsschrift» publicē Gregora fon Glazenapa kritisku rakstu «M. R. fon Sterns un V. fon Andrejanovs». Kritiķis tēvišķīgi pamāca Andrejanovu, ka dzejniekam jāreķinās ar sabiedrības uzskatiem. Viņš raksta, ka «sabiedrības zināms kautrīgs trauslums (Sprödigkeit).. nemanāmi izdara spiedienu uz literātu. .. nevar katrs tā rakstīt, kā viņam spalva kustas (die Feder läuft). Jātur prātā publika, pie kuras rakstnieks griežas.» Bez tam, atzīmē Glazenaps, «rakstniekam jāvadās no domām par to, ko viņa publika spēj panest un kas to var aizskart»³.

¹ Birkerts A. Rūdolfs Blaumanis un Viktora fon Andrejanova ģimene. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1926, № 8, 97.—105. lpp.; № 9, 205.—213. lpp.

² Das Baltische Dichterbuch. Eine Auswahl deutscher Dichtungen aus den Baltischen Provinzen Russlands mit einer literar-historischen Einleitung und biographisch-kritischen Studien, herausgegeben von Jeannot Emil Freiherrn von Grothuss. Revel, 1894, S. 336, 338. (Izmantoju iespēju izteikt pateicību dzejniekam Mārim Čaklajam, kas pievērsa manu uzmanību šai interesantajai grāmatai, bet vēlāk uzdāvināja to man.)

³ G. von Glasenapp. M. R. v. Stern und V. v. Andrejanoff. — Baltische Monatsschrift, 1894, S. 722.

Paturēsim prātā tālākos kritiķa vārdus — «šīs klusās domas.. ierobežo Baltijas mākslinieka darbības (Wirken) brīvību. Ārzemēs turpretī katrs patiešām var rakstīt pēc labpatikas.»

Nekrologā¹, kuru R. Blaumanis publicēja «Mājas Viesa Mēnešrakstā» pēc V. fon Andrejanova nāves Berlīnē, raksturota baltvācu publikas «tiešām ledaina vienaldzība». Šī publika, raksta Blaumanis, «savā *vispārībā* acumirkli līdzīga vienam vienīgam nedalāmam ķermenam, kura politiskā krāsa ir sīkst konservatīvisms, viņa estētiskā — pārstāvējis vecmeitu ideālisms un viņa sabiedriskā — mazpilsonība...».

Turpat tālāk Blaumanis raksta, ka šajos apstākļos «katrs augstāki apdāvināts talants tad arī līdz šim centies atstāt šo spiedīgo gaisu...». To vidū nosaukts arī V. fon Andrejanovs, kas 1894. gadā pārcēlās uz Berlīni.

Seit, Vācijā, Andrejanovs atrod iespēju brīvāk izteikt tos uzskatus par savu Baltijas dzimteni, kas Rīgā varēja (kā teica Glazenaps) «aizskart viņa publiku».

Andrejanovs publicēja liberālās avīzes «Berliner Tageblatt» pirmdienas pielikumā «Der Zeitgeist»² rakstu «Latvijas ainas» («Bilder aus Lettland»). Jau pats raksta nosaukums ir izaicinājums ne tikai «baltvācu publikai», bet arī Vācijas labējai presei. Gadsimtu mijā pēdējā šad un tad pievērsās Baltijas tematikai. Bija zināmas atšķirības dažādu izdevumu pieejā Baltijas problēmām. Nav grūti saskatīt krasu atšķirību, piemēram, starp Visvācu savienības izdoto žurnālu «Alldeutsche Blätter» un puslīdz liberālo «Grenzboten»³. Tomēr abi izdevumi (un ar to tie ir reprezentatīvi visai Vācijas muižnieciskajai un buržuāziskajai presei) zina stāstīt par «Livland, Estland und Kurland» (vai, kā bieži

---

¹ *Blaumanis R.* Viktors fon Andrejanovs. Biogrāfiska skice. — Kopoti raksti 8 sēj. R., 1959, 7. sēj., 12. lpp.

² «Der Zeitgeist» — «Laika gars» — izteiciens raksturīgs tālaika liberālajai publicistikai.

³ Mēģināju aplūkot šo izdevumu Baltijas problēmām veltīto rakstu daļā grāmatā «Melu un patiesības palete». R., 1980, 38.—47. lpp.

rakstija, Liv- Est- und Kurland) vai par «die russischen Ostsee-provinzen» (Krievijas Baltijas provinces), vai arī par «die deutschen Ostsee-provinzen Russlands» (Krievijas vācu Baltijas provinces).¹ Par Latviju nemaz nerunāja. Blakus «principiāliem iemesliem» (naidīga nostāja pret igauņu un latviešu nacionālo kustību) te bija vēl viens motīvs — Vidzemes guberņa sastāvēja no četriem latviešu un četriem igauņu apriņķiem. Triju Baltijas provinču pārdalīšana divās administratīvās vienībās pēc etniska principa radītu Vidzemes bruņniecībai nepatīkamus sarežģījumus.

Atgādināsim, ka 20. gadu sākumā vācu labējais sociāldemokrāts A. Vinnigs liek vārdus «Latvijas republika» un «Igaunijas republika» nicinošās pēdiņās.² Un vēl — 1938. gadā Latvijas studentu reakcionārais orgāns «Students» publicē A. Dreimaņa rakstu «Krievijas Baltijas provinces», kurā izsaka izbrīnu un sašutumu par to, ka Vācijas presē un pat zinātniskajā literatūrā joprojām ignorē Latviju un Igauniju, bet lieto vecus apzīmējumus.³

Cerēsīm, ka šie atsevišķie salīdzinājumi ar 1921. un 1938. gada terminoloģiju palīdzēs labāk saprast Andrejanova raksta konservatorus un reakcionārus izaicinošā virsraksta nozīmi. Bet tādā tonī ir ieturēts viss raksts.

«Šodienas pasaule iztiek arī bez viņiem (t. i., priesteriem un bruņiniekiem — P. K.),» raksta Andrejanovs. Bet tajā pašā gadā pat tik paškritiski noskaņotais muižnieks kā Rīgā iznākušās brošūras «Uzmanieties, dižciltīgie! Brīdinājuma

---

¹ Atzīmēsim, ka F. Engelss mūža nogalē, analizējot Eiropas politisko stāvokli un minot tos faktorus, kas nākotnē izraisīs pasaules karu, atzīmēja, ka «vācu buržuā-šovinists cenšas pievienot Vācijas impērijai tā saucamās Krievijas «vācu» Baltijas provinces». F. Engelss zināja, cik «vāciska» ir Baltija.

² Winnig A. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. Persönliche Erlebnisse und Erinnerungen. Berlin, 1921.

³ Dreimanis A. Russische Ostsee-provinzen. — Students, 1938, № 7, 206. lpp.

sauciens Baltijas aristokrātijai no tās kārtas biedra¹ anonīmais autors raksturo šos kritiķus kā «pusizglītotus» vai «izglītības sabojātus» cilvēkus, kam trūkstot «cilvēka, tā būtības, tā rakstura izpratnes».

Cik asi un atšķirīgi no triviāli apoloģētiskās baltvācu literatūras terminoloģijas skan vārdi par to, ka Baltijas iedzīvotāji vācu feodāļu iekarošanas rezultātā «bija padarīti par dzimtcilvēkiem... mājdzīvniekiem, kurus vairs neuzskatīja par cilvēkiem».

Cik naidīgi baltvācu reakcionārā prese izturējās pret Krišjāni Valdemāru! (Atgādināsim, ka savā laikā vairāki viņa darbi varēja brīvi iznākt vienīgi Vācijā un bija iespiesti vācu valodā.) Bet Andrejanovs raksturo K. Valdemāru kā «aizrautīgu patriotu».

Noslēgumā mēģināsim precizēt Viktora fon Andrejanova vietu Latvijas baltvācu vēsturē. Sai sakarā jāatzīmē, ka, pēc mūsu domām, uz baltvāciem visumā nevar attiecināt marksisma-ļeņinisma tēzi par «divām nācijām katrā nācijā», «par divām nacionālām kultūrām katrā nacionālā kultūrā». Tomēr arī baltvācu vidē bija vērojamas vācu progresīvās kultūras atsevišķas izpausmes, kuras izskaidrojamas ar to, ka ekspluatatoru sabiedrībā valdošo aprindu labākie pārstāvji nostājās apspiesto pusē. Tajā pašā laikā līdzās «labākajiem pārstāvjiem» ir arī tādas personības, kas, nepārejot latviešu tautas pusē, paliekot savas sociālās vides pozīcijās, uzstājas par iecietību pret apspiestajiem.

Liekas, ka Viktora fon Andrejanova personā mēs sastopamies ar cilvēku, kas neapmierinājās ar to vien, bet gāja tālāk un norobežojās no tās kārtas, ar kuru viņu saistīja gan izcelšanās, gan izglītība.

---

¹ Caveant nobiles! Ein Mahnruf an den Baltischen Adel von einem Standesgenossen. Riga, 1895.

RADEGASTS PAROLEKS

KRISJĀNA BARONA IZDOTĀS «LATVJU DAINAS» ČEHU VALODĀ ĀDOLFA HEIDUKA TULKOJUMĀ

Reizē ar romantismu pasaule atklāja veselu virkni tautu literatūru, kuras līdz šim plašā kontekstā bija maz pazīstamas. J. G. Herdera un J. V. Gētes nopelns ir arī slāvu un baltu literatūru atklāšana, kuras toreiz uzskatīja par eksotiskām.

Baltu tautas, kurām ir neapstrīdama valodas radniecība ar slāvu tautām, tika uzskatītas par slāvu kultūras sastāvdaļu. Ar to izskaidrojams, ka Čelakovska «Slāvu tautas dziesmu» sējumā atrodam dažus lietuviešu dziesmu paraugus un ka 1827. gadā iznāk pilnīgs Reza dainu krājums Čelakovska tulkojumā («Lietuviešu tautas dziesmas, tulkotas no oriģinālvalodas pēc Dr. J. L. Reza krājuma», Prāga, 1827). Interese acīmredzot bija abpusēja. Baltijā, sevišķi Latvijā, tika pievērsta zināma uzmanība čehu rakstniecībai. Tā, piemēram, pazīstamā latviešu dziesma «Nevis slinkojot un pūstot...» ir brīvs J. Alunāna veikts Čelakovska soneta «Ne horoucnost povalečnà» tulkojums. Vēlāk Rainis raksta par Vrhlicki un sarakstās ar dzejnieku Petru Bezručū.

Uz plašāku latvju dainu izdevumu čehu lasītājam tomēr bija jāgaida līdz 20. gadsimta sākumam. Tikai 1901. gadā J. Oto izdevniecībā kā Ādolfa Heiduka Rakstu 23. sējums iznāk eleganta grāmatiņa «Latviskie motīvi. 1898—1899». Tās iznākšanai bija jau sagatavota augsne — čehu kultūrālās sabiedrības paaugstinātā interese par baltu kultūru. Vislielākais nopelns te ir profesoram Dr. Jozefam Zubatijam, kurš «Ķaraliskajā Čehu Zinātnes Biedrības Vēstnesī» 1894. gadā ievietoja plašu studiju «Par aliterāciju latviešu

un lietuviešu dziesmās» (ap 40 lappušu)¹ un turpmāk speciālajos žurnālos līdz Pirmajam pasaules karam regulāri sniedza ziņas par jaunām parādībām baltu un slāvu filoloģijā.

Heiduka «Latviskie motīvi» izraisa interesi plašākās aprindās, jo Oto izdevniecība 20. gadsimta sākumā čehiem skaitījās vispopulārākā. Šo interešu rašanās neapšaubāmi izskaidrojama arī ar dzejnieku simpātijām pret mazajām, nomāktajām baltu tautām, kuru stāvokli un kultūrā varēja atrast daudz saskares punktu ar čehu attīstību.

Heiduks savā mazajā antoloģijā — 120 lappusēs — ievietojis pavisam 93 dainas. Tās sadalītas četrās nevienāda apjoma tematiskās nodaļās: «Dziesmas par dabu» (16), «Mīlestība un dzīve» (53), «Bārabērnī un nāve» (11) un «Dažādas patiesības» (13). Tikai retos gadījumos Heiduka dzejolis atbilst vienai vienīgai dainai (piemēram, «Nāve» 114. lpp. vai «Novēlojums» 51. lpp.). Lielākoties runa ir par vairāku tematiski radniecīgu dainu sintezēšanu jaunā, kurai dzejnieks dod savu nosaukumu.

Avotus, no kuriem saturs smelts, tagad varam tikai minēt. Heiduka muzejā Pisekas pilsētā Dienvidčehijā par to nekas nav saglabājies, tāpat viņa personiskās bibliotēkas atliekās vai korespondencē. Pagaidām galvenā atslēga šās miklas atšifrēšanai ir viņa paša priekšvārds izlasei, un tanī sacīts: «No divrindu un četrindu viscaur neatskaņotām latviešu dziesmiņām, kuras mācītājs Ulmanis savācis ap 500 un jauna laiku pētnieki Barons un Visendorfs savā milzu darbā «Chansons populaires lataviennes» — latvju dainas un varianti — pāri par 153 000, — esmu sasējis mazu dziesmiņu pušķi tautas poēzijas garā tiem, kuriem vienkārši plavas ziedi tikpat dārgi kā tropisku mežu brīnumainās orhidejas...»

Tā kā Heiduks, pēc visiem līdz šim zināmiem dokumentiem, raksta 1898.—1899. gadā, tad par avotiem varēja būt tikai daži krievu vai vācu tulkojumu krājumi, kuri tolaik bija Čehijā pazīstami.

Pēc Vilmas Grebles informācijas (Latvijas PSR Zinātņu akadēmija), praktiski bija iespējams izmantot šādas publikācijas:

1. Памятники латышского народного творчества. Собраны и изданы Иваном Спрогисом. Вильнюс, 1868.

2. Составитель Ф. Бривземник. Сборник антропологических и этнографических статей о России и странах, ей прилежащих, издаваемый В. Н. Дашковым. Книга II, Москва, 1873, galvenokārt nodalījumi: 1. Песни о пении. 3. Созерцание природы. 4. Любовные песни. 5. Свадебные песни.

3. Lettische Volkslieder, übertragen im Versmass der Originale von Karl Ulmann, Riga, 1874.

Bez tam ar konsultanta palīdzību varēja tikt izmantotas Barona izdoto dainu pirmās burtnīcas, tas ir, «Latvju dainu» pirmais sējums. To pierāda Heiduka citētais, titullapā minētais darba nosaukums franču valodā, tālāk Barona (bez K.) un Visendorfa (bez H.) uzvārdi. Svarīgs pierādījums ir arī Heiduka minētais dainu skaits. Barona izdevumā (vietu un krājēju, un skaitu reģistrs) tiek minēta 153 431 daina, Heiduka priekšvārdā — 153 000. Līdz 1901. gadam, kad iznāca «Latviskie motīvi», bija izdots Barona dainu pirmais sējums desmit burtnīcās (I — 1894).

Tātad Heidukam bija vismaz divi avoti — Barona un Ulmaņa krājumi. Abi Čehijā bija labi pazīstami. Jau pirms Heiduka Ulmani bija pamanījis profesors Zubatijs, kurš citē arī Brīvzemnieka un Sproģa sastādītos krājumus un smeļas ziņas vēl no grāmatām «Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas» (Rīga und Mitau, 1876) un «Материалы для этнографии латышского племени Ви-тебской губернии» (Собр. Е. А. Волтер. Санкт-Петербург, 1890)².

Tomēr pēc pilnīga Heiduka grāmatīņas satura var spriest, ka viņa paraugs dainu atdzejošanai, visticamāk, bijis Ulmanis. Par to liecina dainu izvēle, kurām ir zināma sentimentāla un vietumis arī moralizējoša tendence, kas Ulmanim tik raksturīga (galvenokārt ciklā «Dažādas patiesības»). Ar

Ulmani čehu autoram ir kopējs arī paņēmiens dot paša nosaukumus katrai atsevišķai dziesmai. Ulmaņa princips ir šāds: apvienot vienā ciklā «Längere Lieder verschiedenen Inhalts», tas ir, 512 dziesmas sadalīt zem 20 virsrakstiem. Heiduks dod savus nosaukumus visām dziesmām, pat mazākajām četrindēm. Viņa nosaukumi ir negaidīti un diezgan tāli dainu pamatmotīviem. Tā, piemēram, pazīstamā daina par apini, kurš, savienojoties ar miežiem, kļūst par alu, dabūjusi nosaukumu «Uzpūtīgais».

Heiduks, tāpat kā Ulmanis, lieto arī atskaņas. Arī šajā ziņā čehu tulkotājs ir konsekventāks. Ulmaņa izlasē atskaņas ir lietotas atturīgi, galvenokārt atkal ciklā «Längere Lieder verschiedenen Inhalts». Visbiežāk pēc parauga — abab, retāk — abba, abcc utt. Piemēram, dziesmā «Soldaten- abschied» («Nu ardievu, Vidzemīte»):

Lebe wohl, mein theures Livland,
Länger bleib' ich nicht allhier,
Nicht mehr klopf' in dunklen Nächten
Ich an meines Mädchens Thür utt.

Heiduks lieto atskaņas visur, visbiežāk pēc shēmas — abab, arī pēc visām pārējām shēmām, kādas četrindēs ir iespējamas. Viņa atskaņas gandrīz visur ir divbalsīgas «vīrišķās» atskaņas atšķirībā no Ulmaņa vienbalsīgajām «sievišķajām» atskaņām. Pārmērīga atskaņu meklēšana spiež Heiduku tulkot brīvāk un palielināt balsienu skaitu pantā.

Vairumā latviešu četrindīgo vai sešrindīgo dainu, kā zināms, ir četrpēdu trohajs, salikts no divām dipodijām. Tāpēc liela nozīme ir vārdu robežai, kura atbilst dipodijas apmēriem. Ja dipodijai vajadzīgi četri balsieni — ceturtais ir īss, ja trīs balsieni — trešajam jābūt garam. Dainās šis sillabotoniskais princips kombinēts ar metrisko principu.³ Ulmanis šo sistēmu vienkāršo, ieviešot normālu sillabotonisku trohaju bez pārņemšanas, tikai ar periodisku pauzi panta vidū un ar periodisku atskaņu tā beigās. Viņš taupīgi lieto deminutīvus, jo nojauš, ka latviešu dainās deminutīvi galvenokārt kalpo panta ritma saglabāšanai. Satura ziņā Ulmanis

ir tuvs oriģināla atmosfērai. Viņa tulkojums bija patiešām labs savam laikam.

Salīdzinājumā ar Ulmani Heiduks rikojas daudz patstāvīgāk, taču ne vienmēr labi. Viņa sillabotoniskais trohaiskais pants stāv tuvāk īstai dzejai. Viņa dainu atdzejojums tipoloģiski atrodas starp tulkojumu un imitāciju.

Čehu dzejas tradīcijā imitācijai ir nozīmīga vieta. So tradīciju uzsāka šodien jau klasiskā Čelakovska «Krievu dziesmu imitācija» (1829). Biļinu poētikas garā, attīstot to pamatmotīvus, viņš radīja pilnīgi patstāvīgu darbu, piemēram, par Čurilo Plenkoviču. Krievu biļinu pants ir meistarīgi imitēts čehu «iktus» pantā, tas ir, pantā ar precīzi noteiktu skaitu uzsvērtu balsienu, turklāt neuzsvērtu balsienu skaits un to izvietošana nav stingri reglamentēta. Dzejas imitācijas tradīcija 20. gadsimtā čehu aprindās sasniedza augstākos kalngalus ar B. Matezija skaisto krājumu «Senās Ķīnas dziedājumi» (1939). Kaut kur vidū starp šiem izcilajiem darbiem atrodas Heiduka «Latviskie motīvi». Iedziļināsimies vispirms viņa grāmatas nosaukumā! Nekādu dainu, nekādu dziesmu, bet motīvi! Autors patiešām izraudzījies dainu raksturīgākos motīvus un, neliekoties ne zinis par to izcelsmi, veidojis no tiem pats savus dzejoļus tautas tradīciju garā, kas tuvas čehu lasītājam. Tas arī ir izšķirošais moments viņa izvēlē, tāpēc vietumis atdzejojums ir patāls latviskajam kontekstam.

Tikpat brīvi Heiduks rikoja panta formas jautājumos. Oriģināla četrpēdu pantu ar divām dipodijām un bez pārneseņa viņš jo bieži aizstāj ar piecpēdu trohaju, kas atgādina serbu desateracu. Viņa pantu ritms ir monotoni regulārs, ko uzsver tikpat regulāras atskaņas. Ja pieskaita biežos pārneseņus, tad forma, bez šaubām, ir tuvāka mākslas, nevis tautas poēzijai. Folkloras kolorīts šeit saglabājies tikai dažos motīvos. Heiduks piederēja pie majiešu dzejnieku grupas, kura kopā ar Janu Nerudu un Vitezslavu Haleku parādījās literārajā arēnā 19. gadsimta 50.—60. gados. 20. gadsimta sākumā, kad iznāca «Latviskie motīvi», čehu panta tehnika

bija jau nesalīdzināmi augstākā līmenī nekā majiešu laikā. Tāpēc Heiduka poēzija tai laikā jau skan zināmā mērā arhaiski, it sevišķi valodas ziņā. Tas daļēji parādījās gan «Latvisko motīvu» valodā, gan pantā.

Salīdzinoši visveiksmīgāk Heidukam izdevies dainu cikla «Bārabērni un nāve» atdzejojums. Iespējams, ka tas ir oriģināla ietekmē, jo visi latvju dainu pazinēji ir vienās domās, ka dainas par bāriem (bāru dziesmas) līdzās šūpuļdziesmām un Jāņu dziesmām pieder pie visskaistākajām tautasdziesmām pasaulē. Heiduks veidoja izlasi, jo tieši šie cikli — atskaitot bāru dziesmas — viņa grāmatā maz pārstāvēti.

Atšķirību starp oriģinālu, Ulmani un Heiduku vislabāk var demonstrēt ar vienu no labākajām bāru dziesmām. Runa ir par pazīstamās dainas variantiem:

Ai, zemīte, ai, saulīte,
Manas laimes naidniecīgi:
Tēvs neredz saules gaismas,
Māti sedza velēniņa.

Ulmanim:

Ach, die Sonne! Ach, die Erde!
Feinde sind sie meiner Ruh':
Sonne scheint nicht meinem Vater,
Erde deckt die Mutter zu.

Heidukam:

Neúprosní
Černá země, slunce zlatoskvělé
Největší jsou moji nepřátelé:
Otcí slunce v tvář se neusmívá,
Černá země matičku mi skrývá.

Heiduks pievieno šeit vēl otru strofu:

Matné dech můj zlatě slunce prosí,
Marné slza černou zemi rosi:
Slunce nechce otcí v lice shlédnout,
Země nechce s matičky se zvednout.

Otrajā strofā, brīvi savienotā ar pirmo, parādīts latviešu dainu bieži atkārtotais motīvs — bārabērna lūgums mirušajai mātei, lai viņa ceļas augšā, viņai palīdzēs novelt velēnas no zārka (pacelt velēniņu).

Pirmajā acu uzmetienā redzams, ka Heiduka atdzejojums ir daudz samākslotāks nekā oriģināls vai Ulmaņa piedāvātais variants. Heiduka epitets «zlatoskvēlē» skan šeit pārāk patētiski, ienaidnieki ir «vislielākie» — atkal patoss! — un zeme ir melna, toties oriģinālā ir gluži vienkārši — velēna. Heiduka poētika atšķiras no latviešu oriģināla stingrās vienkāršības, kas piešķir dainai aizturētu bēdu intonāciju. Lielāks vārdu skaits un panta zīmējuma paplašināšana līdz desmit balsieniem nemaz neatgādina dainu ritmisko simetriskumu, ko veido divas dipodijas katrā rindā. Heiduka atdzejošanas ritms rada vienveidīgu un neveiklu iespaidu. Izņēmums ir tikai divi atdzejojumi, kas rakstīti daktilā («Neuzticīgā mīļā» — 22. lpp. un «Rausītis» — 46.—47. lpp.). Starp citu, pēdējā, rakstīta bez atskaņām un salikta pantā atbilstoši dipodijām, pieder pie labākajām visā grāmatā.

Diemžēl tiklab Ulmanis, kā Heiduks nespēja atdarināt latviešu oriģināla skanīguma skaistumu, to aliterāciju bagātību, ko jau 1894. gadā apbrīnoja profesors Zubatijs. Tomēr, par spīti visiem trūkumiem, kurus daļēji var attaisnot ar dzejas valodas un čehu prosodijas svārstīgumu 19. gadsimta beigās, Heiduka mēģinājums iepazīstināt čehu lasītāju ar latviešu tautasdziesmu poēziju neapšaubāmi ir notikums, kas pelna ievēribu visplašākajā Eiropas kontekstā.

PIEZĪMES

1. Krājums, izdots profesora Jozefa Zubatija četrdesmitgadīgās pedagoģiskās darbības piemiņai Kārļa universitātē 1885.—1925. g. Prāgā, 1926., 478.—496. lpp.

2. Jozefs Zubatijs. Studijas un raksti, II. Prāga, 1954, 235.—236. lpp.

3. Sikāk Artura Ozola studijā «Par latviešu tautasdziesmām» grāmatā «Latviešu tautasdziesmas». Izlase, I. R., 1955, 6.—12. lpp. (Tāpat Artura Ozola grāmatā «Raksti folkloristikā». R., 1968.)

Rezumējums

Ādolfā Heiduka (1835—1923) krājums «Latviskie motīvi» atrodas vidū starp atdzejojumu un dzejisku imitāciju. Heiduks izraudzījās no latviešu dainām raksturīgus motīvus un tautas tradīciju garā veidoja no tiem jaunus dzejoļus. Atšķirībā no vācu tulkotāja Ulmaņa, kas savā krājumā «Lettische Volkslieder im Versmass der Originale» (Rīga, 1874) turējās cik vien iespējams pie oriģināla poētikas, Heiduks maina balsienu skaitu pantā, ievieš visur atskaņas un dod imitācijām savus nosaukumus. Dainu poētiku viņš tuvina klasiskai literārai poētikai. Tomēr viņa «Latviskie motīvi» bija čehu lasītāja pirmā ievērojamākā iepazīšanās ar latviešu tautas garamantām.

Tulkojusi Anna Bauga

VALIJA LABRENCE

«LETTISH POPULAR POETRY». 1831

Sādu virsrakstu atrodam angļu referatīvajā periodiskā izdevumā «The Foreign Quarterly Review» («Ārzemju ceturkšņa apskats»), kas iznācis Londonā 1831. gada jūlijā. Tajā recenzēti trīs pirmie latviešu tautasdziesmu izdevumi: Rūjienas mācītāja Gustava Bergmaņa «Erste Sammlung lettischer Sinngedichte» (1801) un «Zweite Sammlung lettischer Sinn-oder Stegreifsgedichte» (1808), kā arī Palsmanes mācītāja Daniēla Vāra «Palcmariēšu dziesmu krājums» (1807). Raksts petita salikumā aptver 18 lapaspuses, tajā atdzejoti vairāki desmiti latviešu tautasdziesmu, kā arī sākmvārdi un parunas. Atdzejojājs, cik noprotams, ir izcilais skotu dzejnieks un rakstnieks Valters Skots (1771—1832).

Sensacionāls atklājums? Nebūt nē. Par to jau rakstījusi folkloriste Vilma Greble 1967. gadā «Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas» 1. sējuma rakstā «Folkloras tulkojumi citās valodās». Atgādināšu šo rindkopu: «Ar savu antifeodālo saturu un augsto latv. tautas dzejas vērtējumu nozīmīga ir recenzija angļu valodā «Lettish Popular Poetry», kas publicēta Londonā folkloras žurn. «Foreign Quarterly Review» (1831), recenzēti Latvijā izdotie 3 latv. tautasdziesmu krāj. (1807—08) ar 74 tautas dz. tulkojumiem angļu valodā.» Var piezīmēt, ka nākamais — jau apjomā lielāks — latviešu tautasdziesmu tulkojums angļu valodā rodas tikai pēc vairāk nekā simt gadiem. Tātad tas nav atklājums, bet atgādinājums, ka jauns ir ļabi aizmirsts vecais. Varbūt pat ne aizmirsts, bet īsti nepamanīts vai neievērots. Kaut kur bibliotēku retumu nodaļās piemirsts un atkal uziets.

Latviešu Dainu tēva Krišjāņa Barona 150. dzimšanas dienā gribētos parunāt par šo interesanto faktu — latviešu tautas senākās un lielākās mākslas vērtību pamanījumu jau 19. gs. sākumā arī ārpus vācu un krievu apgaismotāju loka.

Raksta sākumā referatīvā izdevuma veidotāji izsaka pateicību seram Valteram Skotam par viņa laipnību, kas dod iespēju iepazīties ar šiem trim interesantajiem krājumiem. Tas ļauj domāt, ka Valters Skots ir arī tulkojis rakstā iekļautās tautasdziesmas. Seko Bergmaņa un Vāra grāmatu «izcilā īpašnieka» (tātad V. Skota?) piezīme — pateicība Robertam Džemsonam, no kura viņš šo krājumu kopijas dabūjis. Kas ir Džemsons? Diezgan droša ir K. Ulmaņa versija, ka Džemsons kādu laiku bijis mājskolotājs Rīgā un Bergmaņa un Vāra grāmatas aizvedis Valteram Skotam, kurš, kā zināms, vispār ļoti interesējās par folkloru un dažādu tautu dziesmām. K. Ulmanis uzrakstījis arī recenziju par to, ka literārajā pasaulē pavisam negaidīti pievērsta uzmanība latviešu tautasdziesmai. Tā publicēta 1834. gadā grāmatā «Dorpater Jahrbücher für Literatur, Statistik und Kunst, besonders Russlands» otrajā sējumā. Recenzija ir kritiska: latviešu tautasdziesmu tulkojumi esot pārāk brīvi. Ulmanis dod savus atdzejojumus, satura ziņā tuvus latviešu tautasdziesmām, taču bez tā pacēluma, ieinteresētības par pilnīgi svešas tautas kultūru, kas jūtama iespējamās Valtera Skota tulkojumos.

Rakstā «Latviešu tautasdziesmas» dots Bergmaņa un Vāra krājumu apraksts, ieskaitot burtu īpatnības u. tml., elementāras ziņas par pašu Bergmani un Vāru. Latviešu, lietuviešu un krievu tautu attiecības un vēsturisko notikumu raksturojums rakstā nav zinātnisks un vēsturiski precīzs. Taču Bergmaņa ievada tulkojumā, kā arī latviešu tautasdziesmu, parunu un sakāmvārdu raksturojumā jūtama pietāte pret šiem sacerējumiem kā īstu mākslu. Jā, te arī teikts, ka tos radījusi tauta, kurai nav savas rakstības, — apspiesti zemnieki, kuru īpašumā ir tikai mutvārdu daiļrade. Taču par šo daiļradi runāts ar neviltotu apbrīnu. Izcelta tautasdziesmu

poēzija, satura koncentrētība, mākslinieciskais pasaules skatījums, ko spēj dot garīgi bagāta tauta. Tautas mutvārdu daiļrade, kā teikts Bergmaņa vāciski rakstītajā ievadā, «loti atšķiras no tā grāmatu gudrības stīvuma, ko mēs šai tautai esam uzspieduši». Šī vieta angļu tekstā citēta. Viscaur jūtama kritiskā attieksme pret vācu kungiem, aprīna par tautasdziesmu radītājiem. Rakstā atzinīgi vārdi teikti J. G. Herderam — vācu tautības rakstniekam, kas pozitīvi vērtējis latviešu tautasdziesmas, taču iebilsts pret to, ka Herders savas sešas tulkotās dziesmas sauc par fragmentiem. Raksta autors pareizi norāda, ka tie nav fragmenti — katra tautasdziesma ir nobeigts veselums.

Tautasdziesmu tulkojumi pa lielākai daļai ir parindeņi, nav ievērots latviešu tautasdziesmu pantmērs. Diezgan daudz ir arī pārpratumu, piemēram, «ligo» skaidrots kā viens no svarīgākajiem personāžiem latviešu tautasdziesmās, proti, kā mīlestības dievs. Tautasdziesmas rindā «zemi dzied lakstīgala» tulkojumā ienāk «zeme» augsnes nozīmē. Ir tādi kuriozi, un tos kritizē jau pieminētais K. Ulmanis. Taču ne jau šie pārpratumi šodien var mūs interesēt. Vērtīgākais ir poētiskās izjūtas uztvērums, dziesmu skaistuma apliecinājums. Tā, piemēram, par īpaši «šarmantu» atdzejojātājs atzinis tautasdziesmu:

Ar puķi laiviņ irru
Pretti sawai Lihgowiņ:
Lai nahk manna Lihgowiņ,
Ka pukkite seededama.

Ieskatam dosim arī šīs tautasdziesmas tulkojumu:

The boat decked will flowers
Is coming towards my love!
Let my love come to meet it,
For she is a flower.

Blakus latviešu tautasdziesmu poēzijas augstajam vērtējumam saskatīts arī latviešu tautas apspiestais stāvoklis. Tas izpaužas gan izvēlēto tautasdziesmu tulkojumos, gan

autora paša tekstā, kur tiek runāts par latviešu tautas smago dzīvi vācu kungu kalpībā.

Stāstījumā par latviešu valodas izcelsmi, latviešiem un ķeltiem, latviešu — lietuviešu un latviešu — krievu radniecību u. c. jautājumiem izmantoti sava laika vēsturiskie un mitoloģiskie raksti, kuri šodien mūs maz var interesēt, īpaši aplamo izcelsmes problēmu skaidrojuma dēļ. Toties interesanti raksturotas latviešu paražas, tādas mūsu tautas īpašības kā viesmīlība, izturība, dzīvesprieks. Un pati galvenā vērtība, manuprāt, — latviešu dzejas draudzīgā «uzņemšana» Eiropas kultūras tautu sasniegumos. Tas jūtams pietātē pret pirmajiem tautasdziesmu pierakstītājiem, pret Herderu, pret visiem, kas centušies saglabāt un dot tālāk vērtības, kuras pieder ne tikai vienai tautai, bet visai cilvēcei.

EVALDS VALTERS

LATVJU DAINAS FRANČU VALODĀ

Katrai tautai ir savas izcilas garamantas, ar ko lepoties. Mūsu tautai tās ir mūsu pašu brīnišķīgās dainas — Baron-tēva savāktās. Par tām jūsmojuši ne mazums cittautiešu, starp tiem arī francūzis Etjēns Segrests, kas ilgus gadus pavadījis Rīgā, tāpat viņa tautietis — kādreizējais Latvijas Universitātes docents Mišels Žonvāls, kas tulkojis un izdevis no šīm dainām diezgan lielu skaitu — 1219. Tur ietilpst galvenokārt latvju dievības. Jādomā, ka autoru šīs dainas sajūsminājušas visvairāk.

Savu izdoto krājumu viņš nosaucis «Les chansons mythologiques lettonnes». Tulkojumi te doti līdzās oriģināliem: latviskais teksts lappuses kreisajā pusē, franciskais — labajā. Tas dod iespēju salīdzināt un vērtēt. Redzam, ka tulkotājs ar lielu cieņu ķēries pie šī uzdevuma. Viņš centies sajukt mūsu valodas lakoniskumu, daiļskanību un ritumu; viņš turējies cieši pie mūsu četrriņdes, nav atļāvis nevienu lieku vārdu.

Ir dainas, kuru skanējums franču valodā tuvojas oriģinālam, bet visumā vērojama interesanta parādība: daudzas latviešu valodas formas prasa izvērstāku tulkojumu, tāpēc franču tekstu nav bijis iespējams iespiest tajā koncentrētajā izteiksmē, kāda raksturīga mūsu dainām.

Daži piemēri.

Salmi čaukst, salmi čaukst,
Kas tos salmus čaukstināja?
Mīlā Māra čaukstināja,
Sev telītes barodama.

Es atradu atradienu,
Svētu rītu ganidama:
Kur Dieviņš jostu joza,
Tur nokrita zobentiņš.

Rāmi, rāmi, patapdamis
Nāk no jūras Pērkonis,
Nemaitāja ievas ziedus,
Ne arāja gājumiņu.

Vai, Jānīti, Dieva dēls,
Tavu platu cepurīti!
Visa plata pasaulīte
Apakš tavas cepurītes.

Saulīte dancoja
Sudraba kalnā,
Zeltītas kurbītes
Kājiņai.

Līgo Saule vakarā,
Līgo gani sētiņā,
Līgo pati mīļa Māra
Telitēm vārtu vērt.

La paille crisse, la paille crisse,
Qui faisait crisser la paille?
Chère Mára la faisait crisser
En nourrissant ses genisses.

Je fis une trouvaille
En gardant mon troupeau le dimanche matin:
Là où Dieu avait mis sa ceinture,
Là était tombée son épée.

Doucement, doucement, à loisir
Pērkons vient de la mer.
Il ne détruisait pas les fleurs de bourdaine,
Ni le travail du laboureur dans son champ.

Oh! Jean, fils de Dieu,
Que ton chapeau est large!
Tout le large monde
Est sous ton chapeau.

Saule dansait
Sur la colline d'argent,
Les chaussures dorées
Aux pieds.

Saule chante ligo le soir,
Les pâtres ligo dans l'enclos.
La chère Māra elle-même chante ligo
En ouvrant la porte aux génisses.

Personvārdi franču tekstā tiek saglabāti latviski: Laima, Māra, Jānis, Dēkla, Mārietiņa, Jumis. Mūsu Dieviņš, protams, tiek tulkots: Dievs—Dieu. Franču valodā nav arī tik daudz deminutivu, kā tas ir mūsu valodā, sevišķi dainās, ar to katrs tulkojums zaudē to glāsmainību, ko saņemam mēs ar dainu valodu. «Tele», «teļš» nekad neskanēs tik mīli kā «telite».

Mišels Žonvāls to visu skaidro franču lasītājam ievadā, pasvitrodams, ka dainām piemīt tik tīrs, vienkāršs un cildens skanējums, ka šī īpatnējā poēzija var sacensties ar ikvienu daiļdarbu, kas vien atrodams indoeiropiešu tautu mitoloģijā. Līdz ar to viņš pieskaras latviešu tautas kultūrai, tradīcijām, svētkiem, dievībām; skaidro, kas ir Laima, kas — Māra, Jumis, Usiņš, Pērkons, kas ir Dieva dēls Jānis (Žans), kas — Dieva kumeliņi, kāds ir pats Dieviņš — kaut gan pasaules valdnieks un visu varētājs, tomēr nav reliģijas dievs. Viņš ir darbavīrs, kas nekad nestāv dīkā, pie viņa var griezties ikviens pēc derīga padoma.

No Krišjāņa Barona «Latvju dainām» Mišels Žonvāls ir izvēlējis šādus tematus:

I. Dievs.

Dievs un viņa mājas vieta.

Dieva zirgi.

Dievs pie cilvēkiem.

Dieva varenība.
Dievs kā pasaules valdnieks.
Dieva dēli.

II. Debesu dievības.

Debesis.
Saules ģimene un kalpi.
Saules īpašības un darbi.
Kā Saule ceļo.
Saule debesīs dienas laikā.
Ko dara Saule pa nakti?
Saules koks.
Saules asaras.
Saules spēks un labās īpašības.
Mēness.
Saule un Mēness.
Saules meitu īpašības un darbi.
Saules meitas precības.
Dieva dēli un Saules meitas.
Auseklis.
Pērkons. Debesu kalējs.

III. Zemes dievības.

Vēja māte.
Jūras māte.
Meža māte.
Dažādas mātes.
Zemkopības dievības. Dievs.
Zemkopības dievības. Jumis.
Zirga dievības. Ušiņš.
Govju, cūku un bišu dievības.

IV. Laima.

Dievs un Laima.

Laima kā likteņa dieviete.

Laima cīnās pret nelaimi.

Laima kā nelaiimes dieviete.

Lāsti par Laimu.

Laima palīdz sieviešu darbos, glabā meitu godu.

Laima kā bārenišu sargātāja.

Laima nolemj meitai precinieku.

Meita izlūdzas no Laimas labu precinieku.

Laima kāzās.

Lāsti un pateicība Laimai pēc kāzām.

Laima kā dzemdētāju aizstāve.

V. Mirušo dievības.

Veļi.

Veļu māte.

Dažādas mirušo dievības.

JURIJS ABIZOVS

VIENOTA VESELUMA ČETRAS RINDAS

Raksta autors nebūt neuzskata, ka viņš sacerējis pētījumu vai izdarījis objektīvu slēdzienu par jautājumu, kam sevišķi svarīga nozīme veselas tautas kultūrā, viņš nebūt nepretendē sniegt latviešu tautasdziesmu — dainu — nekļūdīgu aprakstījumu. Viņš katrā ziņā var kļūdīties, pašpārliecināti ķerdamies pie mēģinājuma skaidrot to, kas neietilpst viņa darba jomā, jo viņš nav matrikulēts folklorists.

Vainu var mikstināt apstākļi, ka viņu virzījis daudz pieticīgāks nolūks: parādīt, kāda ir daina krievu lasītāja un tulkotāja uztverē. (Seit un turpmāk — autora izcēlumi.)

Mēģinājumi tulkot dainas krievu valodā pagaidām vēl nav devuši lielus panākumus. Taču, pateicoties šiem mēģinājumiem, tika uztaustīti sāpīgākie punkti un, gribas domāt, rasti pamatmomenti, kas ir visai svarīgi katram potenciālam atdzejotājam.

Vislabāk tomēr iepazīties ar dainām oriģinālā un, atdzejojot tās, labi izprast, kādam nolūkam tiek veikts šis atdzejojums, kam jāņem pārsvars: izglītojošai, zinātniski informatīvai pusei vai arī mēģinājumam sniegt māksliniecisku iemiesojumu jaunā formā.

Pēdējais variants, protams, saistīts ar lielām grūtībām: obligāti nepieciešams artistiskums, bet, tā kā folkloras tulkojumi vispirms parasti tiek veikti zinātnisku kolektīvu spēkiem, bet tajos neietilpst štata vienība «talantīgs dzejnieks», drosmīgā apņemšanās atdzejot «saprotami» parasti nekā laba nedod. Akadēmiskie vārsmotāji visur ir apbrīnojama kārtā sisti ar kurlumu. (Raksturīgs piemērs — igauņu

dziesmu atdzejojums grāmatā «Igauņu folklorā», Tallina, 1980, kur nav ne krievu dzejas, ne vispārcilvēciskas jēgas.)

Ja arī atrastos atdzejotājs, kuram piemīt dzejiska dzirksts, šis materiāls viņam jāiemil un jānonāk pie tautas un tās kultūras dziļas izpratnes, jāizturas pret to labvēlīgi. Vēlmē dalīties ar pasauli savā dziesmu bagātībā latviešu tautai, kā mēdz sacīt, izvēles iespēju nav. Ir tautas, kas bagātīgāk apveltītas kaut vai žanru daudzveidības ziņā. Turpretim latviešiem — viens vienīgs žanrs! Tautai tas ir pats mīļākais. Acīmredzot jāmēģina ar to rēķināties, jāsarod ar šo sajūtu. Latviešu dainas zināmā mērā ir fenomens: tās pamatsastāvs — četrindes — īsas, ietilpīgas miniatūras.

Dažādu tautu dziesmu daiļradē īso formu pastāvēšana pati par sevi nav nekas ārkārtējs. Īsas dziesmas ir arī latviešu tuvākajiem kaimiņiem — lietuviešiem un igauņiem. Lielā skaitā to ir arī ukraiņiem. Atšķirība pastāv tajā ziņā, ka citām tautām īsās dziesmas — četrindes — pastāv līdzās garajām dziesmām, līdzās veselam eposam vai tā sastāvdaļām, turpretim latviešiem garās dziesmas pastāv tikai folkloras formu perifērijā.

«Folklorā noturas vienīgi tās formas, kuras attiecīgajam kolektīvam ir funkcionāli lietderīgas.»¹

Lai būtu kā būdams, tas latviešu tautasdziesmas veselums, ar kuru mums darišana pašlaik, izveidojies jau «mūsu laikos», tajā laikposmā, kad tauta bija iegrimusi vienīgi darbā, ko raksturo zināms nemainīgums. Kopumā ņemot, vairākus gadsimtus pēc kārtas darbs un dziesma saplūda vienotā veselumā. Acīmredzot taisnība bija K. Bīheram, kad tas formulēja:

«Isās latviešu dziesmas pārsvarā pauž domas, pārdomas, kas radušās, apcerot dabu darba laikā.»²

Dainu saglabāšanos veicināja tas, ka valdošajai vācu kārtai būtībā bija vienaldzīga latviešu garīgā pasaule — lai

¹ Богатырев П. Фольклор как особая форма творчества. — В сб.: Вопросы теории народного творчества. М., 1971, с. 336.

² Бюхер К. Работа и ритм. М., 1923, с. 223.

tikai zemnieks apzinātos savu pakļautību un saprastu, ka viņa providenciālā sūtība — būt par vergu un pildīt savu pienākumu. Ko viņš tur «murmina» — tā ir viņa darišana. Stikla siena starp kungu vācieti un vergu latvieti izslēdza kā difūziju, tā arī asimilāciju. Garus gadsimtus vācietis nepavisam nebija ieinteresēts, lai latvietis pārvācotos, — kurš tad būs zemnieks? Bet zemnieku kārtas vāciešu Baltijā gandrīz nebija.

Folkloras sacerējuma tulkošanā galvenais smaguma punkts ir tas, ka arī tulkojumā tam jāskan kā folklorai. Tā tam ir jābūt, taču folkloras obligāti tiks uztverta kā literatūrai piederoša parādība, jo tautai, kura to uztver, šī parādība ir jauna. Oriģināls folkloras sacerējums atrodas folkloras kontekstā, būdams variants no žanra invarianta, kas zināms visam kolektīvam. Turpretim lasītājam, kurš sacerējumu uztver tulkojumā, nav priekšstata par kontekstu, viņam tas ir patstāvīgs sacerējums, literārs teksts.

Tautasdziesmu atdzejošanai nav piemērots katrs tulko-tājs, vienīgi tas, kuram ir gan zināma zinātniski teorētiska sagatavotība, gan gluži vienkārši tieksme uz etniskās pašizteikšanās un uztveres problēmām. Vienīgi tāds tulkotājs spēj saprast, pa kādu šauru laipiņu viņam jāiet, lai sniegtu māksliniecisku tekstu tā, ka nebūtu nojaušams «mākslinieciskums», izsakot poētisko bez «poētismiem» un — galvenais — radot plūstošas valodas izjūtu, stingri ierobežojot savu leksisko «brīvību».

Dainas tiek uztvertas pareizi tikai tad, ja tās kļūst par veselas pasaules pārstāvēm un sūtnēm, tām jāparādās kopumā, veidojot kādu sistēmu. Pa vienai tās var pastāvēt tikai latviešu valodas pasaulē, tās folkloras kontekstā. Turpretim citas valodas stihijā pa vienai tās nenovēršami zaudē vērtību, tāpat kā jebkura atrauta un neatbalstīta doma.

Tiekoties ar dainu pasauli, pirmā sajūta — cik daudz neparasta!

Bet var taču iedzīvoties un pierast, īpaši tad, ja palūko-

jas atpakaļ pats uz savu pagātņi, ja paurda to, ja dziļi iejūtas savu senču garīgajā pasaulē un mēģina iztēloties viņu redzes veidu.

Jā, šobrīd mums, krieviem, liekas neizprotami, kā gan солнце var būt она. Bet arī mūsu dziesmās ir pirmvēstures, senās mitoloģiskās pasaules relikti.

Матушка красно солнышко,
Со светлым месяцем оно поссорилось,
Называло его, светлого месяца, вот его изменщиком...

Tas taču ir tas pats motīvs, kas plaši pārstāvēts dainās.

Dainas it kā rada mums priekšstatu par kaut ko nepārstu un jaunu. Bet tūkstoškārt saglabā patiesību teiciens: «Jaunais ir krietni aizmirsts vecais.»

Atdzejotāju vienmēr noved strupceļā tas apstākļi, ka dainās pasaule ir «bāleliņu», «bāliņu», «brālišu» utt. pasaule un daudz retāk parādās «tēvs māmiņa». Pirmajā skatījumā pat nav skaidrs, kas gan šie «brāļi» īsti ir — īstie brāļi, visi radi, vispār visi apkārtējie jaunie vīrieši, visi ar vienu valodu un visi asinsradinieki?

Taču «lielākajā daļā tautu demokrātiskā tipa ģimenes kopienų arhaiskā formā ir brāļu saime»¹.

Gan senajiem romiešiem bija *plures exfratribus*, gan poļiem *bracia nieodzielni*, gan dienvidslāviem *sklādna brac*.

Tā kā arī latviešiem ap 11. gadsimtu bija brāļu kopiena, kuras balsts bija jauni, spēcīgi un izturīgi vīrieši, no kuriem bija atkarīga dzimtas dzīve, tieši brāļi bija tie, kas no teica mantas, cilvēku un zemes likteni, ar zobenu aizstāvēdami savas robežas.

Acīmredzot tēvi agrāk «nogāja no skatuves», atvadāmies no sava brāļu nosaukuma, atdodami savas funkcijas dēliem vai vecākajiem brāļu un māsu dēliem.

Brāļi bija visuvareni un visuresoši, tieši tas arī radis atspoguļojumu dainās.

¹ Бромлей Ю. Об архаической форме семейной общины. — В кн.: Современные проблемы этнографии. М., 1981, с. 309.

Tulkojot visu šo informācijas summu nevar izmantot tieši, taču to paturēt vērā ir visai noderīgi, gluži vienkārši tas ir nepieciešami, lai domās acu priekšā atrastos šīs pasaules modeļi.

Pateicoties detaļām un reālijām, mēs uzskatāmāk redzam savdabīgu pasauli — pasauli ar saviem pamatiem un ticējumiem, ar savu rīcības un vērtību loģiku, ar saviem priekšstatiem par labo un skaisto.

Jā, tulkotājam jāzina daudz vairāk, nekā sniedz parinēnis. Labi, ja viņš jau zina parādību kopīgās pazīmes, zina likumus, kas nosaka dotās struktūras dzīvotspēju, jau priekšlaikus zina, ka visai bieži dainā darbības vārds parādās pagātnes formā un tas nav nekas vairāk kā formāls moments. Patiesībā gandrīz nekad nedrīkst atdzejojot to ar tādu pašu pagātni, jo nenovēršami tas atstās iespaidu uz visu dainu kopumā tieši kā struktūra un nenovēršami parādīsies kā destruktīvs moments, kas dainu uzspridzina un pārvērš to par drupu kaudzi.

Tas redzams no šādiem piemēriem.

Под ногою конопелька
Хрустнула, хрустнула.
Так хрустела, как топтал я
Барские косточки.

(Atdz. A. Globa)

Ели свиньи из корыта —
Забрались в него с ногами.
Господа вино лакали —
Батраков честили бранью.

(Atdz. A. Globa)

Дотемна я молотила,
В темень с мызы шла домой,
Затемно пряла, ткала я,
В темноте я горько плачу.

(Atdz. A. Globa)

Тяжело пахать, сказали,
А ведь соху конь ташил,
Тяжко было на помоле
Жернова крутить самой.

(Atdz. A. Prokofjevs)

Были все цветами Яна,
Что собрали в вечер Яна;
Все мы были дети Яна,
Кто прославил Янов день.

(Atdz. V. Valentinovs)

Ой, невеста-невеличка,
Как на речке уточка,
Полотно такое ткала,
Словно лед на озере.

(Atdz. A. Prokofjevs)

Kā tad viss izskatās īstenībā?

Briku, braku kaņupīte
Zem manām rociņām;
Tā lai brakšķ kungu kauli
Zem manām kājiņām.

Cūka sili neizēda,
Ja ar kāju neiekāpa;
Kungī kausu neizdzēra,
Ja tie kalpu nelamāja.

Tumsā savas kājas āvu,
Tumsā gāju sētiņā;
Tumsā audu, tumsā vērpju,
Tumsā gauži noraudāju.

Saka: grūti arājam,
Kumeliņš arklu velk;
Malējai — tai bij grūti,
Pati vilka dzirnaviņas.

Visas bija Jāņu zāles,
Ko plūc Jāņu vakarā;
Visi bija Jāņu bērni,
Kas Janīti daudzinaja.

Maza, maza līgaviņa
Kā ezera lidaciņa;
Tā noauda audekliņu
Kā ezera ledutiņu.

Sajās dainās notiekošo (bet pēc būtības tajās nekas nenotiek) zīmogo aprakstāmās parādības mūžsenums. Par šo laiku var teikt, ka tas ir liriskais, ārpusfabulas laiks. Turklāt darbības vārdu pagātnes formas izmantojums tieši ienes fabuliskumu, no dainas pataisa noveli, stāstu, kas orientē uz uztveri laikā — no tā, kas noticis pagātnē, uz šo brīdi... Kādu brīdi? Acīmredzot stāstam materiāla par maz, un iznāk kaut kas nepabeigts, loģiski un estētiski nepietiekams.

Orientējoties uz pagātni, atdzejojāji savu uzdevumu redz vienīgi tajā (ja vēl ņem vērā, ka viņi neredz struktūru oriģinālā, bet viņu rīcībā tikai burtisks parindenis, kurā gramatiskās formas pielīdzinātas mākslinieciskām detaļām, savukārt valoda — dzejas valodai) un pārstāsta kādu viņiem nesaprotamu stāstu, nevis rada s t r i k t u, harmonisku, ārpusfrāzes vienību ar obligātu visu daļu korelativitāti uz paralēlisma bāzes. Tikai tāpēc iespējamās atskaņas un atskaņojamība, aliterācijas, stingri ritmiska organizācija, dažādas šuves anaforu un epiforu veidā, bet galvenais — maksimāli stingra intonācija, kas raksturīga aforistiskiem izteicieniem.

Parindeņu gatavotājiem, konsultantiem un redaktoriem jau laikus jā rūpējas par to, lai atdzejojājs tiktu brīdināts, ar ko viņam būs darišana, sastopoties ar tādu vienkāršu elementu kā darbības vārds.

Daina nav ne stāsts, ne novele.

Dainas, kas jau izrautas no dzimtās augsnes, turklāt vēl atstāstītas aptuvenā, aprītmizētā valodā, zaudē dzīvību. Ne jau aiz nejaušības vēl līdz šim brīdim daži labs brīnās, kas gan tajās tik dzejisks slēpjas — tās taču ir tik prozaiskas savā būtībā, pēc pasniegšanas manieres, pēc reālajām, pēc dzejiskās gaisotnes trūkuma.

Perspektīvā ar panākumiem dainas sāks atdzejot tad, kad apgūs to materiļu visā kopumā, nevis uzlūkos dainu vai nu

tikai par četrindi, par trohaja pantmēra paraugu, vai tikai par kaut ko nosacīti tautisku, kur «tautiskumu» var stilizēt, orientējoties uz pusgrāmatniecisku priekšstatu par tautiskumu vispār.

Dainas ritmiku pirmām kārtām nosaka vārda zilbiskais sastāvs un uzsvars vārdā. Senseinie latviešu vārdi vienmēr ir isāki par krievu vārdiem, un varētu pat teikt, ka tie gluži vienkārši ir radīti trohajam, ja vien metriskās pēdas jēdziens nebūtu visistākā konvencionalitāte.

Atmest — отбросить. Attiecība — 2 zilbes pret 3 zilbēm.

Bāls — бледный. 1:2

Brūte — невеста; милашка; возлюбленная. 2:3; 2:3; 2:5

Dārgs — дорогой, дорогостоящий; драгоценный. 1:3; 1:6;
1:4

Ērzelis — жеребец. 3:3

Godāt — уважать, почитать, чтить. 2:3; 2:3; 2:1

Visi šie vārdi ņemti no latviešu-krievu vārdnīcas, kas uzšķirta uz labu laimi. Tikai vienā gadījumā zilbju skaits bijis vienāds un vienā gadījumā atbilstošais vārds krievu valodā bijis isāks.

Kur tie / tādi / gani / gana

Mana / lauka / galiņā?

Brūnas / govis, / baltas / aitas,

Lepni / paši / ganītāji.

Arī šī daina ir pirmā, kas pagadījusies, atverot sējumu. Visi vārdi ielāgojas divpēdu posmu ķēditē. Ar šādu zilbisko sastāvu un ar tādu uzsvaru likumsakarību gluži vienkārši nevar būt cits pantmērs.

Ritmam atdzejojumā jāuzrodas pašam — tieši kādam, iepriekš nav nosakāms — atbilstoši tam, kā izpaudīsies domas, tēla, valodas kustība... Pagaidām atdzejojumos mēs lietojam trohajiskas kadences, uz to mūs rosina arī orientēšanās uz parindeņa metriku un tas, ka krievu dzejai raksturīga trohajiska kadence, kas veidota tautiskā garā (A. Koļcovs). Tikai tas nepavisam nenozīmē, ka vienīgi tā arī jābūt. Visnotaļ iespējams, ka tiks atrasta veiksmīgāka intonāti

sintaktiska struktūra, kas pārvarēs to saspīestību, kādu krievu valoda pārdzīvo patlaban, struktūra, kas izpaužas kopējā zīmējuma saprotamībā, precizitātē un vieglumā, — un tieši šī struktūra noteiks citu metrisko shēmu un ritmisko zīmējumu. Un, ja tā būs veiksmīga, — uzvarētāju netiesā. Vai, ja arī tiesā, — tad nepavisam ne pēc elementārās sillabotonikas likumiem.

Un vēl kāda atteikšanās — no tendences burtiski tulkot pamazināmās formas ar analogiskiem deminutīviem. Bet vai ir nepieciešams formu sniegt tādā pašā — tīri gramatiskā — formā?! Replika, ka deminutīvs piešķir dainai specifisku lirisku siltumu, kas šo mikropasauli sasilda, neiztur kritiku. Kāds gan siltums var rasties, ja kungs, stārasts, pātaga, kalējs, lepnums, dzērājs tiek pasniegts it kā mīlināmā variantā?!

Nekādas īstenas pamazināmības nav, vienīgi gramatiskā forma, kam galvenokārt piemīt ritmizēšanas loma — ritma regulēšana ar vajadzīgo pēdu pieplūsošanu pastāvīgās trohaiskās vai daktiliskās inerces situācijās.

Un, ja atdzejojumā kaut kas patiešām jāņem vērā, tad tie ritmizējošie faktori, kuru paudēji ir atvasinātās atskaņas. Latviešu valodā visi deminutīvie sufiksi ierobežojas ar -iņš, -iņa, -ītis, -īte. Tāpēc gandrīz visi pamazināmie vārdiņi it kā «atskaņojas», sevišķi tad, ja tie ir simetriski paralēlajā rindā. Krievu valodā šādu sufiksu ir krietni vairāk:

ручка, рученька, ручонка

глазок, глазочек, глазик, глазыньки

братец, братик, братишка, братишечка, браток, браточек

сестренка, сестреночка, сестрица, сестричка

бородка, бороденка, бородушка

штаны, штаники, штанишки и т. д.

Dabiski, ka latviešu deminutīvi viegli iesaistās atskaņojumā: avotiņš — bāleliņš — bērziņš — čiekuriņš, ganībiņa —

malējiņa — māmuliņa — nedēļiņa — nesējiņa... Turklāt visiem šiem atskaņojuma rindas komponentiem piemīt kopīgs tradicionāli mutvārdisks raksturs. Bet krievu valodā šo vārdu analogi gandrīz visi skanēs atšķirīgi, no vēsturiski dažādiem slāņiem un ar dažādu stilistisku nokrāsu. Pamažināmais sufikss piešķir vienam vārdam nievājošu, otram — mīlināmu, trešam — svepstošu, ceturtam — gluži vienkārši — aizskarošu raksturu.

Turpretim latviešu valodā tikai viens — dziedoši folklorisks raksturs.

Vārdu sakot — formāli transponējot formālu iezīmi, zaudējumi vienmēr ir nesalīdzināmi lielāki par ieguvumu.

Analizējot ukraiņu tautasdziesmu savdabību, A. Potebņa rakstīja:

«.. simbolismu, alegoriskumu, acīm redzamu (paralēlisms, kad tēls dots dzejoļa vai kupleta pirmajā daļā, bet tā skaidrojums vai lietojums otrajā) un slēptu, nevar uzskatīt par mazkrievu tautasdziesmas īpatnību. Līdzīgas parādības sniedz ne tikai citu slāvu tautu un lietuviešu dziesmas, jo s e v i š ķ i latviešu...»¹

To pašu bija ievērojis arī A. Veselovskis.

Patiešām — simti un tūkstoši dainu ir absolūta paralēlisma paraugs.

Mūžam sila papardīte
Zelta ziedu neziedēja;
Mūžam kunga kalponīte
Laba vārda nedzirdēja.

Paņ nezinot latviešu valodu, ar acīm vien var izsekot, ka paralēlajās rindās visi vārdi atbilst cits citam gan pēc gramatiskās formas, gan pēc dzimtes, gan pēc izvietojuma, tā ka parādās pilnīga, gandrīz matemātiska harmonija, pilnīga «atskaņotība».

¹ Потеня А. Эстетика и поэтика. М., 1976, с. 243.

Jūra krāca, ne Daugava,
Ledu nesa, ne sudrabu;
Dzirnas rūca, ne pērkonis,
Meitas mala, ne māmiņa.

Trīs priedītes siliņāji,
Visas vienu augumiņu;
Trīs meitiņas māmiņai,
Visas vienu čaklumiņu.

Milu, milu siltu sauli,
Milu manu māmuliņi;
No saulītes silti rīti,
No māmuļas mīļi vārdi.

Noiet saule vizēdama
Zilajās mākoņās;
Noiet māsa raudādama
Sivajās tautiņās.

Kā savulaik formulēja A. Veselovskis, «runa ir nevis par cilvēka dzīves identificēšanu ar dabu un nevis par līdzīgumu, apzinoties līdzināmo priekšmetu atšķirību, bet par salīdzināšanu pēc darbības un kustības pazīmēm. . . Paralēlisms balstās uz subjekta un objekta salīdzināšanu pēc kustības un darbības kā enerģiskas, funkcionēt spējīgas kategorijas.»

Tāpēc spēlē iesaistās gan cilvēks, gan priekšmets, gan priekšmeta īpašība, gan dabas parādība, tātad sakrīt salīdzināmo vārdu gramatiskās formas.

Paralēlismu nosaka pat ne tik daudz izteikumu metaforiskums, cik kompozicionālā uzbūve, bet tā savukārt nosaka arī teksta skanisko organizāciju.

Tomēr pats galvenais ir kustības izpaudums. Jau tika minēts, ka dainai nepiemīt nekāds fabulisks elements. Jā, no šī viedokļa daina ir statiska. Ja ir nulles līmeņa sižetiskums, dabiski, ka nulles līmenī ir arī sižeta kustība. Bet kustībai nemaz nav obligāti jāizpaužas sižetiski. Izrādās, ka pats paralēlisma princips jau ietver sevī kustību. Negaidītie pārlēcieni no vienas parādību rindas otrā, atgrūšanās, pievilkšanās, salīdzināšana un šīs kustības rezultātā nonākšana

pie kāda cita stāvokļa — tas viss jau arī ir kustība, domas un jūtu kustība.

Ja jau paralēlās rindas ir gramatiski viendabīgas, ja kompozīcija jau nosaka skaņējumu, tad arī veidojas parādība, ko krieviski sauc par склад-лад.

Jūra, jūra, ko tu krāc,
Māte, māte, ko tu raudi? ...

Vaska sveces izdegušas,
Sirmi zirgi sabraukuši ...

Jābrien auksta rīta rasa,
Jādzird daudz bargu vārdu ...

Uz katra soļa sastopami tādi teksti, kuros skaidri izsekojama «atskaņu» atbilstība starp katru augšējo paralēles loekli un katru apakšējo.

Pēc būtības daina var «atskaņot» visu, ko vien vēlas un kā vien vēlas, — rindu sākumu, vidu, zigzagiem..

Uz **Ventiņas** laba dzīve,
Tur **migliņa** ilgi stāv;
Var **miedzīņu** izgulēt,
Var **darbiņu** padarīt.

Sadzinās ciema gani,
Samāvās raibaliņas;
Satikās brāļu bērni,
Sadevās rociņās.

Vēl vairāk — dainās plaši parādās dažādi aliterācijas paņēmieni, kompozicionāli ritmiskie sastiprinājumi, skaidrs skaņu raksts.

Liptin lipa liepu lapa
Pie manām villainēm ...

Ziļota, zaļota
Dieniņa auga,
Sudraba zeltīta
Saulīte lēca.

Apkūluši kūlējiņi,
Samaluši malējiņi,
Pakāruši sprigulīti —
Klipa, klap, klap!

Jautājumam par «atskaņu» proporciju, aliterāciju, skaņu sastiprinājumiem, vārdu spēli arī jāietilpst atdzejotāja kompetencē, pār kuru valda tikai viens saimnieks — viņa valoda — un kura pienākums vadīties no krievu dzejas kopējās kultūras.

Neko darīt, latviešu tautas dzejā — latviešu valodas normu dēļ! — daudz mazāka atskaņu sistēma (apmēram ceturtajai daļai dainu ir skaidri izteiktas atskaņu organizācijas raksturs), toties krievu valodā atskaņām jābūt nesalīdzināmi vairāk — pašas valodas specifikas dēļ.

Protams, ne jau visas dainas izskatās tik pārmēram «atskaņotas», ar tik strikti izteiktu paralēlismu kā minētajos paraugos. Veselā virknē dziesmu šis paralēlisms var būt vienosmīgs, izlozdzīts, tīri formāls, kam nav spilgti izteiktas emocionālas slodzes. Bet dažkārt daina vispār iztiek bez paralēlisma: ja ņemam, piemēram, šupļadziesmas, kaitēšanās dziesmiņas kāzās, humoristiskos refrēnus.

Vārdu sakot, tā ir tipiska parādība jebkurā tautasdziesmu daiļradē: līdzās brīnišķīgiem paraugiem ir arī klusinātāki, deformēti, vēl nenoapaļoti paraugi.

Taču atdzejotājam allaž jāpatur prātā etalons.

Rodas jautājums — kāpēc dainu atdzejošanā neizmantot tos dzejas līdzekļus, kādi ir krievu častuškas rīcībā? Gan vienā, gan otrā ir četrriņde, ir te, ir tur acīm redzams gan paralēlisms, gan daudzveidīga atskaņu sistēma, gan demitīvi utt.

Tikpat maksimāls un precīzs paralēlisms kā dainā ir šajā piemērā:

Две кукушки куковали
На одном на прутике.
Две подружки тосковали
Об одном рекрутике.

Kā zināms, vislielākais ienaidis pastāv starp vistuvākajiem cilvēkiem vai tautām. Pagaidām daina un častuška ir acīm redzams olbaltumvielas, precīzāk — etnopsiholoģiskās nesavienojamības piemērs. Atšķirīga attieksme pret dziesmu pamatraksturu, cita — latviešiem sirsnīgāka — izpildījuma maniere un cita uzvedības kultūra.

Palasiet vienlaikus dainas un častuškas — un tūdaļ uzrodas pavedieni, veidojas paralēles, ik pa brīdim jāpāršķirsta lapas: nupat kaut kur jau bija sastopams līdzīgs variants.

Sveša māte man solija
Siltu maizi launagā;
Noiet saule vakarā —
Ne man siltas, ne man aukstas.

Матушка неродная,
Похлебочка холодная,
Кабы родная была,
Щей горячих налила!

Aiziet saule aiz kokiem,
Es palieku pavēnī;
Nomirst mana māmuliņa,
Es palieku bārenīte.

Село, село солнышко
За весело полюшко,
Село, село ясное,
Мое житье несчастное.

Ne tu viena, sila priede,
Ne tev' vienu vējiņš pūta;
Neraud' gauži, bārenīte,
Ne tu viena bārenīte.

Не одна-то, не одна
В поле вересиночка.
Не одна я, не одна
Девчонка-сиротиночка.

Slinkas, slinkas kaimiņmeitas
Par visām meitiņām;
Ar cimdiem govīs slauca,
Ar dakšām gultas taisa.

Моя милка шилом шила,
Топором лапшу крошила;
Рукодельная была,
Сарафаном пол мела.

Kā redzam, ļoti daudz līdzīga pašā sadzīves tematikā un attieksmē pret darbu un slinkumu.

Taču dainu no častuškas šķir kāds būtiski svarīgs apstāklis: starp tām pastāv vairāki gadsimti. Daina atspoguļo tradicionālu tautas dzīves veidu ar stabiliem jēdzieniem, rituāliem, paražām, tikumiskajiem uzskatiem, atspoguļo neiedragājamu vērtību skalas. Tāpēc arī tās balsij raksturīga «audzinātība».

Častuška uzradās tautas mutvārdu daiļrades beigu posmā, tajā periodā, kad gruva vecais dzīves veids, tās veidošanas sevišķi ietekmēja pilsētas dziesmu kultūra ar obligāto orientāciju uz atskaņotību, asumu, uz četrčkas dejassoli. Tā ir pagājušā gadsimta «jauno dusmīgo cilvēku» dziesmu daiļrade, kuru pirmais bauslis — ar baušļiem pārāk nerēķināties.

Не грозитесь, тятка с мамкой,
Не настанет мой конец,
Не отдать вам силой замуж,
С головы сшибу венец.

Tā ir situācija, kas pašos pamatos pretrunā ar dainu garu.

Častuška draiskojas, izturas vaļīgi, spēlējas ar jēdzieniem, ar vārdiem, ar domu, ar pašu pamatu, uz kura balstās, — ar paralēlismu: pēkšņi dod citu jēdzienisko rindu, kas nepavisam nav tāda, kāda gaidāma pēc pirmajām rindiņām, tāpēc arī tik negaidīta atskaņa, bieži vien virtuozā, veidota jau pēc cita principa nekā tradicionālā, gramatiskā atskaņa.

Un tomēr ļoti svētīgi pavērot častuškas uzbūves tehniku, tieši tās tehnoloģiju. Papētīt, kāpēc tā tik labi skan, kā tā veidota, kā tajā rodas dzejas rindas blīvums. Un šajā ziņā visai lietderīgi nolikt dainu un častušku līdzās, salīdzināt tās.

Lieta, lieta liepiņā,
Lieta liepas zariņā.
No liepiņas pūru šuvu,
No zariņa — pūra vāku.

Ахи, ахи, аханьки,
Каки девчонки махоньки:
Целоваться — нагибаться,
Провожать — в карман сажать.

Skan taču ļoti līdzīgi! Taisnība, saturs ir atšķirīgs. Nav nekāda nelaime, ir arī līdzīgas pēc satura:

Maza mana līgaviņa
Tā kā viena cielaviņa.
Cik gribēju mutes doti,
Tik pasitu padusē.

Atdzejojot dainas, mēs diemžēl neizmantojam tos līdzekļus, kādi ir tās rīcībā, un paraugus, kādus lielā vairumā mums sniedz častuška,

Kur, liniņi, jūs paliktu,
Ja meitiņas nezaugtu:
Kas jūs plūktu, kas jūs vērpju,
Kas jūs daiļi darinātu?

До чего ты довела —
Стал я тоньше ковыля,
Что ты шутишь, чем ты сушишь,
Ковыльничка моя.

Pats salīdzināšanas paņēmieni pēc lietu pielīdzināšanas principa vai polāras pretnostatīšanas vai negaidītības principa (vienas un tās pašas rindas, sinonīmisku lietu iesaistīšana ir bezcerīga, tautoloģiska), salīdzinājums starp lietām, kuras, kā izrādās, var saāķēties, pateicoties kādai līdz šim slēptai pazīmei, skaitam, krāsai, skanējumam, ir derīgs.

Tas arī ir reālais poētiskās ekonomijas princips: formāli pateikts maz, toties emocionālais efekts liels, jo viss iepriekšējais darbs, meklējot atbilstību, palicis ārpus teksta, jo bija sagatavots ar līdzīgu tekstu virknējumu, daudzām variantu ķēdītēm, kas atšķiras vienīgi ar lielāku vai mazāku izpildītāja un sacerētāja acumirkliģo temperamentu, laika perioda dzimumzīmīti, reālījām un tā joprojām, vārdu sakot — iepriekšnoteikts ar to, ko A. Potebņa nosauca par «dzejas daiļrades bara raksturu».

Darināt častušku dainas vietā ir tas pats, kas gatavot pelmeņus čebureku vietā: katram piemīt sava garša, kas tiek saglabāta atkarībā no gatavošanas tehnoloģijas un receptūras. Savukārt principiāli vienojošā izpratne palīdz labāk atveidot arī individuāli atšķirīgo.

Ieviest dainā častuškas garu, pārdrošas spēles, tišu disharmoniju, kalambūriskas atskaņu sistēmas atmosfēru nekādā gadījumā nedrīkst — tās ir divas dažādas pasaules.

Taču prasmīgi izmantot tehniskos paņēmienus, ko izstrādājusi častuška, ne tikai vajag, jo šie paņēmieni palīdz saprast, kādas milzīgas iespējas uzkrājušās mūsu valodā, palīdz kompakti būtēt ritmisko virkni, ekonomiski izmantot teksta mazo laukumu.

Sajā ziņā par lielu atbalstu izrādīsies prasmīga atskaņu pārvaldīšana. Tieši prasmīga — nevis vēzienīga, lai tikai sarīmētu, nevis no grāmatām ņemta un amatnieciska, bet samērīga, uzmanīga, kas rodas no labas izpratnes par to, kad un kāpēc nepieciešams «saukt» tā, lai arī «atsauktos».

Tieši tā ir tā spēka un izteiksmības rezerve, saglabājot abām tautām teksta īsumu, un šīs rezerves mēs varam smelties. Visa atslēga — lai netiktu «ne pielikts, ne atņemts».

Taču galveno šķērsli atdzejojotājam rada tas, ka dabas priekšmetisko pasauli dainā apdvesmo cits estētiskais oreols. It kā būtu tā pati ģeogrāfiskā josla, tie paši koki, labība, zāle, dzīvnieki un putni, tomēr katrai tautai tās ir atšķirīgas zīmes.

Ковыль-трава, полынь-трава, куст ракитовый, калина-малина, лебеда, травушка-муравушка — tam visam nav ekvivalenta latviešu tautas poēzijā. Un tieši tāpat gandrīz visas dabas reālijas latviešu dziesmā nav līdzvērtīgas krievu ekvivalentam.

Nesim, piemēram, latviešu «smilga» — полевица, метлица. Drīzāk tas ir botānisks jēdziens nekā poētisks. Taču latviešiem tas ir vesels ietilpīgs simbols — meitenes smidruma, viegluma, grācijas iemiesojums, tievs, garš stiebrs, kupla, zīžaina slotiņa, kas rotājas saulē, ja tā piebēta ar rasas lāsītēm. Šis parādības simbola skaistumu viegli var atveidot, tulkojot prozā un pievienojot divas liekas rindiņas un trīs epitetus. Atdzejojumā tas nav iespējams: smildziņa dainā gluži vienkārši tiek nosaukta, nevis attēlota, jau pats šis nosaukums apēlē pie lasītāja vai klausītāja iztēles,

mūžsenā konvencija jau izstrādājusi gandrīz vai ģenētiski pārmantotu estētisko reakciju.

Bieži šī «smilga, smildziņa» tiek tulkota (pēc vārdnīcas) ar vārdu *былинка*. Taču arī šajā gadījumā asociatīvais oreols ir atšķirīgs: «smildziņa» ir kaut kas gaišs, bet *былинка* gandrīz vienmēr ir vientulības, skumju, neaizsargātības zīme.

Tieši tāpēc reizēm jālauza galva, kā tikt klāt vienkāršām, kā varētu šķist, rindiņām:

Es meitiņa kā smildziņa,
Smildziņās paslēpos...

Vai:

Kā smildziņa man māsiņa,
Kā rasiņa villainīte;
Dzinās puiši, nepanāca,
Šī pazuda smildziņās.

Ja trūkst konvencijas par to, kādas dvēseles stīgas jāaiskar šīm nemainīgajām zīmēm jeb jēdzieniem, lasītājs negūst arī estētisku baudījumu.

Atliek tikai paskatīties uz tādu vienkāršu epitetu kā «balts», lai ieraudzītu, cik tālu viens no otra stāv estētiskie un psiholoģiskie plāni no tā, kas slēpjas aiz šī vārda latviešu un krievu tautasdziesmās.

Krievu *белый* drīzāk ir apzīmētājs, kaut arī poētiskā derīgs kā pastāvīgs epitets. *Тело белое, белые ручки, бел-камень, белая заря, белый ленок* — tas viss drīzāk norāda uz redzes uztveri, kaut gan, protams, satur sensenu estētiski pozitīvu pazīmi. Turpretim latviešu «balts» — visaugstākais skaistuma un krietnuma apzīmētājs, kas līdzvērtīgs krievu *красный* tā senajā nozīmē.

Šī tāpatība uzskatāmi parādās tāda parauga dziesmās:

Выходила **красна** девка на свое новое крыльцо,
Простужала **красна** девка свое белое лицо...

Красная девка = daiļava.

Белое лицо = priekšmeta pazīme, kas atbilst vesela, pilnvērtīga un neatkarīga normai. Taču tas nav skaistums.

Tieši tādēļ, ka nav iespējams adekvāti pārtulkot vienu vārdu — vārdu, nevis jēdzienu! — kļūst neiespējams izsmeloši atdzejot četrindi:

Maza biju, **balta** gāju,
Kā puķīte ziedēdama;
Vai tādēļ melna iešu,
Ka man maza augumiņš?

Vai:

Balta gāja meitu māte
Kā **baltā** ābelīte:
Kā tā **balta** nestaigās —
Trīs meitiņas velētājas.

Ir iespējams atveidot vienīgi redzamo baltumu, kas līdzvērtīgs zieda vai ābeles baltumam. Taču paliek neatveidota nosacītā, tradicionālā, konvencionālā zīme — skaistums vispār.

Katram savs: latviešiem «rozēs», krieviem — лазоревы цветы.

Latviešiem nav iespējams tos atveidot, jo tēlam neliela konkrētības pakāpe, tas ir izplūdis, savukārt krieviem visai nevietā zemnieciskajā vidē «rozēs», kas izskatās kā tāds uzspilējums vai anahronisms.

Дуб krievu dziesmā visbiežāk sastopams biļinās vai literāras cilmes dziesmās («Среди долины ровные»), kur tas ataino vai nu zemes spēku, vai vientulību. Липа visumā ir neitrāls tēls, kas neziēt ārpus vienkāršas, patikamas dabas parādības. Turpretim latviešu poētikā tie abi ir stabili simboli. Ozols — vīrišķības, vīrietības, dziesmās līgavaiņa simbols un liepa — sievišķības, meitenes skaistuma un līgavas simbols.

Gan latviešu, gan krievu dziesmās gandrīz vienlīdz bieži figurē vanags. Taču funkcijas tiem absolūti atšķirīgas. Krievu dziesmā tas pārsvarā ir brīvības, pārgalvīga, jauneklīga skaistuma simbols, jaunekļa (ясный сокол) ideālapzi-

mējums, savukārt latviešu dziesmā tas katrā ziņā ir jaunas daiļuma «izpostītājs», plēsoņa, laupītājs — protams, kāzu rituālās spēles rāmjos.

Mēs jau sastapāties ar vārdu «villaine». Vārdnīcās to tulko kā *наплечная женская шаль*, *принадлежность национального костюма*. Var papildināt, ka šī šаль nav adīta, kā tas bieži ir pie krieviem, bet austa — bieza, visbiežāk balta un ar tradicionāliem rakstiem. Visvairāk tā atbilst skotu pledam, jo arī tas ir tautastērpa atribūts. Шаль, *накидка*, *плат*, *покрыв* — neviens nosaukums nesniedz nacionāli dekoratīvo arjausmu. Ja gadījumā arī sniegtu, tas būtu specifiski krievisks dekoratīvisms, kas arī neatvieglinātu tulkotāja darbu.

Gandrīz vai katrā trīsdesmitajā dainā ietilpst šis vārds. Tas ir saprotams, ja ņem vērā, ka galvenā dziesmotāja un dziesmu pūra glabātāja latviešiem bija sieviete. Villaine ir tā, par ko domā meitene, kas vēl tikai lūko, kā jāvērpj, jāauž un jāada, jaunava, kas gatavo pūru, mātē — pārņemta ar domām un rūpēm par meitām, vecāmāte, kas savus tērpus atstāj dzimtas jaunākajām. Villaine ir jaunības, cerību, rūpju, skaistuma, labklājības un pilnības simbols.

Daži piemēri līdzēs saprast, cik tas ir ietilpīgs simbols un cik grūti atdzejojot šis rieksts pārkožams.

Vai, Dieviņi, ko darišu,
Bagāts mani bildināja;
Nav man tādu villainiņu
Kā bagāta zirgu segas.

Situācija iepriekšteiktā gaismā pagaidām skaidra.

Ozols liepu kairināja
Tirumiņa galiņā:
Ozolam vaska cimdī,
Liepai balta villainīte.

Atdzejojot nākas vienlaikus sniegt arī tulkojumu no simbolu valodas uz visiem saprotamu valodu, tas ir, ka ozols — līgavainis, bet liepa — jaunava, līgava. Tādējādi realitāte, kas ieraugāma aiz simboliem, kļūst skaidra vienīgi pēc visiem iepriekšējiem komentāriem.

Ne miglā, ne rasā
Mirka manas villainītes;
Mirka ļaužu valodās,
Gaužajās asarās.

Sajā gadījumā «villaine» nav reāla detaļa, bet meitenes likteņa simbols.

Es negribu šādu tādu
Pie villaines pieķeram —
Ne tās manas villainītes
Sādas tādas noadītas.

Atkal nav runa par konkrētu tērpu, bet par jaunavas godu, līgavas vārdu, rūpēm par cieņu un likteni.

Pret vējiņu dziedāt gāju,
Pretim sedzu villainīti,
Pretim jāja tautu dēls
Abolainu kumeliņu.

Visas iepriekšminētās dainas, kā mēdz teikt, bija tikai ziediņi. Tagad nāks arī odziņas. Kā atveidot «pret vējiņu dziedāt»? Iztēloties to var un arī atveidot, protams, var, tikai ar noteikumu, ja tiek atvēlētas piecas sešas rindas. Taču — esiet tik laipni — satilpiniet visu vienā! Un lai rastos estētisks baudījums! Kā atveidot «pretim sedzu villainīti»? Slēpos no vēja? Vai arī apsedzu villaini tā, lai tā vējā plīvotu, skanētu kopā ar dziesmu? Lai tā kļūtu arī par dziedošu simbolu? Un kā ar to pašu atkārtoto vārdu atveidot, ka pretim jāja v i ņ š? Oriģinālā ir anafora: visas trīs rindas sākas ar vienu vārdu, kas gādā par visu šo dažādo darbību un stāvokļu attēlojumu.

Un kā panākt, lai visi šie simboli saplūst organiskā un poētiskā veselumā?!

No šī piemēra kļūst skaidrs, ka daudzas dainas jāatdzejo pa «buķetēm», kurās «ziedi» izraudzīti tā, lai tie cits citu papildinātu, izskaidrotu ar savu atrašanos līdzās, atbalstītu un cits ar citu sasauktos. Tas ir — jāatdzejo, visu laiku paturot prātā dzejas zīmju sistēmu un tādējādi pieradinot

krievu lasītāju pie šiem tēliem, pie to variantiem, nozīmju niansēm, prasmes ieraudzīt arī otro un trešo plānu.

Arī japāņu miniatūras nepakļāvās atdzejojumam pirmajā paņēmiēnā.

Tagad resumēsīm sacīto. Neveiksmes dainu atdzejošanā izskaidrojamas tādejādi, ka šis žanrs vēl nav pierasts krieva ausij un acij — gan miniatūrā teksta dēļ, gan reāliju savdabības dēļ, gan informācijas un gaisotnes dēļ.

Mēs vēl slikti iztēlojamies latviešu pagātnes pasauli pašā tās būtībā, pēc sava ieraduma mēs ar to asociējam visu to Baltijas pagātņi, kuras dominante bija vāciskais un baltvāciskais pamats. Senatnīgās Hanzas pilsētas, baznīcas, cunfetes, ģildes, kamzoļi, alebardas, ērģeles, kuģi, liелgabalnieki, bruņas *et cetera, et cetera*.

Tai laikā latviešu zemnieka pasaule — bet latvietis vairāku gadsimtu gaitā varēja būt tikai zemnieks — savos pamatos bija patstāvīga un neatkarīga pasaule. Cita pasaule ar iepriekšminētajām reālijām un iezīmēm tika ieplūdināta no ārpuses kā svešdabīgs, ne vienmēr saprotams elements, kā elements, ar kuru nevar nerēķināties, bet kuram var noslēgt ceļu uz dvēseli.

Latviešu apziņas pasaule tās tēlainajās izpausmēs atdzejojotājiem vēl slikti pazīstama, tātad vēl mazāk tā pazīstama krievu lasītājam. Nesalīdzināmi labāk viņam pazīstama, teiksim, Kaukāza tautu pasaule, pie kuras attēlošanas savulaik pielika pūliņus vesela izcilu krievu rakstnieku plejāde. Tāpēc lasītājam vairs nevajag paskaidrot, kas ir sakļa, bešmets, namazs, hazavats un tamlīdzīgi. Tas reiz jau ticis izskaidrots un aprakstīts. Tieši ar tādu vieglumu mūsdienās tiek uztverta Kaukāza tautu modernā literatūra. Kaisu Kulijevu un Rasulu Hamzatovu uztver visi. Un tas nav tikai tagadējo atdzejojotāju, bet arī dižo priekšgājēju — Puškina, Ļermontova un Tolstoja nopelns.

Turpretim, atdzejojot dainas, bieži gadās kļūpt. Trūkst informatīvās iestrādes. Nav izstrādāta konvencija.

Tāpēc dažkārt tiek izvirzīta fatāla koncepcija par dainu atdzejošanas absolūtu neiespējamību.

Manuprāt, šim uzskatam trūkst pamata tā ģenerālajā aspektā. Dainas nav atdzejojamas ekspromti, uzlidojumā, ar joni, nesagatavojot augsni. Liela pasaules dzejas daļa atdzejojumā neatbilst oriģinālam uz mata. Kāda daļa nav atdzejojama ekviritmiski zināmo ritmisko shēmu atšķirīgās uztveres dēļ. Taču nekur nav teikts, ka pirmām kārtām jāatdzejo ritma saglabāšanas un atveidošanas dēļ. Kaut kas nav atdzejojams vēl pagaidām... Kamēr nav uzrotītas piedurknes un atdzejotāji nav sagatavojušies ilgām un nopietnam darbam.

Un reizi par visām reizēm jāņem vērā, ka atdzejojums tiek veidots nevis tam, kurš zina oriģinālvalodu, bet tam, kurš grib lasīt dzejas tekstus, un, ja vēl ņem vērā, ka attieksme pret tautu, kura ir šo tekstu glabātāja, lielā mērā ir atkarīga no estētiskā iespaida, kādu izraisa atdzejojumā krievu dzeja, acīm redzams, ka jāspriež vispirms par krieviskā vārda, krievu dzejas kvalitāti.

Tulkojis Talrids Rullis

Mitu rašanās tiek uzskatīta par svarīgāko parādību cilvēces kultūras vēsturē. Pirmatnējā sabiedrībā mitoloģija bija pasaules izpratnes pamatpaņēmiens. Mīts atspoguļo sava laikmeta pasaules uztveri un pasaules izpratni. Kopš visagrākajiem laikiem cilvēkam bija nepieciešams apjēgt apkārtējo pasauli. Mitoloģija ir tā, kas pārstāv visagrākās — senajām un it īpaši pirmatnējām kopienām atbilstošās pirmatnējā cilvēka pasaules uztveres, pasaules izpratnes un pašam sevis apzināšanās formas kā «... dabas un pašas sabiedriskās formas, kas tautas fantāzijā jau pārveidotas neapzināti mākslinieciskā veidā» (Markss K., grām.: Markss K. un Engelss F., Darbi, 2. izd., 12. sēj., 737. lpp.), kā cilvēces garīgās kultūras agrākās formas. Kādas dabas vai sabiedrības parādības konkrētā apjēgsme sākumā bija atkarīga no konkrētiem dabas, saimnieciskajiem un vēsturiskajiem nosacījumiem un sociālās attīstības līmeņa, kādā dzīvoja atbilstošās mitoloģijas nesēja tauta. Turklāt atsevišķus mitoloģiskos sīžetus viena tauta no citas varēja aizgūt acimredzot tikai tajos gadījumos, kad aizgūtais mīts ieguva apzinātu vietu aizgūvējas tautas dzīvē un pasaules uzskatā atbilstoši tās konkrētajiem dzīves apstākļiem un sasniegtajam attīstības līmenim. Taču mitoloģija ir ļoti savdabīga sistēma, ko veido fantastiski priekšstati par dabu un sociālo īstenību, kādā atrodas cilvēks.

Tā tad — nespēja atšķirt dabisko no pārdabiskā, vienaldzība pret pretrunīgumu, abstrakto jēdzienu nepilnīga attis-

tība, jutekliski konkrēts raksturs, metaforiskums, emocionālitate — šis un citas pirmatnējās domāšanas īpatnības vērs mitoloģiju pavisam savdabīgi simboliskā (zīmju) sistēmā, kuras terminos tika uztverta un raksturota visa pasaule.

Ar ko gan mitoloģija saista atkal un atkal? «.. kāpēc cilvēku sabiedrības bērnība tajās jomās, kurās tā attīstījusies viskrāšņāk, nedrīkstētu mūsu apziņā saglabāt savu mūžīgo daiļumu, nekad vairs neatkārtojamo pakāpi?» Kārlis Marksis rakstīja par sengrieķu mākslu, uzsvērdams, ka «.. grieķu mitoloģija veidoja ne tikai grieķu mākslas arsenālu, bet arī tās augsni». (Markss K., grām.: Markss K. un Engelss F., Darbi, 2. izd., 12. sēj., 737., 736. lpp.) Nezinot mitus, nav iespējams uztvert daudzu gleznu un operu sižetu, dzejas šedevru tēlu sistēmu.

Tikai tās nav vienīgās mitoloģijas «vērtības», kas nepieciešamas modernajam cilvēkam. Ja mēs to uztveram nevis kā seno cilvēku «maldu summu» (tādus uzskatus modernā zinātne sen jau atmetusi), bet kā milzīgu slāni kultūras attīstībā, caur kuru izgājusi visa cilvēce, kā kultūras vēstures svarīgāko parādību, kas valdījusi cilvēces garīgajā dzīvē desmitiem tūkstošus gadu, mitoloģijas nozīme cilvēces pašizziņā kļūst acīm redzama.

Pasaules tautu mīti. Enciklopēdija,
1. sēj., M., 1980

MĀRA ZĀLITE

**PILNA MĀRAS ISTABIŅA
JEB TAUTASDZIESMU MĀRAS
MEKLĒJUMOS**

Netišām es iegāju
Miļās Māras istabā.
Pilna Māras istabiņa
Sīku, mazu šūpulīšu.
Kad es vienu pašūpoju,
Visi līdzī kustējās.

Tā bija. Es biju netišām nokļuvusi brīnumainā, it kā pazīstamā, bet tomēr svešā pasaulē. Šūpulīši kustējās, un mazliet reiba galva. Šūpulīši bija neredzamām saitēm kopā saistīti (ekoloģiskā ķēde? Kustības nezūdamības likums, atziņa, ka viss, it viss ir savstarpēji saistīts?), un tiem neredzēja ne gala, ne malas. Es nebiju iegaumējusi ceļu (jo izjūtas ceļu nevar iegaumēt), es nebiju domājusi šeit nonākt, un tāpēc tagad, kad vēlreiz gribu ieiet «miļās Māras istabā», ceļš jāmeklē gari un mokoši. Tas ir domas ceļš, allaž garāks un likumotāks par izjūtas ceļu.

*

Es dodos šai ceļā ar basām kājām. Man nav šim ceļam piemērotu apavu (kādi būtu profesionāliem folkloristiem, vēsturniekiem, valodniekiem), es riskēju paklupt pār neredzamām saknēm, atdauzīt ikšķus pret neredzamiem akmeņiem un iekrist redzamās, bet tik vilinošās bedrēs. Es riskēju nomaldīties sīkos sānceliņos, iedomu taciņās un neziņas strupceļos, un galu galā man var piemesties vadātājs. Bet nekas nevar sabojāt iešanas prieku un meklēšanas azartu.

Tautasdziesma ir apaļa un dzidra kā lāse. (Un mums jau liekas, ka tai var redzēt cauri.) Cik bieži tā norit no mums kā no impregnēta lietusmēteļa, neiesūkdamās dziļāk apziņas šķiedrās.

Miļā Māra danco
Upītes malā.
Zaļa vara kurpītes,
Zvārguļu josta.

Nāca govīs, nāca vēršī
Pār Daugavu maurodami.
Nāca pati miļā Māra,
Zelta valgi rociņā.

Māra gāja baznīcā,
Mani līdzī aicināja.
Māra joza zelta jostu,
Man apjoza sudrabiņa.
Saka Māra apjodzama:
Tev nav tēva, māmuliņas.
Izdzirdēju tos vārduņus,
Birst man gaužas asariņas.
Kur bij man noslaucīti
Savas gaužas asariņas?
Pati Māra man iedeva
Savu zīda nēzdaudziņu.
Kur bij man izmazgāti
Māras dotu nēzdaudziņu?
Pati Māra parādīja
Zeltavotu lejiņā.
Kur bij man izkaltēti
Māras dotu nēzdaudziņu?
Pati Māra parādīja
Zelta kārti kalniņā.
Kur bij man sarullēti
Māras dotu nēzdaudziņu?
Pati Māra parādīja
Zelta rullēti klētiņā.
Kur bij man paglabāti
Māras dotu nēzdaudziņu?
Pati Māra pasaciņa:
Liec pūriņa dibenā.

Kad tu iesi tautiņās,
Dod savam arājam.
Dod savam arājam
Svētu ritu slaucities.

Šajā garajā dziesmā Māra piesaka sevi jau uzstājīgāk un liek jautāt: kas ir šis folkloras tēls, kādi mūsu priekšteču priekšstati ar to saistās?

«Ko jūs zināt par Māru kā latviešu folkloras tēlu?» es vaicāju kādas Rīgas vidusskolas 11. klases audzēkņiem. Lūk, viņu atbildes:

1. Zinu, ka ir tāds folkloras tēls, neko īpašu nezinu.

2. Par Māru kā folkloras tēlu es dzirdu pirmo reizi un neko par to nezinu.

3. Māra, manuprāt, ir laumiņa, labais gariņš. Zinu, ka ir ala, saukta par Māras kambariem. Tā atrodas Talsu rajonā.

4. Māras baznīca — Doms. Māra — Marija. Bet tas neattiecas uz folkloru. Es zinu, ka viņa ir personība folklorā, bet ja jāsaka precīzi... («Dāvāja Māriņa meitenei mūžiņu...»)

5. Pirmo reizi dzirdu.

6. Pirmo reizi vārdu «Māra» nedzirdu, liekas, kaut ko esmu lasījusi pasakās.

7. Māras un latviešu folkloras saistību uzzināju no dziesmas «Dāvāja Māriņa meitenei mūžiņu», kad uz jautājumu: «Kas tā par Māriņu?» — man norādīja uz to kā uz latviešu folkloras tēlu.

8. Māra ir viens no folkloras tēliem — dieviete, ja nemaldos, aizgādne, likteņa dieviete. Neko vairāk neesmu dzirdējusi.

9. Par saistību ar folkloru es nezinu. Bet principā dzirdējusi esmu. Kaut vai sakarībā ar «Dāvāja Māriņa...».

10. It kā būtu dzirdēts, bet laikam jau nav. Nē, nav!

11. Pirmo reizi dzirdu.

12. Māra — tēls latviešu folklorā, varētu teikt, diezgan bieži lietots. Ja nemaldos, tad īpaši tautasdziesmās. Ar vārdu

«Māra» apzīmētais tēls ir pozitīvais varonis. Varbūt tas varētu būt saistīts ar mātes tēlu, bet droši vien es maldos.

13. Esmu lasījusi teiku par Māru. Ipaši neko neatceros. Māra bija skaista. Viņa kūra uguni.

14. Man nekad vārds Māra nebija saistījies ar folkloru, kaut gan pēdējā laikā es esmu dzirdējusi par kaut kādu saistību ar folkloru.

15. Tēls no folkloras, dzirdēts ir. Saistīts ar laimes meklējumiem. Palīdz. Acīmredzot pozitīvs tēls.

16. Dotajā momentā es neko nevaru izdomāt.

17. Nez kāpēc man Māras tēls saistās ar cietušas, tātad mocītas sievietes dzīvi. Pašlaik patiešām vairāk nevaru atcerēties.

18. Dzirdēts ir, bet tieši konkrēti nē.

19., 20., 21., 22., 23. .. Pirmo reizi dzirdu.

*

Iet «Māras istabiņas» virzienā nozīmē iet mūsu mītiskās pasaules virzienā, lauzties pa maz pētītajiem mitoloģijas mūžamežiem. Interese par mītu šobrīd ir globāla un likum-sakarīga. Cilvēce ir pietiekami daudz uzkrājusi, lai «senču naivajiem stāstiem» (kā domāja agrāk) pieietu kvalitatīvi jaunā aspektā — ar cieņu un iedziļināšanos. Mīti ir cilvēces garīgās kultūras pirmatnējā forma, simboliska valoda, kuras terminos cilvēks modelē, klasificē un interpretē pasauli, sabiedrību un pats sevi. Mīts ir seno cilvēku domāšanas veids, viņu poēzija, zinātne un filozofija. Katra tauta atsevišķi un visa cilvēce kopā grib sajust savas saknes — ne tikai seklākās (daži gadu desmiti, daži simti), bet arī visdziļākās (gadu tūkstoši). Apjaust visdziļāko sakņu kopību. Tautu Koka zaros sulas dzer kļavlapas, ošlapas, ozollapas un diž-skābaržlapas, kizillapas un saksaulapas, gludas un robainas, apaļas un garenas. Bet sulas kāpj no kopīgām saknēm.

Ar ko ieziņmīgs, interesants mums pašiem un citiem ir mūsu — latviešu — tautasdziesmu mītiskais slānis? Lai nepavainojas tie, kam šis būs ābece patiesības, vienreizviens. Veikali plaši piedāvā minikalkulatorus, un vienreizviens var reizēm aizmirsties. Un tā — mūsu tautasdziesmas saglabājušas virkni pašu arhaiskāko indoeiropiešu pirmtautas pasaules priekšstatu, tāpat kā mūsu valoda (bet vēl jo vairāk lietuviešu valoda) saglabājusi senus, no indoeiropiešu pirmvalodas mantotus elementus. Lietuviešu un latviešu valodas ir pašas senatnīgākās (bet ne senākās, kā nācies dzirdēt) dzīvās indoeiropiešu valodas blakus «mirušajām» — senindiešu, sengrieķu un hetu valodai. Pēc arheologu un lingvistu aplēsēm, ide. pirmtautas mīti veidojušies pirms sešiem, desmit gadu tūkstošiem (saknes). Arī vairāki mītu motīvi ir tik seni. Ārkārtīgi sens mantojums, tādēļ vēl jo dārgāks — īsta dārgumu krātuve pētniekiem, salīdzinātājiem. Divtik dārgs tāpēc, ka šis senais mantojums daudzos gadījumos nonācis pie mums stipri pirmatnējā veidā. Neattīstīts (šai gadījumā pozitīvā nozīmē). Gandrīz tā, kā ziemeļu ledājos atrod sen izmirušus mamutus — veselus, nebojātus (diemžēl ne dzīvus), dabiski iekonservētus. Lietojot šo parupjo salīdzinājumu, mūsu dainu mītiskais slānis gan nav saglabājis visu mamutu (ide. pirmtautas mītiskos priekšstatus), bet nozīmīgas mamuta ķermeņa daļas gan. Restaurēt to var (nu, to mamutu), tikai salīdzinot ar citur izraktajām mamutdaļām.

Galvenais mitoloģisko priekšstatu rekonstrukcijas avots ir folkloras teksti, īpaši tie, kas min mitoloģisko būtņu vārdus.

Kur tu teci, mīļā Māra,
Ar divām vācelēm?
Vienā bija šķiru auti,
Otrā sēru vainadziņš.

Kā izskaidrojama šī savdabīgā konservācija? Mēs dzīvojam ide. areāla perifērijā, provincē, bet province, kā zināms, ir konservatīva. Mūsu tautas mitoloģija, kas, protams, arī saglabājusies tikai fragmentāri, ir tautas masu mitoloģija, to nav «apstrādājuši» priesteri un dzejnieki (kā gadsimtu gaitā sarežģītu, mistiski filozofisku mitoloģiju radījuši Indijas brahmaņi, kā antīko mitoloģiju subjektivizējuši Hēsiods, Homērs u. c., priesteru pēdas jūtamas Eģiptes, Babilonijas u. c. mītos), tā saglabājusies caur savu pirmatnējo vienkāršību. Un, visbeidzot, — tai vienkārši laimējies. Daudzu citu kaimiņtautu senos poētiskos pasaules priekšstatus (un reizēm arī pašas tautas) iznīcināja kristiānisms, kas pirms diviem tūkstošiem gadu gāzās pāri pasaulei, uzspiezdams savu domāšanas stereotipu. Pie mums kristietības ieviesēji ieradās vairāk nekā tūkstoš gadu vēlāk.

Ap 55.—117. gadu (mūsu ērā) romietis Tacīts par rietumbaltiem raksta: «.. viņi godina dievu — māti.»

18. gs. beigās Merķelis raksta: «.. vēl joprojām valda briesmīga māņticība. Vēl joprojām latvietis grūtos brīžos piesauc savu laimes dievi (Laimiņu — Māmiņu).»

*

Zēlo mani, mīļā Māra,
Man nebija žēlotāju.
Visi mani žēlotāji
Guļ zem zaļas velēniņas.

Māra pieder pie tēlu grupas, ko mitoloģijā apzīmē ar jēdzienu «dievība — māte». Tā ir galvenā sieviešu kārtas dievība lielākajai daļai pasaules tautu. Pašas senākās liecības par Mātes godā turēšanu attiecas uz augšējā paleolīta laikmetu (tagadējās Austrijas un Francijas teritorijās atrasti elku tēli), tātad sen pirms ide. pirmatnējās formēšanās — laika dziļu tumsībā, kuru izgaismot šodien grūti, gandrīz neiespējami. Taču mitoloģiskie tēli ceļo laikā, pastāv pārvērtoties, tiek mantoti vai aizgūti. Pastāv hipotēze par ide.

mitoloģisko tēlu sākotni Tuvajos Austrumos (Irakā, Irānā, Anatolijā). Iespējams, ka tieši te bijis civilizācijas šūpulis, no kurienes kultūras sasniegumi izplatījušies Eiropā un daļēji bijuši arī ide. kultūras pamatā. (Sk. Dž. Melarts. Tuvo Austrumu senās civilizācijas. M., 1982.) Tieši šeit rodamas pēdas senajam mātes kultam, tā sākotne. Līdz ar lopkopības (pēc tam zemkopības) izveidošanos par domnējošo kļūst dievība Māte — dzīvības devēja un veicinātāja.

*

Māras jēdziens, šī simbola saturs veidojies, pastāvējis, attīstījies, ietekmējies, mainījies tūkstošiem gadu ilgā laikā. Līdz ar cilvēku, viņa domāšanu, līdz ar valodu, līdz ar izziņas procesu. Tas ir daudzslāņains. Atsegt slāni pa slānim šobrīd nav manos spēkos. Tas nav arī mans mērķis. Gribu tikai ieskicēt dažas, manuprāt, interesantas līnijas, iezīmēt dažus cērtamus kokus. Tāpēc lai veidojas mozaīka — pārdomu saliņas, ziņas pussalas, kuras (diemžēl un tomēr) apskalo neziņas dziļie ūdeņi. Vairākas šīs pārdomu salas būs neapsargātas. Tās neapsargās neuzvaramie Pierādījums, Pamatojums, Arguments, Metode, Analīze un citi zinātnes milži. Lai tie apsargā zinātniskus darbus, jo vara pār viņiem ir tikai zinātniekiem. Varbūt uz kādas no salām dzīvos Hipotēze. Ja dažviet mēģināšu likt lietā Filoloģijas fakultātē piecos gados iegūtās un pēdējā laikā atsvaidzinātās zināšanas, tad tikai tādēļ, lai šīs pārdomas netiktu uztvertas kā tikai un vienīgi dzejiska fantāzija.

*

«Kā, no kurienes es esmu radies? Kā radusies pasaule, saule, mēness, kalni, jūras? Kā bija, kad es nebiju? Bet kur tad es biju, kad es nebiju?» — tie ir jautājumi, ko pieaugušajiem allaž uzdod bērni. Tie ir jautājumi, ko pieaugušie uzdod paši sev un meklē atbildes visu savu un visu cilvēces

mūžu. Tie ir cilvēka eksistences pamatjautājumi. Miti uz šiem jautājumiem atbild. Mitoloģiskā domāšana nepieļauj neziņu (ārdošs spēks, diskomforta sajūta), tā uzrāda cilvēka nepieciešamību sakārtot pasauli, lai varētu tajā orientēties, harmonizēt to, lai pats varētu tajā labi justies. Domāšana tiecas uz kārtību un veselumu. Uz vienkāršību un skaidrību. («Kā tas ir?» — «Tas ir tā un tā,» teiktu mūsu senči. Bet mēs: «Ak, viss ir daudz sarežģītāk...»)

*

Mitiskajā apziņā pasaules pirmsākums saistās ar divu sākumu — vīrišķā un sievišķā — līdzaspastāvēšanu. Tēvs un Māte. Augša un Apakša. Debesis un Zeme. Mikla: augsts Tēvs, plata Māte. Atminējums: Debesis un Zeme.

Personificēta zeme — pirmatnējā pāra sievišķā puse (Māte) figurē gandrīz visu tautu mītos.

Sākotnēji Debesis un Zeme bijuši vienoti. Vienā būtnē, dvīnī (Jumis?). Vēlāk notikusi vīrišķā (Augša, Debesis) un sievišķā (Apakša, Zeme) atdalīšanās. Grieķu mīts:

«Viss ir cēlies no haosa, arī dieve Geja — Zeme. Varenā auglības devēja Zeme dzemdēja bezgalīgas, zilās debesis — Urānu un pacēla Debesis pār Zemi. No Mātes Zemes ir dzimušas Debesis, Kalni un Jūra, bet tēva tiem nav. Pasaulē sāka valdīt Urāns — Debesis.»

Latviešu mītos Urānam atbilst Debesu tēvs, vārdā Dievs (no ide. pirmvalodas mantots vārds — senindiešu «deváh», senirāņu «daēva», latīņu «deus», senslāvu «divъ», lietuviešu «dievas», senprūšu «deiws» utt., kas nozīmē «debesis»). Šo nozīmi vēl parāda no baltiem aizgūtais somu «taivas» (igauņu «taevas» — debesis. Vārda pamatā ide. «dei» — spidēt, starot, laistīties). Personificēto debesu (Debesu tēvs) sievišķais pretstats — personificēta zeme (Zemes māte), vārdā Māra.

*

Senajiem grieķiem sākotnēji Geja ir Urāna māte. Ari Māra tautasdziesmās reizēm dēvēta par Dieva māti.

Sorīt sīva saule lēca
Par visiem ritiņiem.
Vai tā bija rājusies
Ar Dieviņa māmuli?

Sorīt lēca sīva saule
Par visiem ritiņiem.
Vai tā bija bārusēs
Ar Māriņas māmuli?

Veca, veca Dieva māte,
Nevīžoja kalnā kāpt.
Jūs, meitiņas, izvediet,
Viegļas dzīves gribēdamas.

Dievmāmiņa paēdusi,
Visa malti neiedama.
Apbērusi dzirnaviņas
Ar siko sudrabiņu.

Seit nevar nerasties asociācijas ar kristīgo Dievmāti Mariju. Vēl šodien daudzu mūsu apziņā ar zobiem un nagiem iekēries uzskats, ka latviešu tautasdziesmu Māra it kā būtu kristīgās Marijas lokalizējums, latviskais variants, ka Māra ir importa prece — ievesta no Vāczemes. Sis uzskats lielā mērā kavējis Māras tēla dziļāku izpēti. Sakars starp abām «personām» patiešām ir, tikai citāds. Kristiānisma vēsturieki zina, ka Dievmātes kults (kas nepastāvēja kristietības agrīnākajā periodā) radies un attīstījies tieši uz seno priekšstatu bāzes par dievību — Māti (konkrētajā gadījumā — Isīdu). Kristietības sludinātāji sastapa Māru priekšā un mēģināja seno pagānu dievību aprakt Marijā, samierināt tās, izlīdzināt, tuvināt. Uz kļūdaino domu, ka Mārai kāds sakars ar kristīgo baznīcu, uzvedina arī tautasdziesmās reizumis lietotais epitets «svēts» (svētā Māra), tik ļoti mūsu apziņā nostiprinājies šī vārda saistījums ar baznīcu. Arī valodnieki ilgu laiku uzskatīja šo vārdu par kristietības ienesumu, aizgūtu vārdu.

«Svēts» ir no ide. pirmvalodas mantots vārds. Sanskritā «svetáh» nozīmē «tīrs, gaišs, balts, skaidrs». Jēdzieni «balts», «gaišs» un «dievišķs», «svēts» senatnē bijuši sinonīmi. Arī krievu valoda vēl glabā vārda «svēts» pirmatnējo nozīmi — «svet» — gaisma (Svēte — gaišā upe).

Kas rība, kas brauza
Gar istabiņu?
Svēta Māra ribēja,
Svēta Māra braudzēja.
Nāc, Māra, iekšā
Krustabu dzerti.

Kas bārenes kājas āva,
Kas galviņu sasukāja?
Svēta Māra kājas āva,
Laima galvu sasukāja.

Melnš krauklītis gaisā skrēja,
Asentiņu upe tek.
Te atnāca svēta Māra,
Aseņupi noturēja.

Svēta Māra aitas cirpa
Mana klāva dibinā.
Šur sprodziņa, tur sprodziņa,
Es sprodziņas salasīju.
Es sprodziņas salasīju,
Tiek man balta villainīte.

Svēta Māra man iedeva
Mellu zīda nēzdodziņu.
Lai es sienu galviņā,
Kad izešu tautiņās.

*

Virkne personāžu dažādu tautu mītos, šķietami tālī cits citam, pēc būtības — tipoloģiski un reizēm arī etimoloģiski saistīti ar Māru: senindiešu Maija (Budās māte), acetku Maijavela, hetu Mamma, mandžūru Mama, seno arābu dievība Manata, etrusku Menrva, ēģiptiešu Menketa, vēdu

mitoloģijas Miora, grieķu Dēmetra, irāņu Martana, rietumslāvu Mara (slāviem vēl citas paralēlformas — Maruha, Mora, Kiki-Mora, Mariska, Marena, Marja, Marina, Mokoša, Zmora u. c.). Bez šaubām, ka tuvāks šo būtņu salīdzinājums prasa īpašu un pamatīgu pētījumu.

Interesantas ir mūsu Māras un latiņu Marsa (latiņu Mārs, Māvorrss, Māmers) sakarības. Marss kā kara dievs parādās tikai jaunākajā laikā. Sākotnēji viņš ir auglības dievība, htonisko, nezināmo, bīstamo apakšzemes spēku valdnieks. Saistīts ar dabas rītiem, visa jaunā sākšanos. Paralēlā vārda Māvorrss otrajā daļā valodnieki saskata vārdu, kas radniecisks mūsu «vērst». Vērsums — saulgrieži. Kādreiz gads sācies martā (mēnesim dots Marsa vārds), visam dzīvajam mostoties. («Māras dienā mostas visi kukainīši.»)

Māras uzmanības lokā ir labība un ganāmpulki, tos aizbildina arī Marss (latiņu Mārs).

Vairāku Eiropas tautu mitoloģijā Māru atpazīstam kā jaunā gara — Murga personifikāciju. No šejienes franču «cauchemar», angļu «nightmare», arī krievu «košmar». Ar Māru senā runātāja apziņā saistījās vārdi «mirt» — krievu «umeretj», «smertj», vācu «Mord», «morden», latiņu «mors» (nāve), «mare» (jūra). Mēris senindiešu valodā skan — «mārah», bet lietuviski — «māras» utt. Šie vārdi nav gluži vienas cilmes, to saistījums ar Māru radies, balstoties uz Māras — Zemes mātes, nāves dievības funkcijām.

Visu galveno budisma virzienu mītos darbojas persona ar vārdu Māra (sanskritā un pali «mara» — iznīcinošais, nāvējošais, arī miršana, nāve, nāves valsts — zeme). Tas ir Budas galvenais ienaidnieks. Cilvēcisko dziņu, laicīgu vēlmju iemiesojums. Vieliskā, materiālā simbols. Cilvēks jāatbrīvo no ciešanu avota, bet ciešanu avots ir viss laicīgais, vieliskais, materiālais — Māra.

*

Neiedziļinoties valodnieciskās finesēs, var sacīt, ka «Māra» ir atvasināts vārds. «Mā» un «Ma» (jeb «Me» —

J. Bine. KRISJĀNIS BARONS

ar platu «e») ir viens no pirmajiem skaņu kompleksiem, ko izrunā bērns. Interesanti, ka neatkarīgi no tautības šī skaņa apzīmē pašu pirmo, pašu tuvāko jēdzienu (sadzīviski parasti radniecību) — māti. «Mamma» — latviešiem, «mama» — krieviem, «mama», «moma» — lietuviešiem, «Mama» — vāciešiem, «mama» — ķīniešiem. Latīņiem «mama» nozīmē zīdošas mātes krūti, bet gruzīniem — tēvu. Dažos krievu, baltkrievu, ukraiņu dialektos «nana» (bet ide. pirmvalodā skaņu «n» un «m» izruna tuvināta) nozīmē ēdienu, maizi (sk. A. Breidaks. Valodu izcelšanās. R., 1981.). No «Mā» atvasināta «māte», «māmiņa». Vēl citi atvasinājumi no šī pamata: ide. «māter» (mā+ter), no kā latīņu «māter» — māte, zīdītāja, radītāja; sengrieķu «maia» (mā+ia) — māte. Sengrieķi lietojuši arī atsevišķu pamatvārdu «mā», piemēram, Eshils (mā gā) — ai, Māte zeme!

Atvasinājuma otrajā daļā redzamais «-ra-» (no senākā «-rā-») ir piedēklis, kas raksturo darītāju sieviešu dzimtē. Tas bijis produktīvs ide. vārddarināšanas piedēklis («-or/-ro-» vīriešu dzimtē un «-rā-» sieviešu dzimtē), kas norāda uz darītāju, aktīvo spēku. Tātad «ra» norāda uz aktīvo, radošo «ma». Māra — aktīvā, darbīgā, mūžīgi radošā Māte.

*

Māte, mana mīļa māte,
 Ne tā mana mūža māte.
 Tā saulīte, tā zemīte,
 Tā bij mana mūža māte.

Gana lūdzu Zemes māti,
 Rokā maku turēdams.
 Došu simtu dālderīšu,
 Atlaid manu augumiņu.

Es tev lūdzu, mīļā Māra,
 Dod man kapu atslēdziņu,
 Lai es varu kapu slēgt,
 Glabāt savu māmuliņu.

Sonakt mani māte sedza
Deviņiem palaiem.
Citu nakti Zemes māte
Deviņām velēnām.

Ai, bagāta Zemes māte,
Ko es tevīm nodarīju,
Jau paņēmi māmuliņu,
Nu grib' manu bāleliņu.

Labā, labā Zemes māte
Par visām māmiņām.
Tā saņēma labus, ļaunus
Ar abām rociņām.

Tautiets lūdza mīļu Māru,
Rokā naudu turēdams.
Spēlēj simtu dālderīšu,
Neņem manu ligaviņu.

Cilvēks ir radies no zemes — tas ir vispārīgs ide. mītu motīvs. «No zemes tu esi ņemts, par zemi tev jāpaliek» — šī gudriba bijusi zināma sen pirms Bībeles. Cilvēks — «homo» — latīņu valodā atvasināts no «humus» — zeme, arī lietuviešu valodā cilvēks — «žmogus» atvasināts no «žemē» — zeme. No zemes (matērijas, vielas) nāk viss mirstīgais, nepastāvīgais, nīcīgais. Arī cilvēks. Māra «lej sudraba šūpulīti» un arī «glabā manu augumiņu». Caur viņas klēpi notiek dzīvības mūžīgais riņķojums. Māra pieņem mirušos, tas ir, paņem tos atpakaļ, kad pienāk laiks, un atkal dod dzīvību, veidu, augumu jaunajiem. Viņa ir radošais un iznīcinošais reizē.

Dzīvības un nāves apvienojums mītiskajā Mātes tēlā redzams jau senajās Tuvo Austrumu tradīcijās. Piemēram, Anatolijas augstas kultūras pilsētā Čatal Hijikā (7.—6. g. t. p. m. ē.) pie tempļu sienām bijuši keramiski sievietes krūts veidojumi — auglības simboli, bet katra šāda veidojuma iekšpusē — nāves simbols — lapsas, zebiekstes vai grifa galvaskauss.

Māra — Mūža māte, zeme — Mūža mājas. Dēvēta vēl arī par Kapa māti, Smilšu māti, Mēra māti, Mira māti, bet visbiežāk par Veļu māti.

Es redzēju Veļu māti
Pa vārtiem ienākot,
Baltu segu apsegusi,
Smilšu kurpes kājiņā.

Velāniešu māmuliņa,
Kā pār purvu pārbridišu?
Cel, meitiņa, lindraciņus,
Brien basām kājiņām.

Ai, bagāta Veļu māte,
Nokauj manu vīramāti —
Tad man būs sava vaļa
Atslēdziņas skandināt.

Ej, Māriņ, kāvējiņ,
Kam nokāvi man bāliņu,
Kam nokāvi man bāliņu,
Miļu vārdu teicējiņu?

Ko Dievam es sariēbu,
Ko mīļai Māriņai?
Mazai man tēvs nomira,
Jaunai mira arājiņš.

Nedod, Dievs, mīļa Māra,
Meitai mirt vainagā.
Visu mūžu māte raud,
Vainadziņu cilādama.

Jau vakar Veļu māte
Kviešu maizi izcepusi.
Jau šodien sagaidīja
Jauna viesa ēdājiņa.

Trīs vasaras Veļu māte
Med's plāceni plikšķināja.
Ēd tu pate, Veļu māte,
Vēl es gribu padzīvot.

No debesu nolaidos
Ar sudraba virvītēm.
Miļās Māras šūpuli,
Māmuliņas klēpīti.

Tā ir dziesma par to, kā «es» piedzimu. Māra ir dzīvības šķīrēja, auglības devēja.

Vai, Māriņa, mīļa, balta,
Ko es tevīm sariebusi,
Kokam auga atvasītes,
Man neauga lolojums.

Kā lielā Mātišķība, lielā Sievietība Māra pilnīgi uzņēmusies aizbildniecību par Sievieti. Dzīvības pirmsākums, dzīvības devēja Māra manifestējas Sievietē — arī dzīvības sākumā, arī dzīvības devējā. Māra ir lielais dzīvības loks, Sieviete — mazais, kas ietilpst lielajā. Māra ir klāt jau sievietes «grūtajās dienīnās» — gaidībās.

Ne katram mīļa Māra
Zīda klāja paladziņu.
Sieviņām vien paklāja
Grūtajās dienīnās.

\\
Kur Māriņa basa tek
Pār ābeju lūdumiņu?
Pie jaunām sieviņām
Grūtajās dienīnās.

(Tecēt basai nozīmē ļoti steigties:

Kas Māriņu mīļi lūdza,
Tam Māriņa basa tek.
Kas Māriņu dzedri lūdza,
Aun kājiņas domādama.)

Un:

Man apvilka mīļa Māra
Līdz zemīti zīda svārkus,
Lai ļautiņi neredzēja
Māras dotas dāvaniņas.

Un tad — dzīvības rašanās mistērija — radības. Te viss atkarīgs no Māras labvēlības. Radības notiek pirtī, to dēvē par Māras pirti. Nu ir jāziedo Mārai (lai arī viņa nav sevišķi kāra uz ziediem un upurēšanu).

Pirtiņā ieiedama,
Vara sviedu gredzentiņu.
Ņem, Māriņa, vara ziedu,
Neņem manu dvēselīti.

Pirtiņā ieiedama,
Metu zelta gabaliņu.
Ņem, Māriņa, zelta naudu,
Neņem bērna augumiņu.

Man pazuda līgaviņa
Pirmajā miedzīņā.
Es vaicāju mīlu Māru,
Vai tavā pirtiņā.
Te, dēliņi, daudz sēdēja,
Vai bij tava, vai bij cita.

Aiz durvīm klausījos,
Kas pirtē žēli brēca.
Mīļā Māra brēcināja
Jauna vīra līgaviņu.

Izpinos garus matus,
Gāju Māras pirtiņā.
Dievs to zin, mīļa Māra,
Vai vairs nākšu saulītē.

Cerības, satraukums, bailes, jaunā vīra līdzdzīvošana,
bet pāri visam pašāvība uz Māru — Dzīvības māti.

Sūtīj' ziņu Māriņai,
Sūt' manai māmiņai.
Nāc, Māriņa, tu papriekšu
Nekā mana māmuliņe.

Tad atveras «Māras vārti» un pasaulē nāk jauna dzīvība.

Iziedama Mārai devu
Dzīparotu prievietiņu.

Nem par ziedu, mīļa Māra,
Pirmo pādes dāvaniņu.

Kālabad, mīļā Māra,
Vairāk sievu, ne meitiņu?
Meitas vērsās sieviņās,
Ne sieviņas meitiņās.

*

Virknē tautasdziesmu bagātīgi atspoguļojas ar jaunpie-
dzimušo saistītas paražas — rauguļi, pirtižas, krustabas,
pādes dīdišana, šūpuļa kāršana. Māra ir visur klāt.

Balta, balta viešņa nāk
Pavakara saulītē.
Tur nāk pati mīļa Māra
Savu bērnu apraudzīt.

Pavaicāju miļu Māru,
Ko es kaušu pirtižām,
Vai aitiņu sprogainīti,
Vai vistiņu cekulīti?

Nāc, Māriņa, pati dzert
Maza bērna kristībās.
Tu pirmā atnesēja,
Tu pirmā šūpotāja.

Celies, pādīte,
Actiņu mazgāt.
Māriņa ienesa
Skaidrudentiņu,
Zeltitu divieli
Actiņu slaucīt.

Lec Dievis pa priekšu
Ar miļu Māru,
Es lekšu pakaļ
Ar savu pādi.

Sķīta Sauli patekam
Pie kūmiņa nama duru.
Svēta Māra pādītei
Lej sidraba šūpulīti.

Tieši sievietes dzīve viscaur atkarīga no Māras, tā rit Māras uzraudzībā. Māra ir ieinteresēta. Tā ir vispārīgā ieinteresētība par konkrēto. Konkrētais ir vienīgā iespēja izpausties vispārīgajam. Māte, Māja, Maize — sievietības lielie jēdzieni. Ap tiem strāvo Māra. Gods, Tikums, Tīriba — arī ap tiem.

Mīļā Māra priecājās,
Dzird meitiņas piedzimstam.
Kur meitiņas pušķojās,
Tur pameta dzijas galu.

Tumsiņā vakarā
Greznu dziesmu padziedāju.
Lai klausās mīļā Māra,
Kas meitiņas audzināja.

Mīļā Māra meitu dēļ
Sēd lielā sirdēstā.
Cita meita tura godu,
Cita godu neturēja,
Cita godu saminuse
Pa savām kājiņām.

Mīļā Māra rotā
Pa nama jumtu,
Meitiņu godiņu
Lūkodama.
Vai skaidras istabas,
Vai skaidri trauki.
Gan skaidras istabas,
Gan skaidri trauki.

Māra sauca, Māra brēca,
Kur meitiņa kroni lika?
Meita kroni saplēsusi,
Ar pušiem dancojot.

Mārai uztic arī meitu tālāko dzīvi.

Pelē mana ķēžu josta,
Pelē spangu vainadziņš.
Vai bij man mīļa Māra
Tautiņās pavēlējse?

Ej, māsiņa, tu pie kalpa,
Ja tev kalps gadījās.
Dieviņš pats kalpiem gāja,
Miļā Māra kalponēm.

Netišām es iegāju
Miļās Māras istabā.
Miļā Māra man pacēla
Sievas krēslu atsēsties.
Nesēdēšu, miļā Māra,
Nav man sievas padomiņa.
Sēdi, meita, būsi sieva,
Došu sievas padomiņu.

Un atkal jau

Veltē, māsiņa,
Savu pirtes taku,
Svēta Māra tev veltēs
Ar dēliem, ar meitām.

*

Mēs zinām (gan ne no savas, bet galvenokārt no grieķu mitoloģijas un sengrieķu filozofijas), ka par pasaules pirmelementiem tiek uzskatīti ūdens, uguns, zeme un gaiss. Šie četri elementi savukārt dalās divos pretstatu pāros: uguns un gaiss (pārstāv vīrišķo, garīgo pirmsākumu) un zeme un ūdens (sievišķie pirmelementi). Zemes un ūdens kopīgās — «sievišķās» īpašības dažādu tautu mitoloģijās ļauj abus elementus personificēt vienā tēlā. Konkrētajā gadījumā — ūdens, tāpat kā zeme, ir Māras elements. Ar ūdeni, tāpat kā ar zemi, saistīta auglība, dzīvība. Mīlestības dievības (Ištara, Afrodīte u. c.) vienmēr saistītas ar ūdeni. Mītos izplatītas ūdens erotiskās metaforas. Dzīvība radusies ūdenī — to šodien zina katrs skolasbērns. Arī mitoloģiskie priekšstati saista dzīvības rašanos ar ūdeni — jēri atskrien no āliņģa, pādi iesmej no upes, ezera, diķa.

Lidu, lidu diķīti
Pirts pakaļā.
Ūdeni smeldama,
Iesmēlu pādi.

Es redzēju vecu māti
Gar upīti zvejojot,
Sazvejāja man pādīti
Ar sudraba dukurīti.

Māra bieži redzama avotu tuvumā. (Hidronīmi ar Māras vārdu: Māras avoti, Mārupe, Māras dīķis) Māras dienā saullēktā varot Māru ieraudzīt, balti velējoties avotā, kas tek pret sauli.

*

Ar ūdeni saistās ne tikai dzīvība, radošie spēki, bet arī nāve, iznīcība. Htoniskie, nevaldāmie dabas spēki, tumšā stihija, kas slēpj sevī briesmas, draudus cilvēka dzīvībai. No ūdens nākusi dzīvība tiek arī ūdenim atdota. Sekojošā tautsdziesma atspoguļo kādu visai nežēlīgu (no šodienas viedokļa) paražu:

Sūpo, māte, auklē, māte,
Nemet mani ūdenī.
Ja pašai nevajaga,
Dot citam ganiņos.

Ne tikai Zemes māte (Veļu māte, Smilšu māte, Kapu māte), bet arī Ūdens māte pieņem mirušos. Zināmā vēstures periodā arī mēs esam apglabājuši savus mirušos ūdenī, tāpat kā to darīja citas indoeiropiešu tautas, tāpat kā to vēl šodien dara dažas tautas Indijā. Indijā Ganga ir tā svētā upe, kur apbedī mirušos, mums varbūt tā bijusi Daugava.

Visas upes cauri jāju,
Daugaviņu nevarēju.
Daugaviņa, mellupīte,
Pilna dārgu dvēselišu.

Melna tek Daugaviņa
Bez saulītes vakarā.
Kā tā melna netecēs —
Pilna dārgu dvēselišu.

*

Kupalas svētkos (krievu un citu slāvu tautu kupaliskajās tradīcijās) ugunskurā tiek sadedzināts simbolisks tēls — Mara (Marja). Ar šo tēlu saistās nāve un tumsa. Uguns, gaišā un šķīstījošā, svin uzvaru (saulgrieži — visgaišākā nakts). Reizēm tiek dedzināta arī govus galva (par govīm mums vēl būs runa), izrotāta ziediem un vainagiem. Pēc tam simboliskais tēls (vai govus galva) tiek iemests ūdenī — pazemes valstībā, tumšo spēku mitekli.

Māra — Ūdens māte. Dziļā Māra (Māre). Mīkla: salicis, sakņupis Dziļās Māres precinieks. Atmiņējums: akas vinda un aka.

Aka ir zemes acs. (Acs — lietuviski «akis», krieviski — «oko» (kolodec), latīņu «oculus».) Aka ir ceļš uz apakšējo pasauli, pazemes valstību. Sanskrita vārds «narakah» nozīmē caurumu, kas ved uz mirušo — pazemes valstību. Mūsu pasakā bārenīte dodas uz pazemi caur aku. Arī citu pasaku varoņu gaitas saistās ar nolaišanos akā (vai arī alā). Ar aku saistās daudzi ticējumi («Akā nedrīkst liet ūdeni atpakaļ — var pieliet Ūdens mātei acis» u. c.). Slāvu tradīcijās pie akas tika turēts Mokošas tēls.

*

Kad es gāju jūriņā,
Jūra mana māmuliņe.
Kad iznācu maliņā,
Man pašam māmuliņe.

Par spīti zināmai divkosībai šajā tautasdziesmā, Jūras māte ir viena no bagātākajām, noslēpumainākajām Māras izpausmēm.

Kas uzbūra uguntiņu
Uz pelēka akmentiņa?
Jūras māte žāvēdama
Savu zeltu, sudrabiņu.

Ai, mīļā Jūras māte,
Kam tu mani bēdināji?
Kam tu ņēmi man dēliņu,
Manu maizes devējiņu?

Jūra latīniski — «mare», krieviski — «more». «Kuršu mare» — vēl šodien dzīvs valodas fakts. Avoti, upes ir Māras mājoklis, bet jūrā «dzīvo» pats Māras vārds.

*

Mūsu tautasdziesmās sastopamas ap sešdesmit dažādas Mātes. Liekas, ka sākotnēji tās nav atsevišķas dievības — tās ir Mātes Māras dažādas izpausmes. Lielās Dabas dažādās dabas: Lauku māte, Vēja māte, Sniega māte, Meža māte, Tirgus māte, Joda māte un pat Mēslu māte. Mītiem attīstoties, dažas no tām kļūst patstāvīgākas. «Nesadalītā» Māra ir vecāka, pirmatnīgāka, jo sinkrētiskās dievības allaž ir vecākas. Sazarošanās jeb diferenciācija ir tipiska parādība senlatviešu mitoloģijā (L. Adamovičs). Un ne tikai. Tāda ir vispārēja mītu attīstības tendence — pārvērst vecos, universālos simbolus mazāk individualizētos tēlos un personifikācijās. Tā attīstījušies arī grieķu mīti. Rezultātā radies jau grūti pārskatāmais Olimpa dievu pulks, kura pirmsākums ir Geja (Zeme). Geja sākotnēji ietver sevī visas tās funkcijas, ko vēlāk (pēc «darba dalīšanas» principa) uzņemas Hēra — sievu aizgādne, mātišķības (mātes) aizbildne, dzemdību patrone, Artemīda — auglības dieve, kuras vārdā nosaukti avoti, upes un purvi. Artemīda ir arī bērnu patrone.

(Iziedama Mārai devu
Dzīparotu prievietīņu.
Ņem par ziedu, mīļa Māra,
Pirmo pādes dāvanīņu.)

Salīdzinājumam var noderēt kāda grieķu pateicības lūgšana Artemīdai:

«Jostu ar skaistām bārkstīm un tuniku nolika Asips pie tavas svētnīcas vārtiem, jauno meiteņu dieve. . . tāpēc ka tu

esi gādājusi, lai viņa bērns nāktu pasaulē dzīvs un vesels.»
(J. Parandovskis. Mitoloģija. R., 1976.)

Artemīda, tāpat kā Māra, ir dialektisks simbols. Auglības devējas parasti ir arī nāves nesējas. Nāve kā dzīvības dabiskis turpinājums. Gals un sākums.

Atēna — meiteņu, sieviešu tikumības sargs.

Mijā Māra rotā
Pa nama juntu,
Meitiņu godiņu
Lūkodama.

Atēnai sevišķi padodas aušana un izšūšana — rakstīšana.

(Pupiņai raibi ziedi,
Kas tos raibus izrakstija?
Mijā Māra izrakstija,
Debesis sēdēdama.)

Afrodite sākotnēji arī ir auglības dievība, jūras, lietus (tātad auglības) devēja. Tikai Olimpa periodā viņa kļūst par kurtizānisku milas dievieti.

Dēmetra — zemkopības un (atkal!) auglības dieve. Dēmetra ir auglīgās zemes kārtas personifikācija — zemes, kurā cilvēks kaisa graudus.

Visas pieminētās funkcijas ir arī Mārai. Kā visas vara-vīksnes krāsas, kopā salejoties, veido balto krāsu, tā visas grieķu sievieškārtas dievības veido Geju. Tāpat arī visas mātes latviešu mitoloģijā veido Māru. Par Isīdu — ēģiptiešu auglības dievību — mēdz teikt: «Tā, kurai tūkstoš vārdu, tūkstoš veidu.» Māras tūkstoš veidi realizējas caur dažādajām mātēm.

Vēl mazliet par Dēmetru. Dēmetra cieši saistīta ar gada-laikiem. Vai atceraties mītu par Persefoni — Zemes mātes meitu? To nolaupīja Aīds — pazemes valdnieks. Dēmetra sēroja: izbeidzās veģetācija, daba pamira. Galu galā Persefonei tika atļauts atgriezties uz zemes — pasaule atkal uzplauka, ziedēja un smaržoja visā savā krāšņumā. Tomēr trīs mēneši gadā Persefonei bija jāpavada Aīda valstībā. Tad nu atkal Dēmetra pamet visu un sēro — iestājas ziema.

«Šajā leģendā izteikta visa zemes dzīve, tās uzplaukums un nozieds, mātes sāpes un prieks, jo zeme ir dzīvības māte.» (J. Parandovskis.)

To pašu vēsta mīts par Afrodīti un Adonīdu, kuram arī zināms laiks jāpavada pazemē.

Arī Mārai, loģiski, vajadzētu saistīties ar gadalaiku maiņu. Vai to neparāda Pavasara Māra (25. marts), kad daba pamostas no ziemas miega, vai ar to nav izskaidrojamas Jāņa (vasaras saulgriežu personifikācija) un Māras kopātēlojums vairākās tautasdziesmās (tautasdziesmu muzikālie pieraksti parāda, ka daudzas no Māras dziesmām ir līgotnes). Un Rudens Māra — pats bagātākais, ražas novākšanas laiks («Māras diena — Maizes diena», arī Tirgus diena). Un kā ir ar Mārtiņiem — ziemas sākumu, kas ir arī veļu laika iesākums?

Jau minēju Māras «piedališanos» Kupalas svētkos, kas ir mūsu Jāņu analogs. V. Ivanovs un V. Toporovs uzskata par iespējamu pieskaitīt mītu par Kupalu (resp., Ivanu, resp., Jāni) un Māru pie t. s. «dvīņu mītiem», velkot tipoloģiskas paralēles ar Osīriju un Isīdu, Jamu un Jami (vēdu himna «Jama un Jami»). (Sk. V. Ivanovs, V. Toporovs. Pētījumi slāvu senatnes jomā. M., 1974.) Dialektiskā labā un ļaunā, gaišā un tumšā vienība, pretstatu vienība, kas garantē attīstību. (Ķīniešu «iņ» un «jaņ» princips.) L. Adamovičs arī ziemassvētkus (ziemas saulgriežus) saista ar Zemes mātes kultu. Ģermāņi šai laikā mēlojuši auglības mātes, anglosakši pat saukuši 25. decembra nakti par Mātes nakti (Mòdra neht).

*

Māra ir māte tiem, kuriem nav mātes, — bāreņiem, sērdieņiem. Sī ir viena no cildenākajām Māras izpausmēm. Savu žēlumu, līdzjūtību un miļumu pret dzīves pabērniem tauta izpauž caur Māru.

Pūt, vējiņi, rāmi, rāmi,
Māra nāca pār Daugavu.
Pilna laiva sērdienīšu,
Pilna sauļa sudrabiņa.

Gaiši spīd uguntiņa
Mijās Māras istabā,
Mijā Māra sērdienei
Liek sudraba vainadziņu.

Kur tecēsi, mīļa Māra,
Ar to klēpi villainīšu?
Aiz kalniņa nosaluši
Man deviņi sērdienīši.

Man vaicāja mīļa Māra,
Vai ir daudz sērdienīšu.
Ne zemīte nepanestu,
Būt vienā vietīņā.

Nesūroju, negūgoju,
Ne es viena bārenīte.
Sliktin slika Māras zeme
Bārenīšu asarās.

No tālienes es pazinu,
Kur ved tautas sērdienīti.
Pakaļ nāca mīļa Māra,
Dzīpariņus mētādama.

Kur tecēsi, mīļa Māra,
Ašu sauja rociņā?
Sērdienei tautas jāja,
Liepu galdi nemazgāti.

Neviens mani neredzēja,
Kad staigāju raudādama.
Mīļa Māra tā redzēja,
Tā slaucīja asariņas.
Tā slaucīja asariņas
Baltā zīda nēzdogā.

Kur tu teci, mīļa Māra,
Goves saite rociņā?
Tai meitai govi dot,
Kam nav mātes devējiņas.

Raibas vien man telītes,
Nav nevienas dūmaliņas.
Es tev lūdzu, mīļa Māra,
Dod man vienu dūmaliņu.

Ne jostiņas neapjožu,
Teku govju laidarā.
Jau atradu mīļu Māru
Ar jaunām telītēm.

Man Māriņa govi deva
Lielu lielu, platu platu.
Duris ragi neietilpa,
Klāvā vietas neatrada.

Seit saskaramies atkal ar ļoti būtisku Māras darbības loku. Māra ir govju gādniece, devēja, govju Mārša, Māršaviņa, Māršaliņa.

Ak, tu govju Māršaviņa,
Svēti manas raibaliņas.
Dodi pienu, dodi sieru,
Dodi labu ganuzemi.

Uz ko pamatojas Māras sakars ar govi? Govs ir vispārīgs mitoloģisks simbols, kas daudzām tautām apzīmē auglību, pārticību, labklājību. Ar govi saistītas poētiskas metaforas bagātīgi parādās vēdu dzejā, grieķu mītos Io un Hēra pieņem govs veidu, ēģiptiešu Saules dievu Ra no okeāna izceļ govs, paceldamās kopā ar viņu debesīs, Isīda (ēģiptiešu auglības dievība) attēlota govs veidā utt. Govs figurē arī kā sievišķais pirmsākums, tā pieder pie sievišķās pasaules (pretstatā — zirgs, kumeļš, kam blakus sadzīvīskai izpratnei ir arī mītiska nozīme — vīrišķā spēka simbols). Tālab Māra nekad nenoņemas ar zirgiem, bet Dievs savukārt — ar govīm.

Meitas dzied, govīs mauj,
Māra laida ābolā,
Puiši kliez, zirgi zviedz,
Dieviņš jāja piegulā.

Līsti, Dieva lietutiņ,
Lai aug Māras āboliņi.
Dieva dēla kumeliņi
Stalli zviedza neēduši.

Mūsu tautasdziesmas (un arī pasakas) glabā sevišķu attieksmi pret govī. Tā ir mīlestības pilna attieksme. Par govī runā ar miļumu, lepnumu, neslēptām gavilēm.

Gosniņ, mana raibaliņa,
Ziedainām kājiņām,
Pate kāpa kalniņā,
Ziedi bira lejiņā.

Es aiz prieka nevarēju,
Raibaliņas ganīdama.
Raibas lielas, raibas mazas,
Visas raibas pulciņā.

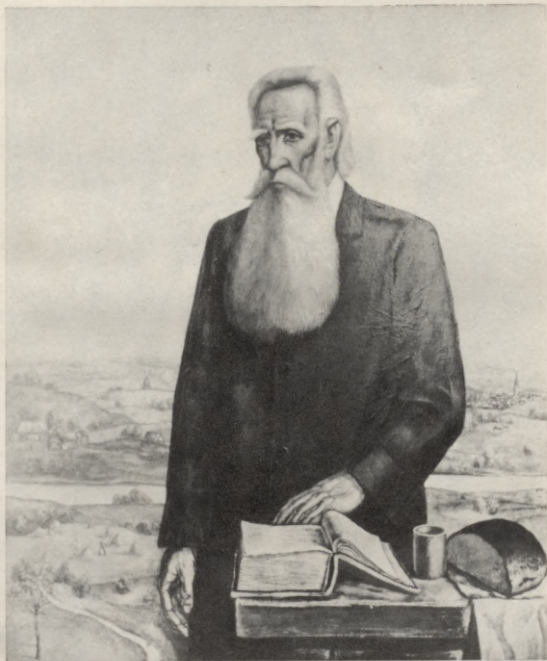
Zila, zila man gotiņa
Kā zilā cielaviņa.
Ne tā ēda purva zāli,
Ne dzer rāvas ūdentiņu.

Lai atceramies pasaku par bārenīti, kurai pamāte uzdeva dažādus grūtus, nepaveicamus darbus. Govs bija tā, kas bārenītei palīdzēja, deva padomus, mierināja, būtībā veica mātes funkcijas un beigās pārvērtās par ābeli («Pie ābeles piespiežos / Kā pie savas māmuliņas») un par aku. Indijā vēl mūsdienās govš ir svēts dzīvnieks, un dažās reliģijās ir aizliegts ēst govš gaļu. (Latviešu valodā nav vārdkopas «govš gaļa», ir tikai «vērša gaļa».)

Māras saistījumam ar govī ir ārkārtīgi senas saknes — no laika, kad govš kļuva par mājdzīvnieku (Tuvo Austrumu Halafas kultūrā 6.—5. gadu tūkstoša mijā p. m. ē.) un kad attīstītā lopkopības un zemkopības kultūrā neierobežoti dominēja dievības Mātes kults.

*

Viena pati man telīte,
Māraliņu vārdā liku.

J. Anmanis. KRISJĀNIS BARONS

J. Ranka. KRISJANIS BARONS

Māraliņu vārdā liku,
Vairumiņa gribēdama.

Balta gāju govu slaukti,
Balta govu izvadīti.
Balta sēd mīļa Māra
Manā govu laidarā.

Māra ir telišu saņēmēja, viņai pašai sava ganu rīkste un slauktuvīte.

Sudrabiņa vadzi dzīnu
Laidariša dibenā.
Lai pakāra mīļa Māra
Savu piena kāstuvīti.

Māra ir Piena māte. Arī krupi (tāpat čūsku) sauc par Piena māti, jo tie ir Māras parādīšanās veidi.

Mīļā Māra, Piena māte,
Dod man savu labumiņu.
Lai pieniš govīm tek
Kā no Māras avotiņa.

Uz Mārītes raudājos,
Kam telītes man neaug.
Man Mārīte atbildēja,
Kam telītes kājām spēri.

Ja govš kaut kāda iemesla dēļ jānokauj, tai saka: «Ej, gotiņ, Māriņas dārzā.»

*

Māras sakars ar govi parādās arī pavisam negaidīti, to saglabājusi valoda. Kurš gan no mums nepazīst mazo, jauko kukainīti — mārīti (lietuviešu «marýte», krievu «marjuška», vācu «Marienkäfer»), tās otrs izplatītākais vārds ir dievgosniņa (lietuviešu «dievo karvyte», krievu «božja korovka», vācu «Herrgottschäfchen»). Nereti lieto arī «Māras kukainītis». Senindiešu mārītes nosaukums ir «indragopa» — tā, kuru gana Indra, respektīvi, dievgosniņa.

Biz, biz, gosniņa,
Dundurs astē... —

tas par «īsto» govi. Analogi vēršas arī pie dievgosniņas:
«Biz, biz, mārīte...»

*

Kas ielika raibus cimdus
Manā govju laidarā?
Miļā Māra ielikusi,
Raibas govīs gribēdama.

Miļā Māra mani grib,
Raibu govju ganītāju.
Kas manai māmiņai
Ganīs melnas dūmaliņas?

Māras miļās govīs ir tieši raibās. Varbūt tādējādi tautasdziesma pasvīturo Māras ambivalento jeb divpusīgo dabu — balto un melno, labo un ļauno — reizē, kopā, neatdalāmi, nešķirami. Jo dabā taču objektīvi nepastāv tāds dalījums.

Melna odze ietecēja
Manā govju laidarā.
Tā nebija melna odze,
Tā bij mana govju Mārša.

Māra spējīga iemiesoties it visā, jo visa materiālā pasaule ir Māra. Tomēr visizplatītākais simbols ir melna čūska.

Melna čūska locījās
Zem kumeļa kājiņām.
Tā nebija melna čūska,
Tā bij mana govju Māra.

Čūska — daudzu tautu mitoloģiskajos priekšstatos — auglības, sievišķā spēka, zemes, ūdens simbols. Čūsku kā auglības simbolu kults ir viena no raksturīgākajām seno zemkopju tautu mitoloģiju līnijām (šis kults pastāvējis jau 6.—4. gadu tūkstoši pirms mūsu ēras). Kulta paraža turēt

čūskas mājās (tempļos, pilīs) ilgi saglabājusies Vidusjūras zemēs (to skaitā Grieķijā un Romā). Vēl šodien čūkas pielūdz Indijā, Srilankā un citās Austrumu zemēs. Pie mums šī tradīcija bijusi dzīva vēl 17. gadsimtā (P. Einhorns).

Japāņu un dažās indiešu tradīcijās čūsku attēlo ar ragiem (dubultota auglības simbolika). Dažās tautās (galvenokārt Austrumu) čūska pārveidojusies par pūķi, kam ir gan labvēlīgs — auglību, pārticību nesošs raksturs, gan nelabvēlīga, tumšo, htonisko spēku nozīme. Mitoloģijai attīstoties, pārsvaru gūst cilvēkam bīstamo stihiju, ļaunuma nozīme. Dominē motīvi par cīņu ar pūķi, čūsku (kristietības tradīcijās svētā cīņa ar čūsku simbolizē gara un matērijas cīņu). Taču sākotnēji šī simbola nozīme bijusi ambivalenta. Arī pozitīvās, gaišās dievības (kā grieķu Atēna Pallāda) tēlotas čūskas veidā. Tāpat čūskas veidā tēlots grieķu ārstniecības dievs Asklēpijs. Šai gadījumā čūska — zemes dziedētājas simbols.

Es aizgāju zālītēs,
Es zālišu nedabūj.
Man iedeva mīļa Māra,
Avotā paplūkusi.

Māra kā dziedētāja visvairāk sastopama buramvārdos.

Melnš krauklītis gaisā skrēja,
Asintiņas pilināja.
Mijā Māra, ņem to slotu,
Atslauk' viņas atpakaļ.

Māru piesauc mātes vārdos («māte» reizēm identificēta ar Māru), dzemdību vārdos, asins vārdos, mandeļu, rozes, piena u. c. vārdos. Arī čūsku vārdos.

Svētā Māra sienu plāva
Ap dziļo aparenī.
Neredz vāla gūlumiņu,
Nei izkaps cirtumiņu.
Cērt, tārp, akmenī.

*

Māra — visu lietu radītāja — bieži tēlota rakstot, aužot, adot, šujot, vijot, pinot, izraibojot, pušķojot. Daba ir krāšņa, koša, krāsaina — tas Māras nopelns.

Pupiņai raibi ziedi,
Kas tos raibus darināja?
Svēta Māra Jāņu nakti,
Raibus cimdus adidama.

Gosniņ, mana raibaliņa,
Kas tev raibu norakstīja?
Mīļa Māra norakstīja,
Svētu ritu ganīdama.

Budēlim, tēvainim,
Dzīparota pātadziņa.
Meitu vīta, meitu pīta,
Mijās Māras norakstīta.

Visa zeme ir Māras izrakstīta, izmargota. Maranas (marenītes, miremiņas) jeb madaras (krievu «marj», «marena») ir Māras puķes. No tām iegūst brūnsarkanu krāsu. (Brūnsarkanām govīm dod vārdu — Māraliņa.) Virkne augu nosaukumu saistās ar Māru — Māras āboliņš, māršils, mārpuķīte, Māras paparde u. c. Skaistu pasauli laizdama, arī pati Māra tēlojas skaista.

Skaista, balta viešņa nāca,
Saulītei laižoties.
Tā nebija skaista viešņa,
Tā bij pati mīļā Māra.

Un tomēr Māra ir arī melna, tumša, ļauna. Nāves un slimības nesēja (Veļu māte, Mēra māte).

Dod, Dieviņi, jautru miegu
Maza bērna māmiņai.
Nakti nāca mīļā Māra
Mazu bērnu kaitināt.

«Geja radija arī briesmoņus — titānus, Urāns tos ieslodzīja pazemē (tas ir, pašā Gejā — Zemē — M. Z.). Geja cieta briesmīgas mokas. Viņa aicināja savus bērnus sacelties pret Urānu...»

Mūsu dainās šis nevaldāmo dabas spēku aspekts nav īpaši izcelts, tas laikam izskaidrojams ar mūsu ģeogrāfiju.

Māras jēdziens ir mantots no vissenākajiem indoeiropiešu priekšstatiem, un ārkārtīgi interesanti būtu izsekot šī simbola attīstībai dažādu tautu mītos (sk. sākumā minētos mitoloģiskos personāžus, kas daudzos gadījumos stipri attālinājušies no arhaiskās, sinkrētiskās, ambivalentās Māras — Pasaules mātes, sievišķā materiālā pirmsākuma).

*

Mīļā Māra rītiņā
Treju duru virināja.
Govju kūti, aitu kūti,
Jaunu meitu maltuvīti.

Māras radnieces citu tautu mitoloģijā (Isīda, Dēmetra) ir iemācījušās cilvēkam sēt, audzēt labību, graudus. Arī tos apstrādāt. Tās ir jaunas, augstākās kultūras nesējas. Mūsu tautasdziesmās Mārai joprojām jāskatās, vai viss tiek darīts pareizi.

Apskaitās mīļā Māra,
Maltuvē iegājusi,
Atradusi dzirnaviņas
Pret saulīti ritinot.

Visu rītu mīļa Māra
Ar manīm ienaidā.
Es iegāju maltuvē,
Laba rīta nedevusi.

Vai kāda meita (māte, māsa) būtu agrāk piecēlusies un būtu jau priekšā?

Dieviņš sēd, Māra stāv,
Laba rīta gaidīdami.

Agrais rīts, tumsa, vientulība, smagais darbs — varbūt tie ir faktori, kas veicinājuši īpaši spēcīgas mītiskās izjūtas maltuvē, pašsaprotamu Māras (arī Dieva) klātbūtni.

Nāc, Dieviņi, maltuvē,
Sajemiesi mētelīti.
Maza mana maltuvīte,
Kuplis tavs mētelītis.

Tumsā gāju māļu malt,
Tumsā Dievs palīdzēja.
Tumsā sēd miļā Māra
Dzirnaviņu galiņā.

Es atradu zelta nazi
Dzirnu galda galiņā.
Miļā Māra aizmirsusi,
Malējiņas mielodama.

Jaunas sievas, jaunas meitas,
Slaukat dzirnu kambarīti,
Ik svētdienas Māra brauca
Malējiņas apraudzīt,
Vai maļ mātē, vai maļ meita,
Vai maļ mātes jaunuvīte.
Ja māmiņa pate mala,
Tai pacēla ziļu krēslu,
Ja māmiņas meita mala,
Tai dos ziļu vainadziņu.
Ja maļ mātes jaunuvīte,
Tai dos jaunu arājiņu.

Malšana ir īpaši svarīgs darbs, tas veicams skaisti, tīri.
Nevēriba nav pieļaujama.

Malt iedama, es satiku
Svētu Māru celiņā.
Kur tu iesi, malējiņa,
Tev mutīte nemazgāta.

•

Kad īsti svinēta Māras diena? Māras diena (vai tās bijušas vairākas? Vai laika ritumā mainījušās?) bijusi arī Maizes diena.

Jāņa diena, Māras diena,
Abas viena lielumiņa.
Jāņa diena svēta diena
Māras diena maizes diena.

Jāņa diena, Māras diena,
Abas lielas lielījās.
Jāņa diena saulītē,
Māras diena maizītē.

Arī Tirgus diena.

Miļā Māra tirgū gāja,
Mani līdzī aicināja.
Pati joza zelta jostu,
Man apjoza sudrabiņa.

Tirgū iemu, tirgū teku,
Tirgū mani aicināja.
Tirgus māte man iedeva
Mellu govī platu ragu.

Pārsteidzoši, ka mūsu mīti ir izteikti protomateriālistiski. Materiālā, vieliskā pasaule (Māra) ir līdzvērtīga garīgajai (Dievs) atšķirībā no reliģiskās pasaules uztveres, kur viss laicīgais, vieliskais, materiālais ir nīdējams un skaužams. Viss pasaules radīšanas un attīstības process ir abu (vīrišķā, garīgā — Tēva un sievišķā, materiālā — Mātes) mijiedarbība, bet ne antagonisms.

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam tie kupli ozoliņi.
Dievam kalni, Mārai lejas,
Bitēm kupli ozoliņi.

Paēduši, padzēruši
Pateicam Dieviņam.
Dieva galdi, Māras maize,
Mūsu pašu sūra vara.

Pie Dieviņa gari galdi,
Tur sēd pati miļā Māra.
Tur sēd pati miļā Māra,
Villainītes rakstidama.
Izrakstūja, saskaitīja,
Atdod Dieva rociņā.
Nu, Dieviņi, tava vaļa,
Nu tavā rociņā.

Dieviņš jāja, Māra brauca
Sērdieņiem panāksnos:
Dieviņš deva bērus zirgus,
Māra raibas raibelītes.

Dieviņš sēž kalniņā,
Zobentiņš rociņā.
Mijā Māra zāles lasa
Zobentiņa galiņā.

Varbūt šeit tēlota proporcija starp Dievu un Māru?

«Kaut gan laimi un nelaimi cilvēkiem sūta Zevs, tomēr cilvēku likteņus nosaka nepielūdzamās moiras. Arī paša Zeva liktenis ir viņu rokās. Vienīgi moiras zina likteņa lēmumu.»

Tā arī mūsu tautasdziesmās istā cilvēka dzīves noteicēja ir Māra. To nosaka ikdienas aktualitāte. (Pēc principa — Dievs tālu, Māra tuvu.) Mitoloģijai attīstoties un ienākot likteņa dievībai Laimai, notikusi kontaminācija — abu tēlu funkciju tuvināšanās, bet reizumis — saplūšana. (Likteņa dievības parādās jau stipri attīstītās mītu sistēmās, veidojot vairāk vai mazāk stabilas trisvienības, un Māras un Laimas kontaminācijas process prasa īpašu pētījumu.)

Dievs ide. mitoloģijā — parasti pasīvs un tieši neietekmē cilvēka dzīvi, Māra turpretī — aktīvais, ietekmējošais spēks. (Šis moments īpaši uzskatāmi parādās buramvārdos — aktīvajā ietekmējošajā folkloras slānī.)

Viens no Māras ornamentālajiem simboliem ir trijstūris ar aso galu uz leju. Trijstūris ar aso galu uz augšu savukārt ir Dieva simbols. Interesanti, ka abu šo elementu salikums veido daudzām tautām pazīstamo zvaigznes rakstu, kam ir labvēlīga, maģiska nozīme, sargājošs spēks. Gara un mistērijas vienība, harmonija ir tas labvēlīgais spēks. Visās tautās pazīstami vēl citi Māras ornamentālie simboli. Taisne, kas apzīmē zemi, ūdeni, čusku; likloču svītra, meandrs (upes nosakums Mazāzijā), kas apzīmē nepārtrauktību, bezgalību, mūžību. Ide. tautām kopīgs ir arī Māras krusts — zīme, ko uzvilka, cepot maizi.

Lūk, ko saka Isīda par sevi: «Es esmu visas pasaules māte, visu stihiju valdniece, neizsīkstošais mūžības pirmavots, es — visaugstākā no dieviem, es — apakšzemes ēnu valdniece, pirmā starp debesu mitniekiem, es, kuras vaigā atmirdz visu dievu un dievju vaibsti, kura ar rokas mājienu pavēl zaigojošajai debesu velvei, liek okeāniem nest spirtu elpu un peklei sastingt bezcerīgā klusumā, es — vienīgā dievība, kuru visa pasaule pielūdz neminamā daudzveidībā, visdažādākajās ticībās un piesaucot visdažādākajos vārdos.»

Māra atbilstoši tautasdziesmu mentalitātei nekad nerunātu tik patētiski un karaliski, tomēr arī viņa ir tā, kuru «pasaule pielūdz neminamā daudzveidībā, visdažādākajās ticībās un piesaucot visdažādākajos vārdos». Un pats galvenais vārds ir Māte,

*

Materiāls, ko mūsu tautasdziesmas piedāvā caur Māras tēlu (nemaz nerunājot par citu), man šķiet gandrīz neizsmeļams. Tas plešas vairākās dimensijās — platumā (neapšaubāmās, tūkstošveidīgās sakarībās ar citu tautu mītiem), dziļumā (ši tēla daudzslāņainā izpratne mūsu pašu mītos, tā attiecības ar citiem mītu personāžiem — Jāni, Pērkonu, Dieva dēliem, Ūsiņu, Laimu u. c.). Ists mūžamežs. Tā pētīšanai vajadzīgs arī mūžadarbs. Daudzu mūžu darbi.

*

Ne visur man izdevies ieturēt līdzsvaru starp tēlaino un izziņojošo, tādēļ vēlreiz gribu uzsvērt, ka šis darbs nepretendē uz zinātnisku pētījumu. Jo šī bija skatīšanās zvaigznēs ar neapbruņotu aci, ja vien par bruņojumu neuzskatām brilles.

Māras tēls, kādu šobrīd to redzu (drīzāk apjaušu tā aprises), protams, nav parādījies kā vizija — pēkšņi un apskaidrojoši. Ir studēti daudzu un dažādu autoru zinātniski un nezinātniski darbi. Visvairāk ierosmju devuši šobrīd

neapšaubāmi autoritatīvāko krievu padomju valodnieku un folkloristu — V. Toporova un V. Ivanova — pētījumi par slāvu un baltu senatni, valodām, mitoloģiju. Orientēties palīdzējusi «Pasaules tautu mītu» enciklopēdija, kuras divi milzīgie sējumi iznākuši Maskavā 1981. un 1982. gadā un kura ir padomju mitoloģijas pēdējais vārds. Lauzīt galvu dotajā virzienā likuši arī pirmspadomju latviešu autoru darbi.

*

Tautasdziesmu piemēri ņemti galvenokārt no diviem izdevumiem — «Latvju tautas dainām» R. Klaustiņa sakārtotumā (1928) un «Latvju dainām» L. Bērziņa izdevumā (1928—1932). Dažas tautasdziesmas ņemtas no K. Strautberga «Latviešu buramiem vārdiem» (1939).

*

Palieku pateicību parādā K. Karulim Rīgā un V. Toporovam Maskavā par atsaucību un sniegtajām konsultācijām.

*

Mīts ir ārkārtīgi svarīga kultūrvēsturiska parādība. Tas valdījis pār cilvēces garīgo dzīvi desmitiem tūkstošu gadu. Caur mītu cilvēce iepazīst pati sevi, savas saknes, kas iznēsā sulas pa Tautu Koka zarotnēm. Ir svarīgi, lai lapas, šūpodamās pasaules vējos, saprastu, no kurienes šīs sulas kāpj.

Kur tu teci, mīļa Māra,
Zida svārkus pacēlusi?
Es tecēju, kur vajdzēja,
Kam celiņu aizprasīji?

Svarīgi ir tas, ka folklorā latviešu kultūrā ir dzīva vērtība. .. folklorā, īpaši dainas, vēl ir kā dienišķā maize, .. un tā joprojām ietekmē literāro jaunradi, galvenokārt dzeju. Tas, ka Baltijas zemēs uzplaukstošā tautas atdzimšana cieši kontaktējās ar pieaugošo sociālo kustību, kā arī ar jaunromantiskajiem mākslas virzieniem 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, atstāja interesantas sekas mākslas attīstībā. [...] Rodas neparasti oriģināla sintēze un kombinācija, kas lielā mērā rada neatkārtojamu Baltijas rakstniecības savdabību un jaukumu ne vien salīdzinājumā ar Rietumu, bet arī ar krievu literatūru. Tas ir tieši tas, kas Baltijas tautu literatūrā un mākslā ir pats interesantākais ārzemju lasītājam un tulkotājam un ar ko šīs literatūras savā veidā palīdz bagātināt vispasaules literatūras kontekstu. Folkloras elementi Baltijas literatūrās nav neorganiska, piepotēta piedeva, bet kaut kas pilnīgi dabisks, kas neuzmācīgi papildina vismodernākos 20. gs. literatūras un mākslas virzienus ar asociatīvu metaforiskumu, izsmalcinātu simboliku, intelektuālu dziļumu un sociālu kritiskumu. Klasiski šādas oriģinālas sintēzes piemēri ir Raiņa lugas «Uguns un nakts», «Zelta zirgs», «Spēlēju, dancoju», «Pūt, vējiņi!» u. c. Kaut kas līdzīgs tālaika Rietumu literatūrās praktiski neeksistē.

Radegasts Paroleks (Kritikas
gadagrāmata, VIII. R., 1980,
141. un 142. lpp.)

ANITA BIJA

TAUTASDZIESMU IETEKME KĀRĻA SKALBES PASAKĀS

Kārļa Skalbes divdesmit piecu gadu literārās darbības jubilejā 1921. gada 21. oktobrī Antons Austriņš viņam velta šādas dzejas rindas:

Pils un būda mirdzēt sāk —
Ciemā pasakķēniņš nāk.¹

Arī šodien K. Skalbi varam saukt par mūsu pasakķēniņu: viņš kļuvis par latviešu modernās literārās pasakas nodibinātāju, par tautas daiļrades poētisko tradīciju izcilāko turpinātāju. K. Skalbes pasakas pieejamas arī citām tautām — gadu gaitā tās tulkotas krievu, vācu, franču, angļu, somu, ungāru, lietuviešu un igauņu valodā.

K. Skalbe savas pasakas rakstījis jau kopš jaunības gadiem (1904. gadā izdota pirmā pasaka «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties»). Svarīgi ir zināt tos avotus, kas ietekmējuši rakstnieku, kas palīdzējuši viņam kļūt par mūsu pasakķēniņu.

Apcerējumos par K. Skalbes daiļradi parasti uzsvērtā tautas pasaku ietekme. Neapšaubot to, ka pasakas patiešām atstājušas ietekmi uz rakstnieku — no tām ņemti K. Skalbes pasaku tēli, tās palīdzējušas veidot atsevišķas situācijas un fabulas risinājumus —, tomēr jāatzīst, ka rakstnieka uzmanību galvenokārt saistījušas latviešu tautasdziesmas.

Ar folkloras pasauli nākamais rakstnieks iepazīstas jau bērnībā. Kaut arī Skalbes ģimene, tāpat kā daudzi tālaika piebaldzēni, atrodas stiprā hernhūtisma ietekmē, tomēr viņa

¹ RLMVM, inv. № 59376.

vecākiem tuva arī tautas poēzija. Tēva stāstītās pasakas un mātes dziedātās tautasdziesmas atraisa nākamā rakstnieka fantāziju. Garajos ziemas vakaros kalējs savā smēdē iekur ugunskuru, bet mazais Kārlēns ar tēva izgatavoto šautenīti soļo ap to un cenšas atkārtot visu, ko pieaugušie dziedājuši vai stāstījuši, dažkārt pats sacerēdams arī savu «galvas gabalu». «Pašraksturojumā» K. Skalbe uzsver:

«Es savas dzejnieka dāvanas esmu mantojis no mātes, kura bija sirsnīga un liela dziedātāja.»

Vēlākajos gados tautas poēzijai K. Skalbe veltījis daudzus rakstus, kas sniedz interesantu izziņas materiālu. Jau 1906. gadā rakstā «Dzejas pērles» K. Skalbe atzīmē:

«Reiz tautai bija kopīga gara dzīve, kurā parādījās viņas īpatnējā daiļuma sajūta. Ģeniālās četrindās, kuras guļ Barona krājumos, ir aprakta tautas dvēsele.»

Bet apcerējumā «Grāmatas un lasītāji» rakstnieks sniedz vēl plašākas ziņas, kas atklāj viņa dziļo interesi par tautasdziesmām:

«Kad esmu noguris, es vakarā nolieku uz krēsla savam pagalvim blakus «Latvju dainu» izlasi. Pirms iemigšanas uzšķiru to un lasot atrodu lielāko atvieglojumu. Cik dzīve dažkārt liekas nomocoši sarežģīta, tik te viss vienkāršs un skaidrs... Daina ierosina fantāziju un liek pašam iet un atrast. Lauka puķes tur zied un skrejoša vanaga spārni rāda ceļu.

Lasītājam ir jābūt līdzradītājam.»

Nozīmīga ir K. Skalbes iepazīšanās ar K. Baronu 1909. gadā Vecmīlgrāvī, kur apmetušies uz dzīvi vairāki latviešu kultūras darbinieki. Rakstā «Krišjāņa Barona bērnu dienā» K. Skalbe atzīmē:

«Atceros — reiz Burtnieku namā es pasniedzu viņam savus darbus un viņš bez apdomāšanās smaidīdams sirsnīgi teica:

«Koklīte skanēja
Upītes malā,
Laiviņa, laiviņa,

Laid mani malā.
Nu gribu redzēt
To koklētāju.»

Sis pantiņš man nebija pazīstams, un tikai vēlāk, cietuma garlaicībā no jauna **pantu pēc panta pārlasīdams vecās, mīlās dainas** (pasvitrojums mans — A. B.), es atradu viņu kaut kur starp daudz tūkstoš citām kā oliņu jūras dibenā. Tik dzīva bija Barontēva dzejnieka atmiņa.»

Tādējādi mēs uzzinām, ka apcietinājuma laikā (1911—1913) K. Skalbe citīgi pārlasa dainas. Un ne tikai pārlasa — 1912. gadā, kad pats rakstnieks vēl atrodas Rīgas Termiņcietumā, viņa sakārtojumā Pēterburgā tiek izdota «Latvju dainu» izlase četros sējumos. Šajā izlasē K. Skalbe tautasdziesmas klasificē četrās nodaļās: 1) druvas un darba dziesmas; 2) bāru dziesmas; 3) dziesmas un jaunība; 4) precību un kāzu dziesmas. Tajā pašā laikā Rīgas Termiņcietumā rodas lielākā daļa no K. Skalbes «Ziemas pasakām» (izdotas 1913. gadā), bez kurām mēs arī šodien nevaram iedomāties šī rakstnieka daiļradi. Krājumā ievietotas šādas K. Skalbes pasakas: «Kaķīša dzirnavas», «Jūras vārava», «Mūžīgais Students un viņa pasaka», «Pelnušķīte», «Pasaka par vērdiņu», «Milzis», «Bendes meitiņa», «Ķēniņa dēla trīs dārgumi» un «Meža balodītis».

Zinot, ka tautasdziesmas uz rakstnieku atstājušas dziļu iespaidu, mēģināsim noskaidrot, kā tās ietekmējušas viņa pasakas. (Piemēri ņemti no 1979. gadā izdotās K. Skalbes pasaku izlases.)

Reizumis tautasdziesmas palīdzējušas rakstniekam veidot visas pasakas fabulu vai tēlot atsevišķas situācijas.

K. Skalbes pasakas «Ezerieša meita» sižets ir šāds. Bezrūpībā, putiņās mazgājoties, aizrit skaistās Ezerieša meitas jaunības gadi. Viņa bieži sapņo par ķēniņa dēlu, kas ieradīsies precībās staltā kumelā, rožu vainagu galvā, taču gaida veltīgi. Tad ierodas precinieks — bagātais, jaunais Dūņu Vēzis un bildina Ezerieša meitu. Viņu kāzu diena atnes lielu nelaimi: jaunā sieva labāk izvēlas nāvi rāvainajā

purvā nekā kopdzīvi ar Dūņu Vēzi. Šīs pasakas sižeta pamatā ir tautasdziesma:

Ezeriešu meita biju,
Putiņās mazgājos;
Laucinieki, dūņu vēži,
Nedrikst mani bildināt.

K. Barona sakārtotajās «Latvju dainās» tā ir 9892. daina. Domāju, ka pasakas nobeigumā, kas vēsta par Ezerieša meitas došanos pāri sasalušajam dūņu purvam, izmantota šī tautasdziesma:

Sasaluši dūņu purvi,
Sasaluši ezeriņi;
Sasalušu sirdi gāju
Tautiešam roku dot.

LD 15438²

K. Skalbes pasaku sižetos jūtama bāru dziesmu ietekme («Pasaka par zelta ābeli», «Pelnrušķīte»). «Pasakā par zelta ābeli», tāpat kā tautasdziesmās, bārenīte vienīgo mierinājumu rod dabas tuvumā — zem ābeles glāstošajiem zariem. Vecā, miļā mežābele viņai ir mātes vietā. Par grūto darbu bārenīte saņem atalgojumu — dažas pupas. Viena no tām izkrīt un uzaug līdz pašām debesīm. Pa pupas zariem nonākusi debesīs, bārenīte tur sastop māti, kas viņai uzdāvinā zelta ābola sēkliņu. No šīs sēkliņas izaug zelta ābele — turpmākā bārenītes sargātāja un apdāvinātāja. Sai pasakai tuva ir tautasdziesma:

Es iesēju lielu pupu
Baltā rožu dārziņā.
Tā izauga tieva, gara
Līdz pašāmi debesīm.

Es uzkāpu debesīs
Pa tiem pupas zariņiem.

Māte kāra vilnainītes
Zeltābeļu zariņos,

Cik pakāra vīlnainītes,
Nokrit zelta ābolīts;
Es gribēju vienu ņemti,
Nebij laika, nevarēju.

LD 4988

Te jāpiebilst, ka ir arī tautas pasaka par bārenīti, kas pa pupas zariem uzkāpj debesīs, tur sastop vecīti, kurš meiteni apdāvina. Taču šajā K. Skalbes pasakā, gluži kā tautasdziesmā, bārenīte sastop māti. Ir tikai neliela atšķirība — «Pasakā par zelta ābeli» ābolītis nevis nokrīt, bet māte uzdāvina meitai zelta ābola sēkliņu.

Pasaka «Papardes zieds» stāsta par diviem jauniešiem, kas meklē papardes ziedu. Viņi zina, ka tas uzzied tikai reizi gadā — Līgo naktī. Jādomā, ka šīs pasakas pamatā ir Jāņu tradīcijas un visiem zināmā tautasdziesma:

Visi ziedi izziedēja,
Papardīte neziedēja;
Tā ziedēja Jāņa naktī
Sudrabiņa ziediņiem.

LD 32415, var.

Ir tautasdziesmas, kas K. Skalbes pasakās noderejušas atsevišķu situāciju tēlošanai. Tādējādi stils iegūst nacionālu specifiku, tuvāk atklājas tēli, bet dažkārt šādas epizodes piešķir pasakai veselīga humora nokrāsu.

Pasakā «Malēja» K. Skalbe raksta: «Ārā nebija neviena cilvēka, tikai gailītis ar vistiņu pa dziļo sniegu meklēja ceļu uz gubeni.

«Isas kājas, īsas kājas!» vistiņa bēdājās, nespēcīgi izplētusi spārnus uz sniega.

«Kur tu skrien kā traka, kur tu skrien kā trakal» gailītis bārās un bargi kratīja sarkano bārdu, pie kuras kā krelles karājās lielas, spožas ledus lāses.

«Nāc te, nāc tel!» viņš aicināja. Bet, cik viņš vienu kāju izvilka, tik otra iestīga.» (239. lpp.)

Šis epizodes pamatā ir tautasdziesma:

Gailīts saka uz visticīņas:
Kur mēs abi gulēsim?
Dziļā ziema, isas kājas,
Tāļu salmu gubenīts.

LD 2470

Pasakā «Ziemsvētki mežā» K. Skalbe organiski iekļāvis šādu epizodi:

«Tad kā beidzamās piebrauca pie durvīm divas pelītes. Čikstošās kamanās. Viņas bija atvedušas mazajam Jānišam, kurš nu bija izpriecājies un noguris, pilnu vezumu miega» (220. lpp.).

Sai situācijai tuva ir tautasdziesma:

Velc, pelīte, saldu miegu
Mazajam(i) bērniņam;
Atvilkuse, atnesuse,
Liec šūpuļa pagalvi.

LD 2113

Bet «Pasakā par vērdiņu» nabaga Ansis saka mēnesim:
«Bet, ja man būtu zelta gabals tik liels kā tu, es gan zinu, ko darītu. Es uzceltu savai mātei siltu prieku istabiņu ar sarkanu skursteni uz jumta.» (77. lpp.)

Mūsu tautasdziesmā ir šādas rindas:

Lēni, lēni dūmi kāpj
Pār namiņa jumta galu:
Veca mana māmuliņa,
Azaidiņa vāritāja.

LD 3201

Gluži kā tautasdziesmās — arī K. Skalbes pasakās katram visikdienišķākajam priekšmetam ir savas raksturīgas īpašības, sava individualitāte. Rakstā «Daži vārdi par Kārļa Skalbes pasakām» A. Čaks atzīmē:

«Skalbe ar katru sīkāko priekšmetu prot sarunāties kā ar cilvēku. Un šie priekšmeti, lietas un parādības, sākot no

salma un skaidas līdz zvaigznei debesīs, atdod viņam, Skal-
bem, savu skaistumu un elpu visā pilnībā.»¹

K. Skalbes pasakās sastopamies ar daudziem tēliem, kas raksturīgi mūsu tautasdziesmām. Ipaši K. Skalbi saista mitoloģiskās un dabai veltītās tautasdziesmas. Rakstnieka pasakās atrodam šādus zīmīgus tēlus: Saules meitas, Ziemeļmeita («Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties»), likteņa lēmēja Dēkla («Piecpadsmīt»), Laime («Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» un «Pasaka par vērdu»), Meža māte («Pasaka par vecāko dēlu» un «Meža māte»), Ūdens māte («Ūdens māte»), Veļu māte («Divi draugi»), Meža balodītis («Meža balodītis») u. c.

Te gan jāpiebilst, ka tādi tēli kā Laime (Laima), Ūdens māte un Meža māte pazīstami arī tautas pasakās.

Liela dabas mīlestība piebaldzēnu K. Skalbi pavadījusi visu mūžu. «Pašraksturojumā» rakstnieks atzīst:

«Kādi faktori un apstākļi modināja manī šnaudošo mākslinieku? Es domāju, ka tā bija daba, dabas noskaņas, kas uz bērna dvēseli dara lielu un dziļu iespaidu. Kokus es mīlu tāpat kā cilvēkus.»

Bet intervijā A. Čakam K. Skalbe pastāsta:

«Ļoti mīlu kokus. Tos es sveicinu kā savus radus un draugus. Es tāpēc vien domāju leļšus mums stipri radniecīgus, ka arī viņi mīl kokus ar tādu senu, stipru mīlestību. Koks — tā ir zemes tiekšanās pēc debesīm. Tas jūtams arī mūsu tautasdziesmās.»²

Daudz mums ir tautasdziesmu, kas veltītas mežam, kokiem, meža dzīvniekiem un putniem. Spēja iejusties šajā dabas pasaulē, piedēvēt tai cilvēka rīcības veidu, pārdzīvojumus un atziņu pasauli, tieksme personificēt un — pats galvenais — dziļā dabas mīlestība un saudzība pret visu dzīvo — tas raksturo latviešu tautasdziesmas. To pašu varam teikt par K. Skalbes pasakām. Tādas pasakas kā «Kad

¹ RLMVM, inv. № 98941.

² Turpat, № 2391.

koki runāja», «Pārvēršanās», «Dvēseļu mežs», «Pasaka par zelta ābeli», «Meža balodītis» un «Meža māte» ir izcili šedevri, kas var ieņemt godpilnu vietu pasaku žanrā pasaules literatūrā.

Pasakā «Pārvēršanās» K. Skalbe stāsta par ceļnieku, kas vēlējas kļūt par koku, lai varētu apkampt debesis. Un, lūk, kokam rodas savi uzdevumi — viņš glabā putna ligzdu un nogurušajam arājam dod paēnu — tātad saudzē dzīvību, cik vien spēj. Beidzot koks atkal pārvēršas par cilvēku. Pasakas nobeigumā K. Skalbe raksta:

«Ja viņš (ceļnieks — A. B.) piekļauvē pie jūsu durvīm un lūdz naktsmāju, tad laidiet viņu iekšā, jo viņš nes sev līdz koka labsirdīgo un pacietīgo dvēseli.» (262. lpp.)

«Pasakā par zelta ābeli» K. Skalbe izjusti stāsta par mežābeli — bārenītes vienīgo sargu, zem kuras zariem meitene atrod patvērumu:

«Un, kad saules riets pār nosnigušajiem nokalniem izlēja dzeltenu atspīdumu, viņa, krizdama pār kupenām, skrēja uz veco meža ābeli ganu ceļa malā, kuras tumšos, pinkainos zaros vēl drebēja dažas sarkanas lapas un reti sasaluši āboliņi. Viņai likās, ka šis koks ir viņas, jo neviens nemeklēja sev prieka zem viņa asiem, mežonīgiem zariem un negribēja viņa rūgto augļu.» (138. un 139. lpp.)

Bet gādīgā Meža māte pasakā «Meža māte» pavasarī ar savu sargājošo labvēlību apveltī visus meža iemītniekus — kokus, putnus, puķes. Pasaka beidzas ar vārdiem:

«Kā bērns, kas ieradis turēties mātei pie svārkjiem, es arvienu atgriežos Meža mātes mīļā, sargājošā ēnā, un arī manā dvēselē krīt kāds laipns stars no meža bērnu laimes.» (276. lpp.)

So pasaku lasot, prātā nāk tautasdziesma:

Klusiņām klausījos,
Ko soliņa Meža māte:
Priedei sagšu, eglei sagšu,
Paeglei villainīti.

LD 2669

K. Skalbes pasakās paustā saudzība un mīlestība pret visu dzīvo liek atcerēties tautasdziesmu:

Caur sudraba birzi gāju,
Ne zariņa nenolauzu.

LD 30637

Rakstā «Krišjāņa Barona bērū dienā» K. Skalbe ļoti augstu novērtē dainu valodas bagātības:

«Dainas atsvabina mūsu rakstniecību no tā gausuma un smaguma, kādu viņā bija ienesuši vācu mācītāji ar saviem garīgiem rakstiem. Dainu valoda — tā ir skaidrais pamats mūsu literatūras valodai.»

Ja runājam par gleznaino K. Skalbes valodu, tad tūlīt jāteic, ka šajā ziņā pirmā un galvenā skola rakstniekam ir mūsu tautasdziesma. To apliecina kaut vai daži piemēri, kur K. Skalbe izlieto tautasdziesmām raksturīgos izteiksmes līdzekļus un pat ritmiku: vienkārši stāstījuma teikumi, kas organiski iekļauti pasaku sižeta risinājumā, nepārprotami atgādina dainu divrindes vai četrdrindes.

Minēsim piemērus no pasakas «Ezerieša meita» (1905. g.):

«Aiz viņām (ievām — A. B.) lazdas lapo kuplām lapiņām; aiz lazdām rindā stāv slaiki ozoliņi.» (37. lpp.)

«Viņa (Ezerieša meita — A. B.) bija jauna un slaika kā zaļa kaņepīte.» (37. lpp.)

«.. mazgājās pienā un staigāja dzeltenās kurpitēs.» (37. lpp.)

«Meitas gāja sienu plaut, meitas gāja linu plūkt, viņu līdzī aicināja.»

«Kā lai eju jums līdz? Sīki, sīki man pirkstiņi, rakstīts mans priekšautiņš.» (38. lpp.)

«Ko pirksti par maniem dālderiem?»

«Saktas, zīles, dzīpariņus.» (40. lpp.)

«Ko līdz mani brūni mati, ziedu, zāļu piebīruši?» (42. lpp.)

«Aun baltas kājas, velc goda drēbes, spraud saktas krūtīs.» (46. lpp.)

Jāpiebilst, ka šoreiz izvēlēta viena no pirmajām K. Skal-

bes pasakām, kurā ļoti tieši jūtama tautasdziesmu valodas ietekme. Vēlākajos darbos šo ietekmi pamanīt ir grūtāk — K. Skalbes stilu veido savdabīgi salīdzinājumi, personifikācijas un epitēti, bagātīgi niansēta krāsu gamma, kas dabiski iekļaujas rakstnieka skanīgajā valodas plūdmā. Tieši tautasdziesmas paver viņam neizmējamu bagātību: visi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi, kas izlietoti tautas poēzijā, iegūst savu īpatnējo skanējumu arī K. Skalbes pasakās.

K. Skalbes arhīva materiāli atklāj, ka visu mūžu rakstnieks nopietni un rūpīgi studējis tautas daiļradi. Viņš allaž uzsvēris, ka folklorai pieder nemirstība. Jau minētajā rakstā «Krišjāņa Barona bērnu dienā» K. Skalbe secina:

«No folkloras vienmēr būs ko smelt mūsu dzejniekiem, māksliniekiem un domātājiem.»

INGRĪDA KIRŠENTĀLE

FOLKLORĀ SAKŅOTAS

(*Annas Sakses pasakas*)

Pasakā, tāpat kā lielajā literatūrā, var atrast visu — gan tautas gudribu, gan romantiku, gan cilvēku raksturus.

A. Sakse

Folkloras pasaule, tās ētiskās atziņas un estētiskās bagātības, stilistika un formas īpatnības, tautas garīgā savdabība, kas šie ietvērusies, garos gadsimtos izvērtēta un izslīpēta, ir viens no tiem neizsīkstošajiem avotiem, kas ļauj uzplaukt literatūrai un visām citām mākslām. Jo redzami šī patiesība atklājas literārajā pasakā — prozas žanrā, kas vēl tikai gaida savus pētniekus.

Pasakas vienreizējo pievilcību izjutuši un skaistus darbus šajā ar savu vienkāršību un dziļumu tik valdzinošajā žanrā devuši daudzu Eiropas tautu rakstnieki. Krievu literatūrā — Ļ. Tolstojs, M. Saltikovs-Šcedrins, M. Gorkijs, A. Tolstojs, K. Paustovskis, M. Bažans, vācu — V. Haufs un A. Samiso, angļu — O. Vailds, L. Kerols, dāņu — H. K. Andersens, pasaku karalis, kura namiņš Odensē kļuvis par pasaku valstību. Dažādu laikmetu rakstnieki ar savu daiļradi ir pierādījuši un turpina pierādīt pasakas dzīvotspējas.

Veidojusies kā mutvārdu vēstījums, tad kļuvusi par rakstītās literatūras sastāvdaļu, pasaka daudzās tautās, arī latviešu, nereti saglabā brīva stāstījuma intonāciju un formu, vienkāršu un nesarežģītu sižetu, nedaudzām īpašībām raksturotas darbības personas jeb tēlus. Attīrīts no visa liekā, veidojas kādas parādības modelis, kas apaug ar ļoti bagātu, dzīves īstenībā balstītu asociāciju slāni. Lakoniskā pasakas

forma tieši ar savu sižetisko un tēlu sistēmas nosacīto tradicionālītāti ļauj nedaudz lappusēs ietvert plašu vielu, ļauj parādīt veselu cilvēka mūža gājumu. Turklāt fantastiskais, brīnumainais, bez kā nav domājamas arī literārās pasakas, palīdz sakoncentrēt ap nedaudziem tēliem un notikumiem bagātu dzīves un cilvēku vērojumu materiālu, autora atziņas un pārdomas. Fantastiskais te ir cieši, nesaraujami saistījies ar reālo, veidodams šī literārā un folkloras žanra neatvairāmo pievilcību. «Pasaka ir ļoti lakonisks un reizē ļoti ietilpīgs žanrs, kurā ērti ietveras gan dabas vērojumi, gan cilvēku nākotnes sapņi, gan daudzu paaudžu dzīves gudrība — pat veselu romānu viela un filozofiskas pārdomas. Varbūt tāpēc pasakas arvien ir atradušas ceļu pie visdažādākā vecuma lasītājiem?» Sajos Annas Sakses vārdos ietvērusies liela patiesība, tie precīzi formulē literārās pasakas būtību, to, kas šim senajam žanram ļauj ieņemt stabilu vietu arī mūsdienu literārajā procesā. Tieši viņas daiļradē šis senais un mūžam jaunais žanrs atplaukst 50. un 60. gadu mijā. Iznāk krājumi «Lai me kalējs» (1960), «Pasakas mazajiem» (1960), «Piķa kunga stāsts» (1962), «Pasakas par ziediem» (1966), «Varavīksne» (1968) u. c., kā arī garāks darbs pasakas žanrā — «Kalējdēls Kaspars» (1964).

Tomēr pašus pirmos soļus šajā literatūras novadā viņa spērusi daudz agrāk: nākamās rakstnieces pirmais literārais mēģinājums, kas tapis jau piecu gadu vecumā, ir pasaka. Starp citu, arī H. K. Andersens pirmo pasaku sarakstījis piecu gadu vecumā un vēlāk, kad sācis nopietni pievērsties literārajam darbam, rakstījis gan romānus, gan stāstus, gan lugas, gan — tikai starp citu — arī pasakas. Pirmā publicētā Annas Sakses pasaka ir dzejā — «Princese un zaķu gans», kas sarakstīta divdesmit gadu vecumā.

Pirmā pasaka prozā publicēta 1931. gadā periodikā — «Naktsvijole» un vēlāk iekļauta krājumā «Pasakas par ziediem». Pirmajos pēckara gados iznāk mazajiem domāta sērija «Bērnība». Tani iekļaujas Annas Sakses grāmatiņa «Pasakas» ar trim darbiem — «Zvēru un nezvēru karš»,

«Cūkausītis», «Kā zaķis brauca uz Rīgu pēc skābu kāpostu sēklām» (vēlāk — «Zaķa kāposti»).

Par galveno literārā darba lauku pasakas Annai Saksei kļūst krietni vēlāk. Pajet vēl desmit gadi, ir iegūta slava un cieņa ar lielajiem romāniem, un tad — intensīva pievēršanās literārajai pasakai, tolaik aizmirstam žanram. Un pēkšņi atklājas tā aktualitāte, augstās mākslinieciskās kvalitātes, idejiskā mērķtiecība, filozofiskais piesātinājums.

Folkloras pasaulē Tautas rakstniece ieaug savā bērnībā, ieaug, klausoties vectēva un mātes stāstītās pasakas, kas īsina rudens un ziemas vakaru krēslainību, ieaug, iedama ganu gaitās lielajā Augulienas muižas mežā, kas apņem viņas dzimto Lauzu, kā arī tuvējā Raganpurvā. Visas vietas te ir folkloras «apņemtās» — purvā velējas raganas, ik pa brīdim tur atskan it kā būkšķieni, ne velti tas ir Raganpurvs, mežā dzīvo daudzie zvēri un putni, par kuriem stāsta pasakas, aug koki un stādi ar brīnumspējām, varbūt tie ir apburti cilvēki... Un kur tad vēl fantastiskās būtnes — vilkači, sumpurņi, princeses, karaļi, stiprinieki, Laima un Māra — bārenišu sargātājas. Būdama ar bagātu iztēli, mazā meitene mežā, tāpat kā pasaku fantastiskajā pasaulē, jūtas kā mājās. Sis tuvums folklorai saglabājas dzīvs uz visu mūžu, ienākdams Annas Sakses literārajās pasakās kā savdabīga žanra tradicionalitātes un autora jaunrades saplūsme.

Sai ziņā interesantas ir viņas literāro pasaku saiknes ar folkloru. Anna Sakse pati ir teikusi, ka atsevišķas viņas pasakas izaugušas no bērnībā Lauzā dzirdētajiem nostāstiem.

Tā, piemēram, «Princese un zaķugans» ir vectēva stāstīta. Pasakas sižets ir šāds — princesi savaldzina gana stabules brīvā, liksmā dziesma, viņa turpmāk pavēl spēlēt sev vienai, bet pilī stabule raud. Sadusmotā princese liek ganu sodīt ar nāvi. Bet miegā un nomodā tai ausis skan vilinoša stabules balss.

Reiz, sekojot stabulētājam,
caur silu princese skrien.

Nakts melna, Zūd teka uz mājām,
bet tālāk sauc balss to arvien.

No rīta bij pili viss klusi,
ne smējās, ne runāja kāds:
bij princese pazudusi,
bet karalim satumsis prāts.

Palūkosimies, kas te īsti ir no folkloras. «Latviešu tautas pasaku rādītājā» (1977), ko sastādījuši K. Arājs un A. Medne (turpmāk — AM), atrodam pasaku par zaķu ganu, kas ar burvju stabulīti spēj noganīt ķēniņa zaķus (AM 570). Ir arī pasaka par trim gana stabulītēm — no pirmās stabules skaņām pāriet skumjas, no otrās — visi priecīgi smejas, no trešās — jādanco (AM 592 II). Savukārt «Džūkstes pasakās» (1980) ir pasaka «Ķēniņa avju gans», kas stāsta par to, kā princese iemīlējusi avju ganu viņa skaistās koklēšanas dēļ, kurā klausījušies putni un zvēri. Annas Sakses pasakas sākums tuvs šai Anša Lerha-Puškaiša pierakstītajai tautas pasakai — princesi savaldzina zaķu gana stabules dziesma. Bet tālākais ir gluži atšķirīgs. Tautas pasakā — pēc sarežģījumiem (ķēniņš grib ganu nogalināt u. tml.) abi milētāji apprecas un kļūst laimīgi, Sakses pasakā — ķēniņš un princese ganu liek nogalināt, par ko saņem pelnīto sodu. Tātad — folklorā ir tikai autores fantāzijas rosinātāja, sižets ir patstāvīgi radīts, kopība ar tautas pasakām meklējama un rodama atsevišķajos motīvos (gana stabules skaistā dziesma) un darbības personās — ķēniņš, princese un zaķu gans. So triju personu savstarpējās attiecības un likteņus autore veidojusi brīvi, neatkarīgi no folkloras pirmavota.

Arī vēlāk — A. Sakses brieduma gadu pasakās — savijusies kopā tuvība folklorai un liela dzejiskās iztēles brīvība.

Attiecības ar folkloru veidojas vairākos plānos. Viens no tiem — tuvība tēlu, sižetu, motīvu ziņā. Annas Sakses pasakās sastopam jau no folkloras pazīstamos dzīvnieku tēlus. Tur ir lācis, vilks, lapsa, vārna («Zvēru un nezvēru karš», «Sapulce mežā»), zaķis («Zaķa kāposti»). So tēlu raksturs un darbības vide arī tuvi tautas folklorā sastopamajiem.

Lācis ir stiprs, bet aprobežots prātā, lapsa — viltīga un tenkotāja, lāga zaķis — pamuļķis. Viņi visi dzīvo mežā (gan kopā ar tīgeri un vēl citiem Latvijā neatrodamiem zvēriem), kur to attiecības nosaka spēks un izmaņa. Darbojas arī Sniega māte un Sniega tēvs, četri Vēja dēli («Sniegpulkstenīte», «Pasaka par četriem Vēja dēliem»), sidrabā mirdzošā Salna, kas nes nāvi («Skaistule Salna»). Pa zemi staigā dievs vecīša izskatā, cilvēkus pārbaudīdams un atalgodams («Puķuzirnītis»). Tur ir ļaunā pamāte, kas padēlu nostrādina melnās miesās («Cūkausītis»), te staigā Lauskis un ar savu sudraba cirvīti piesit pie pakšņa («Varavīksne»). Te Saules meitas peldas jūrā («Saulgrieze»), un bārenīte pa varavīksnes tiltu uzkāpj debesīs («Varavīksne»). Velns noplēš deviņus pastalu pārus, lai izjauktu divu jauniešu kāzas («Ūdensroze»), un baznīcā uz vēršādas pieraksta baznīcēnu grēkus («Teiksma par Alūksnes Jāni»). Meža alā dzīvo rūķīši, kam kurpnieks Krišus taisa mazas, zilas kurpītes («Kurpītes»), pie viņiem pazemē no ļaunās pamātes raganas slēpjas Sniegbaltīte («Kurbads»). Ir ievīti arī folkloras motīvi par trim tēva dēliem («Puķuzirnītis»), par zelta zivtiņu («Sirds ezerā») un citi.

Vistiešāk vēstītājas folkloras tēli, motīvi un sižeti izmantoti pasakā «Kalējdēls Kaspars». Tai ir īpaša vēsture. 1960. gadā Mākslas akadēmiju ar diplomdarbu «Ilustrācijas tautas pasakai «Kurbads»» beidza grafiķis Dainis Rožlapa. Grafikas lapās — tik dzīva un talantīgi tverta — bija ienākusi mūsu folkloras pasaule, un diplomdarbu ieteica publicēšanai. Bet «Kurbads» nekādi nav pieskaitāms bērnu pasakām, pārāk cietsirdīga ir pasaule, kas te paveras. Tad izdevniecības «Liesma» vadība piedāvāja Saksei uzrakstīt jaunu — savu pasaku, kura atbilstu ilustrāciju lapām gan darbības personu, gan atsevišķu sižetisko epizožu ziņā. A. Sakses pasakā darbojas stiprinieks Kaspars — kalēja, nevis ķēves dēls kā Kurbads, te ir sumpurņi, deviņgalvu pūķis, raganas, velni, arī lācis, krauklis, rūķīši un Sniegbaltīte. Sižets ir gluži patstāvīgs, oriģināls un, kā parasti Sak-

ses pasakās, ar lielu humānisma un optimisma devu. Trāpīgām detaļām autore raksturo darbības personas. Tā, piemēram, mazie rūķīši, nevarēdami nekā citādi palīdzēt Kasparam, cīnās ar briesmoņiem, tur tik stipri par viņu ikšķus, ka vēlāk nevar tos atlikt taisni. Visa pasaka, kam krietni sarežģītāks sižets nekā citiem rakstnieces šī žanra darbiem, uzrakstīta it kā vienā elpas vilcienā, apskaužami brīvi jūtoties tautas pasakas pasaulē ar tās fantastiskajām būtnēm un norisēm.

Kāpēc Kaspars, kam milzu spēks un laba sirds, ir tieši kalējdēls? Vienkārt, folklorā kalējs nereti spēj spēkoties ar pašu nelabo (AM 330A, 821D u. c.). Un, otrkārt, rakstnieces vecaistēvs bija kalējs, veselus cēlienus viņa ir pavadījusi smēdē, vērojot liesmu rotaļu, skatoties, kā no neizteiksmīga dzelzs gabala top visdažādākie zemnieka dzīvei derīgi priekšmeti. Spēks un prasme vajadzīgi tādā darbā, tāpēc arī kalēja amats tik cienījams folklorā un Saksēs pasakās.

Dažkārt Anna Sakse tautas pasaku ietvērusi savējā nepārveidotu — ar visām sižetiskajām norisēm un darbības personām. Tā, piemēram, ir «Teiksmā par Alūksnes Jāni». Sākuma daļa stāsta par Jāņa dzimšanu un bērnību, lielo dievbijību, kura tam ļauj redzēt to, kas citiem neredzams, un otru pārdabisku spēju — iet pāri ezeram uz baznīcu. Tad tiešā, nesagroztā veidā, tikai ar dažiem konkrētiem sīkumiem apaudzēta, seko plaši pazīstamā pasaka «Smiešanās baznīcā» (AM 826): svēts vīrs baznīcā redz, ka velns uz teļādas pieraksta grēciniekus. Āda ir par mazu, velns to stiepj, vīrs smejas un... Te nu «nāk» atšķirība — pasakā vīrs zaudē spējas redzēt to, ko citi neredz, Saksēs pasakā — spēju iet sausām kājām pāri ezeram, turklāt Jānis ne jau pirmoreiz redz velna izdarības, tikai stiepis vērsādu tas līdz šim nav. Saslapējis kājas, Jānis saaukstējas un nomirst.

Bet arī tur, kur autore veido pilnīgi jaunu, folklorā nestopamu sižetu, tautas fantāzijas pasaules klātbūtne ir spēcīgi sajūtama. Daži piemēri. Ļoti daudzos variantos ir pazīstama pasaka «Trīs vēlēšanās» (AM 750) par nabago,

kas labi uzņem svešu vecīti (nereti — dievu) un par to dabū kādu labumu. Bagātais turpretim zaudē savu mantu. Variantu te ir ļoti daudz. Vistiešāk Anna Sakse to izmantojusi pasakā «Puķuzirnītis», kur svešajam, izsalkušajam vecītim no saviem diviem zirņiem vidējais dēls atdod vienu, vecākais no saviem trim — nevienu, bet jaunākais — vienīgo. Par to vecītis vecākajam pieber pilnu bļodu ar zirņiem, vidējam — sauju, bet jaunākajam iedod vienu pašu zirni. Vecākajam izaug tukši stublāji, vidējam — vanagzirņi, jaunākajam — puķuzirnīši, un viņš kļūst par slavenu dārznieku.

No folkloras vistuvākā ir pasaka par vecīti, kas nabagam par laipno uzņemšanu iedod vienu pupu, no kuras jau nākamajā dienā rodas daudzas, bet bagātajam — pupu pākstīs čūskas (AM 750A IV, 1). Līdzība, kā redzam, ir gluži ārēja.

Vēl divi pasakas «Trīs vēlēšanās» savdabīgi varianti ir darbos «Persijas ceriņš» un «Kurpītes». Pirmajā jaunākais dēls, kas dodas uz pūķa alu atbrīvot savu māti, ceļā satiek vecīti un izpilda viņa trīs vēlēšanās. Par to vecītis tam pasaka burvju vārdu, ar kuru var pārvērsties, par ko vien grib. Bet tikai divas reizes, trešajā cilvēka izskatu neatgūt.

Kurpniekam Krišum svešā sieviņa, kuras kurpei viņš piesit papēdi un neņem maksu, savukārt iedod laimes zariņu — bērza zariņu ar trim lapiņām. Cik lapiņu — tik vēlēšanos piepildīsies.

Jau šie daži piemēri liecina, ka Sakse folkloras motīvus nereti ir pārrādījusi no jauna, tie ir ne tikai fantāzijas rosinātāji, kas ieveidojas sižetos un tēlos atbilstoši autores idejiski mākslinieciskajiem nolūkiem. Sasaucas dabas izpratne, sasaucas fantastikas ietvērums tēlu sistēmā un sižetā.

Bet ir vēl kāds moments — Annas Sakses un folkloras pasakas sabalsojas pašā dzīves īstenības tvērumā, ētiskajos un sociālajos kritērijos. Abās ir tradicionālais bagātā un nabagā pretstatījums, abās nabadzīgais (trešais dēls, bārene, zaķu gans) ir ētisko ideālu nesējs, kas tiek atalgots, ja ne citādi — tad ar nemirstību, bet bagātais (egoists, paštaisnais, alkatīgais) ir ļauns un saņem taisnīgu sodu. Ansis,

pazaudējis sirdi ezerā, nodzīvo tukšu un bezjēdzīgu mūžu («Sirds ezerā») — tāpat kā reliģijas apmātais Jānis («Teiksma par Alūksnes Jāni»). Cūkgana bārenīša Jāņa bojāejas vietā izaug balta puķe, kas izskatās kā cūkas auss un bērna dūrite («Cūkausītis»). Roze, ko Jukums grib velnam nospēlēt kārtīs, ielec ezerā, kur izaug balta ūdensroze. Starp citu, arī folklorā pazīst šo motīvu — koki ir cilvēku dvēseles (AM 42^x) u. tml. Tā vairs nav ārējā tuvība folklorai — Tautas rakstnieces pasaku pats dziļākais slānis ir folklorā ieaudzis, sakņojies tanī ietvertajā darba tautas sociāli ētisko kritēriju un vērtību pasaulē.

Ne tikai latviešu tautas pasakas ir rosinājušas Annas Sakses iztēli, veidojušas viņas pasaku pasauli. Rakstniece vairākkārt pievērsusies tālām zemēm un tautām («Lilija», «Magnolija», «Orhideja», «Czi-Czina»), labprāt izmantojusi austrumtautu sižetus no «Tūkstots un vienas nakts» («Labākais novēlējums», «Taisnīgais tiesnesis»), kā arī seno hellēņu folkloru («Hiacinte», «Narcise»). Pasakas taču ir internacionālas, to sižeti ceļojuši tālu un ilgi, lielā mērā kļūdami par zināma areāla kultūras tautu kopēju īpašumu, kas spēj radīt tikpat bagātīgas asociācijas kā pašu tautas folkloras tēli un sižeti. Turklāt Annas Sakses pasaku pasaulē tie iekļaujas organiski, ar dažām dabas vai sadzīves detaļām iegūstot savdabīgu latvisku iekrāsojumu.

Latviešu literārā pasaka jau J. Poruka, K. Skalbes, E. Birznieka-Upīša un citu demokrātisko rakstnieku daiļradē ir bijis folklorai tuvs un reizē oriģināls, gluži patstāvīgs žanrs, kas sava laika sociālās problēmas risinājis ar savdabīgiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Annas Sakses latviešu tautas folklorā dziļi iesakņotās pasakas, kur fantastiskais brīvi saliedējas ar reālo, pierāda šī žanra dzīvīgumu, tā spēju atsaukties uz visaktuālākajām laikmeta un sabiedriskās dzīves problēmām, pierāda, ka dziļš filozofisks vispārinājums brīvi iekļaujas vienkāršā, dažkārt pat no folkloras labi pazīstamā sižetā. Iekļaujas, ja pasaka rakstīta ar meistara roku un dedzīgu sirdi.

JOLANTA MACKOVA

PASAKAS DARBS

Pasaka ir brīnumu žanrs. Un varbūt vislielākais brīnums ir tas, ka, atraujoties, aizejot no pasaules objektīvajām sakarībām fantāzijas plašumos, pasaka nereti spēj nonākt pie īstenības būtības padziļinātas izpratnes. Tā spēj tuvināties patiesībai, ejot pa šķietami projām vedošu ceļu.

Iztēles neierobežotajā lidojumā pasaka nekad nezaudē savu uzdevumu — arvien būt patieso vērtību, ideālu apliecinātājai. Tāpēc arī, blēņu melus melodama, pasaka tik ļoti necieš īstus melus.

Pasaka tautai vienmēr ir bijusi vajadzīga kā iespēja realizēt savus taisnīguma principus, tikumiskos ideālus un — pāri visam — kā iespēja uzturēt ticību labajam, pārlicību, ka ļaunais nevar noteikt pasaules gaitu pat tad, ja uz laiku ņēmis to savās rokās. Laimīgas beigas, kas literatūrā reizēm skan melīgi, ir neatņemama tautas pasakas sastāvdaļa, tās patiesība, gaišā uguntiņa, uz kuru ejam cauri visiem brīnumiem un briesmām ticēdami un cerēdami. Literārā pasaka, būdama rakstnieka individualitātes produkts, atskāns no folklorā gadu simtos iedibinātajiem kanoniskajiem uzbūves principiem, nereti arī no laimīgajām beigām. Un tomēr, tiekoties ar pasaku, mēs vienmēr gaidām pozitīvo lādiņu, jo kopt labo ir viens no pasakas vissvarīgākajiem darbiem.

Pasakas paradokss — caur brīvu iztēles rotaļu paust nopietnas idejas — šķiet, ļoti dabiski saistās ar Imanta Ziedoņa radošo personību. Pēc savas būtības pasaka ir dziļi ziedonisks žanrs, kurā var, lietojot paša dzejnieka formulu, «spēlēties, spēlēties, kamēr sākt spēlēt». Pasaka ļauj ne tikai

«spēlēties» — izjaukt un visdažādākajās kombinācijās atkal salikt īstenības parādības, iztrenkāt no iesēdētajām vietām vārdus un frazeoloģismus, dodot tiem brīvību laisties jaunu nozīmju un sakarību meklējumos, pie reizes pakaitinot arī cietpaurus āmurus, kam blēņošanās ir pagalam nesaprotama lieta. Pasaka dod iespēju arī «spēlēt» («uz dvēseles stīgām») — skart mūsu būtības dziļākos slāņus, kā to dara katra īsta māksla.

Rotaļa, spēle cilvēces kultūrā izsenis tiek raksturota kā cilvēka brīvības spilgtākā izpausme. Un I. Ziedonis savās pasakās cenšas to papildināt izmantot. Tāpat kā bērns rotaļā, dzejnieks pasakā ne tikai atdzīvina valodu, viņš arī cilvēcisko visu apkārtesošo dzīvo un nedzīvo būtņu pasauli. Patiesi apbrīnojams ir Ziedoņa spēles prieks un fantāzijas neizsmeļamība.

Taču dzejnieks, protams, neidentificējas ar bērnu, nezaudē savu pieredzē gūto pasaules un dzīves vērtību izpratni. Viņa pasakās ienāk visi tie paši meklējumi un atradumi, kas ar citiem izteiksmes līdzekļiem un citos veidos uzrunā mūs viņa dzejā, epifānijās, poēmās un publicistikā, visā viņa pilsoniskajā stājā. Jo Ziedoņa ceļš visupirms ir radošas personības tapšanas ceļš, literatūra te nav tik daudz mērķis, cik līdzeklis dzīves patiesības izteikšanai. Dzejnieka pasaku pasaule, kurā gluži ikdienišķi notiek visādas neparastas lietas (no puķupodā iespraustas ķepas izaug krokodilēni, nagu melnumos skopuļi izvērš siltumnīcu celtniecību u. tml.), savā būtībā, lielajās likumbās un kopsakarībās ir mūsu pašu reālā pasaule. Tikai pasakas brīnumi ļauj šīs sakarības ieraudzīt skaidrāk un reljefāk. Pieaugušā dzīvesgudrības dialektisks apvienojums ar bērnišķīgu rotaļprieku veido Imanta Ziedoņa pasaku pasaules savdabību.

Ziedoņa pirmās pasakas ir «krāsainas». Ar tām viņš visai plaši izgājis pasaulē un saņēmis arī starptautisku atzinību — H. K. Andersena prēmiju. Tām sekoja «Lāču pasaka» un «Blēņas un pasakas».

Vērojot līdzšinējo I. Ziedoņa daiļrades ceļu, man šķiet, ka tas vienmēr ir bijis ceļš uz dziļāku, daudzslāņaināku, dialektiskāku un aptverošāku pasaules redzējumu un atsegumu. Viņš pieder pie tiem rakstniekiem, kuru jaunākie darbi (vismaz to parādīšanās laikā) gandrīz vienmēr šķiet labāki par iepriekšējiem. Varbūt tāpēc, ka tie ir dziļi iekšā savā laikā, sabiedrības procesos un norisēs, un droši vien arī tāpēc, ka tiem vienmēr ir noietā ceļa pieredzes un pašizcīņas zīmogs. Šā iemesla dēļ, pievērsoties Ziedoņa pasakām šobrīd, «krāsainās» rosina un saista mazāk nekā vēlākās «blēņas». Laika posmā starp abām grāmatām dzejnieka pasaules skatījumā jūtama akcentu pārbīde no estētiskajām uz ētiskajām vērtībām. Krāsainās pasakas tapušas paralēli epifānijām un ir tām rada. Tajās liela loma fantāzijai, pasaule atveras neparastumā, te vairāk ir spēlēšanās, «zilu brīnumu redzēšanas».

«Blēņās» brīnums par pasauli vairs nav svarīgākais, te centrā izvirzās pasaules izprašana. Šīs pasakas tapušas laikā, kad dzejnieks ķēries pie pamatiem — pasaules uzskata, pasaules modeļa veidošanas, pie kopsakara un riņķu meklējumiem, pie cilvēka, sabiedrības, tautas uzdevuma, dzīves jēgas noskaidrošanas. Pamatjautājumi iēplūst arī blēņu pilno pasaku zemstrāvās. Pasaku pasaule, no fragmentāriem krāsu zibšņiem attālinoties, aizvien vairāk iegūst veseluma apveidus: te visi ar visiem ir saistīti, cits no cita ir atkarīgi un arī cits par citu atbildīgi. Caur blēņām te var mācīties izprast lietu dabu un lietu kārtību.

Pasakā Ziedonis atstājis arī pats savas veidošanās un augšanas liecību, vismaz es tā izjūtu Ķeburkāji (kuru kritika nez kāpēc traktējusi kā negatīvu, aprobežotu tēlu). Tāpat kā Ķeburkājis, Ziedonis sāka ar āķiem un asumiem. Un tā pati kritika nopūlējās (un ij tagad pūlamies) viņu — tādu atskabargainu — iebāzt tradicionālos, aprobežotos žanru u. c. gatavu rāmju krekliņos. Un, tāpat kā Ķeburkājis, dzejnieks aktīvi ķērās pie APAĻUMU mācīšanās (Ziedoņa ceļš uz pasauli kā apli, riņķi, uz pasaules, sabiedrības, cilvēka harmonizēšanu). Viņu interesē ne jau nemainīgie, statistieki

apaļumi, bet gan dialektiskie «eži» — tie, kas reizē ir spūraini, adataini un arī apaļi, apaļus darbus daroši. Un vai Ziedoņa lielais, plaši izvērstais kultūras darbs nav līdzīgs Ķeburkāja pasaules ķemmēšanai? Tieksmei kopt kārtību šajā mūžam plūstošajā, mainīgajā pasaulē? Un vai katra, pat visdarbīgākā indivīda laba darišanas centieni reiz neatduras pret jūru — pret savu vienpatņa spēju ierobežotību, bezspēcību aptvert, kopt, kārtot bezgalīgo? Tam, kurš savā dzīvē aprobežojas ar strautiņa ķemmēšanu, ir ar sevi apmierināts un par jūru neko nezina, šīs izjūtas paliek nesaprastas un svešas, bet jūru redzējušie zina, ka mierinājuma nav un nevar būt.

Varbūt vajag vairāk Ķeburkāju? Bet varbūt jūra lai paliek neķemmēta? Kur un kā cilvēkam jāpieliek savi spēki? Cik tālu viņa darbībai jāiestiepjas Visuma bezgalībā? — tās nemaz nav bērnu problēmas.

«Blēņas» atšķirībā no agrākajām pasakām daudz vairāk tuvojas katras labas pasakas nepieciešamai īpašībai — proti, ka tā domāta ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem. Par Ziedoņa pasakām var teikt arī, ka tās uzrunā pieaugušo, kas mīt bērnā, un bērnu, kas mīt pieaugušajā. Te pieaugušais sarunājas ar bērnu no līdzīgām pozīcijām — ne no augšas un ne no apakšas. Ziedoņa pasakām nav nekā kopīga ar tiem diemžēl visai plaši izplatītajiem sacerējumiem bērniem, kas orientēti uz pieaugušajiem ērta, vadāma paibērniņa veidošanu un kuros tik daudz dažādu nedrīkst: nelien, neplēs, neaiztiec... Nav Ziedoņa pasakās arī otras galējības — pielīšanas bērnam, visatļautības, patvaļas pret apkārtējiem un pret pasauli. Tajās ir daudz «drīkst», ir krokodilošanās un blēņošanās, taču «vienmēr labi domātas» kā «došanās ar izdošanos vai uz izdošanos».

«Blēņas» saista ar došanos (un lielā mērā arī izdošanos) uz lieliem, būtiskiem ikviena cilvēka «kāpēc», uz kopsakara, riņķa mācību bērnam. Šī mācība ir svarīga jebkurā sabiedrības attīstības pakāpē, bet mūsdienās varbūt pat vēl svarīgāka. Tas tāpēc, ka bērns, kuru vecāki it bieži mīļā miera

labad «piekēdē» pie televizora kā suņuku pie būdas, tiek applūdināts ar gatavu, vienādi svarīgu un reizē nesvarīgu mozaikveida informāciju. Viņš pats nespēj no šiem gabaliņiem, fragmentiņiem veidot hierarhisku veselumu, atšķirt galveno no otršķirīgā un treššķirīgā. Bet tieši bērnībā veidojas cilvēka vērtību orientieri, un, ja šis darbs tiek atstāts pašplūsmai, informācijas pārpilnības apstākļos izaug caurbira, kurš gan ņem pretī visu, bet tikpat viegli arī no tā šķiras, jo nav spējīgs nekur saskatīt jēgu. Tāpēc Ziedonis, laikus juzdams, kur nu atkal vajag, ir pielicis savu talantu bērna pasaules uzskata, vērtību sistēmas veidošanā. «Blēņas» ir grāmata, kurā bērns varbūt pirmo reizi sastapsies ar šo tik svarīgo vārdu — jēga.

Un arī ar citiem svarīgiem vārdiem — strādāt, derēt, piederēt. Bet Ziedoņa pasakās šie jēdzieni, tāpat kā dzīvē, netiek doti gatavā veidā. Lai tos izprastu, jādomas dēkainos ceļojumos, bieži pat pretējā virzienā, jo pasaule ir jāiepazīst no dažādām pusēm, jāizjūt savu iepriekšpieņemto un nereti maldīgo priekšstatu sadursme ar pasaules likumsakarībām. Tikai caur pretrunu ejot, iespējams nonākt pie pārliecības, ka «kārtība ir tomēr labāka par nekārtību», ka brīvību nevar iegūt, bēgot no savas vietas un darba. Tas, kurš bēg no sava uzdevuma, nekad nevar kļūt laimīgs, jo laime atnāk tikai pie tiem, kas der savā vietā un pieder kādam.

«.. putekļi nemaz nav slikti, tikai pazaudējuši jēgu un nu nezina, ko darīt. Un arī ļoti nemācīti. Viņiem jāmaca strādāt. Tāpat kā strādā lielie gabali un mazie gabaliņi, bluķi, kluči un kripatiņas — katrs pēc savām spējām.» Ziedoņa pasakās visi jēgas meklējumi beigu beigās noved pie darba. Arī puteklim tāds tiek sameklēts. Kroko un Dils blakus saviem krokodarbiem paveic arī šo to vajadzīgu un citiem derīgu.

Dzejnieks, būdams Vēja un vēja ziedu aizstāvis, allaž apliecinājis arī tā darba svarīgumu, kam nav acīm redzamu un taustāmu rezultātu un kas daudziem tāpēc šķiet nederīgs un nesaprotams. Viņš apliecina garīguma, mākslas harmoni-

zējošo spēku. Jo kādam ir jāmaca arī pacelt acis pret debesīm un zvaigznes ieraudzīt. Katrs darbs ir vajadzīgs, vienalga, vai to veic, paliekot savā vietā un «turot tālumus, lai neizklīst», vai ejot, skrienot, kā to dara Vējš, Joku dzinējs un visi tie no «Skrejasakas», kuru uzdevums — skriet, lai rādītu pulkstenim priekšzīmi un viņš slinkodams neapstādīnātu laiku.

Nav svarīgi, vai tu esi tikai svārku poga vai Saules un Mēness poga debesīs, jo tas ir vienots kosmos, kura harmonijai svarīga visu un visa kopsakarība un vienots uzdevums — darīt un derēt savā, lai arī šķietami maznozīmīgajā vietā. Pasakā, iespējams, pat uzskatāmāk nekā citur Ziedonis parādās sīkumsarga lomā. Te ar pašu necilāko (putekļa, pogas etc.) nieku starpniecību viņš aizstāv ideju, ka liela patiesība realizējas arī caur katru sīkumu, ka pasaules lokiem «viss ir vajadzīgs».

Taču pasaulē no sīkumiem veidojas ne tikai kosmos, bet arī haoss. Pasaulē ir ne tikai kopjamais, bet arī ravējamais un nīdējamais, ne tikai jēga, bet arī nejēdzība, kas lien virsū, cenšas paverdzināt un ar kuru nepārtraukti ir jācinās. Kārtību pasaulē uzturēt — tas nozīmē arī cīnīties ar tiem, kas šo kārtību cenšas izjaukt. Un te nepieciešamas redzīgas acis un prāts, jo tas var notikt arī gluži nemanāmi, ja tikai pielaižamies, ļaujamies iestāstīt un laikus nesaceļamies pretī, — tā nagu melnumi ievēl netīrībā Juri, tā Matsprādzīte novirza Pogu no viņas uzdevuma ķēpīgā, nejēdzīgā dzīvē, bet tie, kas bēg no dzīves pretrunīguma vienusīgā dzīves saldināšanā, itin drīz kļūst «cukurbeigti». «Blēņas un pasakas» māca būt modriem, redzīgiem un cīņai gataviem.

Ziedonis arvien jūtīgi reaģē uz novirzēm sabiedrības attīstības gaitā. Ja tikai viņš mana kādu vienas puses pārspīlējumu, tūlīt iet virsū ar savu PRET. Nevis lai klaji noliegtu, bet lai izraisītu pretrunu, no kuras izšķīlīties patiesībai. Tagad jūtam, ka vairojas cilvēku nespēja tēlaini, asociatīvi domāt. Ir ļoti daudz cilvēku, kas nespēj saprast dzeju

un ne tikai dzeju, arī dialektiski skatīties uz lietām un parādībām. Viens no iemesliem ir audzināšanas sistēmas (sākot jau no bērnudārza) pārliekie centieni ievirzīt domāšanu taisnvirziena racionālisma gultnē, stimulējot formāli (bet ne dialektiski!) loģisko domāšanu, galvenās pūles veltot «veselā saprāta» kopšanai. Viegļāk jau tas ir — iedot gatavu, metodiski pareizi piegrieztu patiesību, nevis radīt apstākļus, kuros bērns patstāvīgi nonāktu pie pareizās atziņas. Tas ir grūtāk, tas ir lēnāk, toties — tas ir pamatīgāk. Un bērna tēlainā domāšana, kas viņam ir dabas dota, ar laiku tiek nomākta pavisam, aizmirstot, ka racionāls cilvēks nav vēl «apaļš cilvēks». Kad viņš ir pieaudzis, bērnībā zaudēto atgūt vairs nav iespējams. «Tāpēc es saku — runājieties ar bērniem, kamēr tie nav aizausti ciet,» kādā dzejolī (gan citā sakarā) raksta Ziedonis. Un runājas ar viņiem, kamēr vēl bērni spējīgi uz rotaļu un blēņām, uz redzīgu un dzirdīgu, svaīgu pasaules uzveri. Ziedoņa «blēņošanās» ir tuva bērnu folklorai (t. i., nevis folklorai bērniem, bet tai, ko bērni sacer un lieto paši savā vidē). Par to liecina kaut vai Suns Funs, kas ir jau paspējis ielēkt skaitāmpantā: «Suns Funs — pierē puns.» Blakus «pareizai» domāšanai bērnam vajadzīga arī «nepareizā» — kā izlādēšanās, atbrīvošanās un arī kā savas realitātes izjūtas pārbaudījums. Un to Ziedoņa pasakas papildinām dod, nebēdādamas, ja mazajam pasaku dziļākie slāņi vēl nav pieejami. Tas ir tikai laika jautājums. Bērni, ja viņiem kas patīk, liek lasīt vai arī paši lasa to neskaitāmas reizes. Kamēr zina no galvas. Viņi spēj iedzīvoties un apdzīvot sev mīlas grāmatas, iedzīvināt tās sevī. Un, kaut arī ar laiku viss tiek nobīdīts tālos atmiņas kaktos, nāk brīži, kad bērnības iespaidi uzpeld no aizmirstības dziļēm un dara savu labo darbu. Tā tas ir ar folkloras pasakām, kas glabā sevī tautas pamatvērtības ideālus. Cilvēcības, ētiskuma mācība, ko nes sevī Bārenīte, Trešais tēva dēls, pieder pie jebkura cilvēka tikumiskās ābece, vienreizviens, bērnībā pasakas mācīta un neapzināti iegājuša asinīs. Jo ētiska rīcība nevar būt viscaur apzināta, tā nāk stihiski, spontāni. Istajā

brīdī cilvēkā ir jāierunājas Bārenītei. Ja vien tā viņā ir iestādīta. Pasaka negaida visu ražu tūlīt. Tās galvenais uzdevums ir sēt un stādīt. Nebēdājot — kad un kur stādītais uzplauks. Arī Imants Ziedonis turpina pasakas darbu, uztur tās nepārtrauktību. Tagad un teptās. Ja arī ne viss, kaut kas tomēr uzdīgs.

INGRIDA KIRSENTĀLE

ĀDOLFS ERSS

(1885—1945)

Ādolfs Erss pieder pie latviešu rakstnieku — tautskolotāju plejādes. Viņš piedalījies 1905. gada revolūcijā, pēc tās sagrāves ilgi bēguļojis svešatnē. Diemžēl tālākais Ā. Ersa ceļš ved pie buržuāzijas un tās politiskajiem ideāliem, kas atspoguļojas arī viņa daiļradē. No 1911. līdz 1914. gadam viņš dzīvo un strādā Latgalē, kas toreiz piederēja pie Vitebskas guberņas, un tieši šis posms daudz dod viņa tālākajam literāra darbam. Ā. Erss rakstījis dzejoļus, stāstus, romānus, darbojies publicistikā. Kopā ar Antonu Austriņu viņš ir viens no Latgales ļaužu, tās sadzīves un tikumu ievēdējiem un atklājējiem latviešu literatūrā. Ersa Latgale ir katolicisma un misticisma apņemta, viņa tēlotie cilvēki nereti naivi tic pārdabiskajam, brīnumainajam. Tāda tā atspoguļojas «Vecajā Latgalē» (1931), kā arī citos romānos. Labākajos darbos, pie kuriem pieskaitāms arī romāns «Aglonas dievmātes atgriešanās» (1927), saista reālistiskais dzīves atspoguļojums, psiholoģiski interesantie tipi un ļaužu savdabīgie likteņi.

Latviešu demokrātiskajai kultūrai nozīmīgs ir arī Ā. Ersa veikums folkloristikā — Latgales novada tautasdziesmu un to melodiju vākums.

VILIS BENDORFS

ĀDOLFA ERSA SAVĀKTĀS TAUTASDZIESMU MELODIJAS

Vispusīgi izvērtēt Ādolfā Ersa darbību būtu literatūrzinātnieka uzdevums. Te apcerēšu tikai Ersa pierakstītās latviešu tautasdziesmas.

Ne tikai tekstu, arī melodiju vācēji Latgali sāka apgūt vēlāk nekā pārējos Latvijas novadus. Jurjānu Andreja «Latvju tautas mūzikas materiālu» pirmajās piecās grāmatās nav vispār nevienas melodijas no Latgales (izņemot Krustpili, kuras apkārtnē tikai formāli pieder Latgalei, jo turienes iedzīvotāji runā sēliskās izloksnēs un bija pārsvarā luterticīgi, kas tos atšķīra no pārējiem latgaliešiem). 1892. gadā Jurjānu Andrejs, aprakstījis iepriekšējā gada ceļojumu pa Vidzemi un Kurzemi, nosauc apgabalus, «kas vismazāk izpētīti tautas garamantu ziņā un tamlīdz arī mūzikas ziņā», arī «Vitebskas latviešu daļu», tātad Latgali. Jurjānu Andrejs droši vien nav pazinis 1892. gadā Krakovā izdoto Stefānijas Uļanovskas krājumu ar 329 dziesmu tekstiem un 19 melodijām, kuras pierakstītas Viļānos. Nevienā no «Latvju tautas mūzikas materiālu» sešām grāmatām šīs melodijas nav ievietotas.

Melngailis 1900. gadā Pēterpilī no latgaliešiem pieraksta 34 melodijas; tās labu laiku paliek plašākai publikai nepazīstamas.

Kad Ādolfs Erss atved uz Rīgu savu 1920. gada vākumu, slimais Jurjānu Andrejs, tikko pārcēlies no Harkovas uz Latviju, tūlīt ķeras pie darba, un pēc dažiem mēnešiem jau ir gatavas divdesmit septiņas «Latgolas latvišu tautas dziesmes jauktim un veirīšu korim». 1922. gadā pie Ersa

savāktajām dziesmām tikpat dedzīgi ķeras Alfrēds Kalniņš, kuram «šai vispārīgā nogurumā tās likās vienīgais glābiņš un atveldzējums esam»; top piecdesmit dziesmu apdares vienai balsij ar klavierēm. Arī vēlāk Kalniņš atceras Ersa pierakstus, 1932. gadā septiņas dziesmas sabalsodams koriem, 1950. gadā četras dziesmas — simfoniskajam orķestrim.

Jurjānu Andreja materiālos ir ap 180 Ersa pierakstītu dziesmu. Pārrakstītas nepazīstamā rokrakstā, tās ievietotas «Latvju tautas mūzikas materiālu» 6. grāmatas manuskriptā (no kura nelielu daļu publicēja 1926. gadā) un iepriekšējo grāmatu nublicētajos papildinājumos. Pieņemts uzskatīt, ka Erss to visu savācis 1920. gadā. Šis uzskats jāprecizē: ne tikai 1920. gadā. Savā rakstā «Latgales garamantas» Erss min dziesmas, kuras pierakstījis Rēzeknes apriņķī 1911. gadā. Erss tad dzīvoja Latgalē; latgaliete bija Ersa dzīvesbiedre — dziedātāja Helēna Kozlovska. Cik var spriest no folkloristu rīcībā esošajiem melnrakstiem, Erss 1911. gadā pierakstījis vismaz piecpadsmit dziesmas, to vidū Galēnu teicējas Teklas Bruzgules dziedātās «Precej mani preciniki», «Es sovai māmeņai», «Smiklys maņ». Jurjānu Andreja materiālos ir arī krājumiņš ar divdesmit sešām dziesmām paša Ersa rokrakstā un titullapu «Tautas dziesmas, uzrakstītas Rucavā, Nīcā un Latgalē 1921. g.». Dažas lapas pazudušas, jo dziesmu numerācija sniedzas līdz trīsdesmit. Bet vēl lielāku pārsteigumu sagādāja melnrakstu mape. Izrādās — Erss tautasdziesmas vācis arī pēc 1921. gada; melnrakstos šur tur minēts gada skaitlis 1939, agrāk nebijušas vietas — Auleja, Dagda, Nīcgale — un šiem novadiem raksturīgās melodijas. Ar 1936. gadu datēti četri Ersam iesūtīti teicēju saraksti. Tajos minēti kopskaitā 162 teicēji, gandrīz visi no Ludzas apriņķa. Nav ziņu, vai Erss šo sarakstu paspējis kaut cik izmantot. Bet ir teicēju vārdi, kurus vēlāk atrodam arī LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta folkloristu ekspedīciju materiālos.

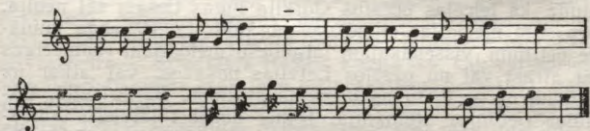
Savu vākumu Erss īsi apcer jau pieminētajā 1939. gada rakstā. Erss cenšas pierādīt Latgales dziesmu latviskumu,

no ārējo ietekmju avotiem atzīdams katoļu baznīcas mūziku, brīdina no nepārdomātiem spriedumiem par krievu un poļu ietekmi. «Cik pavirši var būt nelietpratēju spriedumi, lai liecina gadījums, kad kāds latgaliešu laikraksts nesēn aizrādīja, ka Latgalē meldīju vācēji pierakstot krievu melodijas, un kā piemēru uzrādīja tautasdziesmu «Es savai māmiņai», kuru A. Kalniņš harmonizējis korim ar solo balsi. Tā esot «Солнце всходит и заходит» meldija no Gorkija lugas «Dibenā». Bet šī meldija ir uzrakstīta 1911. gadā no kādas māmuļas, kura neprata krievu valodu un šo dziesmu dziedājusi savā bērībā, kad vēl nebija uzrakstīta nedz luga «Dibenā», nedz «Saule lec un saule noriet.» Patiesības te tik daudz, ka teicējas bērībā Gorkija lugas tiešām vēl nebija, turpretim melodijas cilme nav noskaidrota. Kā rāda jaunākie pētījumi, vissenākajām latgaliešu melodijām radniecīgas var atrast vai nu pārējos Latvijas novados, vai atkal uz dienvidiem — Lietuvas dienvidaustrumos, Baltkrievijā, Ukrainas rietumos, Rumānijā. Tomēr dažkārt latviešu tautasdziesmu teksti dziedāti arī ar krievu melodijām; tādas ir, piemēram, Ersa pierakstītās «Vysu dīnu bites dzynu», «Tōli dzeivoj muna mīlō». Turpretim vēl nepierādīta ir Ersa hipotēze par katoļu baznīcas mūzikas ietekmi uz latgaliešu tautas mūziku. Cik šī rakstiņa autoram pēc dzirdes iespējams spriest, daudzi katoļu baznīcas dziedājumi (bez taksmēra!) sakņojas kādā citā senā tradīcijā, kurai diez vai ir bijusi jūtama ietekme uz latviešu tautas mūziku. Ietekme būtu pierādīta, ja izdotos atrast kādu īpatnību, kura vieno Latgales, suitu un Bauskas apriņķa dienviddaļas dziesmas pretstatā citu Latvijas novadu dziesmām; pagaidām tas nav izdevies.

Latgales tautasdziesmu pieraksti ir vērtīgs Ādolfā Ersa mūža veikums. Pateicoties Jurjānu Andreja, Alfrēda Kalniņa, Jāzepa Vitola veiktajiem Ersa pierakstu sabalsojumiem, daudzas dziesmas kļuvušas pazīstamas un mīlas visā Latvijā. Te jāmin kaut vai «Aiz azara augsti kolni», «Aiz azara bolti bārzi», «Dzīdūt dzymu, dzīdūt augu», «Treis jaunas mōsas». Dziesmas apdarinot, melodijas šur tur ritmiski vienkāršotas,

ieviesušās dažas kļūdas, īsināti teksti. Folkloristu rīcībā ir daudzu dziesmu melnraksti. Tie ļauj spriest par dziesmu sākotnējo skanējumu, arī par pierakstīšanas grūtībām. Piemēram dziesmas «Aiz azara augsti kolni» melnraksts. Ritms bijis stipri sarežģīts, par to liecina jau pasvītrotās ceturtdaļnotis melodijas pirmajā pusē, bet vēl spilgtāk labojumi ceturtajā taktī: tur visām četrām astotdaļnotīm Erss karodziņus nosvītrojis, tad pirmajām divām notīm tos pievilcis atkal.

Pārsvītrotie karodziņi te nozīmē svītrotumus; treknākie karodziņi vilkti virs svītrotajiem.

Dziesmai «Dzīdūt dzymu, dzīdūt augu» melnrakstā ir garāks teksts. Patiesībā tās ir atsevišķas, savstarpēji nesaistītas četrriņdes par dziedāšanu; tādu virkni droši vien var pēc patikas turpināt.

Dzīdūt dzymu, dzīdūt augu,
Dzīdūt myužu nūdzeivōju,
Dzīdūt nōvi īraudzeju
Paradīzes dōrēņā.

Tricēj' kolni, skanēj' meži,
Ka tik vin es dzīdōj';
Soka ļaudis dzērdādami:
Laksteigola skaiški dzīd.

Auni kōjas, laksteigola,
Dzeisim gūvis paganeit;
Tu dzīdōsi īvainē,
Es gūteņas ganeidama.

Vai es gōju dzērnas grīzt
Vai rejeņas kuldynōt —
Kuru dorbu padareju,
Tam dzīsmēņu nūdzīdōju.

Teic dzīsmēņu, syurdīneite,
Tu dzīsmēņu daudz zynōji:
Ni tev tāva, ni māmeņas,
Dzīsmōs vin remdejis.

Dūd, Dīveņ, leiksmu dobu,
Jō nadevi myuža loba;
Padzīdōjse nūraudōju,
Šķītūs nikō nazynōjse.

INGRIDA KIRŠENTĀLE

ELZA STĒRSTE

(1885—1976)

1903. gadā periodikā sāk parādīties dzejoļi ar Naurēnu Elzas vārdu, 1913. gadā iznāk krājums «Prelūdijas». Tie ir Elzas Stērstes pirmie soļi literatūrā. Beigusi Sorbonnā Filoloģijas fakultāti, jaunā dzejniece sākumā ir spēcīgā franču kultūras ietekmē. Tikai pamazām, pārvarot svešās mitoloģijas, kā arī reliģijas iespaidus, izveidojas viņas savdabīgais dzīves un dabas skatījums — bez asiem lūzumiem, smalkā līniju zīmējumā, atturīgi un dvēselīgi. Padomju dzejā E. Stērste iesaistās kopš 1945. gada, viņas dzejnieces ceļš atspoguļojas izlasēs «Atstari» (1967) un «Saules koks» (1972).

E. Stērstes klusais talants ir ar plašu amplitūdu. Viņa rakstījusi īsprozu dažāda vecuma lasītājiem. Kultūrvēsturiska vērtība ir romānam «Andreja Zīles dzīve» (1937), kura centrā autore tēvs Stērstu Andrejs, ievērojams sabiedriskais un kultūras darbinieks 19. gadsimtā. Veiksmīgi E. Stērste darbojusies dramaturģijā. Īpaši jāmin leļļu teātrim rakstītās lugas dzejā, to vidū «Tips un Taps», ar kuru LPSR Valsts leļļu teātris 1963. gadā piedalījās starptautiskā festivālā Polijā un saņēma godalgu.

Visu mūžu Elzai Stērstei paliek tuva franču kultūra, viņa publicē par to rakstus, tulko franču autorus latviski un latviešu dzeju franču valodā, veicinot mūsu kultūras bagātināšanos un izešanu pasaulē.

ANNA ZIGURE

MANA VECMĀMIŅA ELZA STĒRSTE

Un, kad lapiņas šis šķirsti,
Vecmāmiņu neaizmirsti;
Atmiņas kā sniegi irst,
Viss, kas drūms, ir jāaizmirst.

Dīvaina gaisma mūsu laikmeta rakstos ieaužas no pagājušā gadsimta nogalē un šī gadsimta sākumā uzmestajiem me-
tiem. Šķirstot to laiku cilvēku dzīves gājumus, vismaz tos,
kas līdz mums atnākuši vai nu rakstītā veidā, vai pārstāstā,
šķiet, ka viņi bijuši intensīvu un spilgtu dienu aculiecinieki.
Tiesa, valdīja arī aizejošā gadsimta pēdējo gadu noskaņas,
taču, tam izdzīstot, jaunatnākušais 20. gadu simtenis solīja
daudz. Tagad mēs labākajā gadījumā pasmaidām, lasot
kādā romānā, ka «mašīna traucās baismīgā ātrumā — div-
desmit kilometrus stundā», un patiesi ir grūti aptvert, ka
tolaik tas bija baismīgs ātrums, kas aizrāva cilvēkus sev
līdzī. Citi neizturēja, daļa palika ceļa malā, bet daudzi no
tiem, kas atnāca līdz mūsdienām, atnesa sev līdzī savādu
starojumu, kura gaismā tikami sildīties tad, kad astoņsimt
kilometru stundā kļūst par prātam tveramu ātrumu.

Apaļi simt gadi šodienu nošķir no tās 1885. gada
18. marta dienas, kad latviešu tautas atmodas laikmeta dar-
boņa — advokāta Andreja Stērstes — ģimenē piedzima pir-
mais bērns — meitenīte Elza. Pēc viņas vēl pieci — Helēna,
Aleksandra, Marija un brāļi Pēteris un Tāļivaldis. Tā bija
likteņa dāvana — piedzimt tieši šajā ģimenē, kur možs gars
valdīja pār ikdienišķo pelēcību, kur garīgās intereses valdīja
pār materiālajām, kaut gan Pirmā pasaules kara un grūtajos

pēckara gados tā prata sakoncentrēties arī ikdienai — lai izdzīvotu.

Andrejs Stērste, advokāts un valodnieks, un Elizabete Stērste, ļoti izglītota sieviete ar daudzpusīgām interesēm, prata visos bērnos un bērnu daudzajos draugos iesēt mīlestību uz mākslām un dziļu dzīves gudrību, kas bija stingrs un drošs pamats tālākajām gaitām un tāliem ceļiem pasaulē.

Arī bērnu dzīve jau no paša sākuma veidojās mērķtiecīga. Pats par sevi saprotams, ka jāmācās valodas — krievu, vācu, franču, jāmācās mūzika. Pēc skolas beigšanas Jelgavā Elza Stērste pirmā no ģimenes bērniem devās uz Pēterburgu, lai iestātos konservatorijā, kļuva par pianisti un mūzikas pedagogi. Pēterburgā tajos laikos, kad mums vēl nebija savas universitātes, studēja daudzi latviešu jaunieši, un šī pilsēta ar saviem muzejiem, teātriem, aktīvo mūzikas dzīvi apdāvāja tos, kas prata un spēja ņemt pretī. Drīz Pēterburgā ieradās māsa Helēna un Sandra. Tāpat kā vecākā māsa, arī Sandra studēja mūziku, bet Helēna iestājās Behtereva Psihoneiroloģiskā institūta bioloģijas nodaļā. Jaunākie brāļi vēlāk studēja Maskavā.

Dzīve Pēterburgā bija ārkārtīgi rosīga, darbojās latviešu inteligences pulciņi, māsa noklausījās vai visus iespējamus koncertus, lasīja krievu literātu darbus.

E. Stērstes mūziķes karjerai un līdz ar to dzīvei Pēterburgā pārvilka svītru pārpūlētā roka. Vēlāk viņa gan ilgus gadus strādāja par mūzikas skolotāju, tomēr veltīt visu savu dzīvi tikai mūzikai nebija lemts. Turpat Pēterburgā, stāvot pie kāda skatloga, kurā bija izlikta Monas Lizas portreta kopija, dzima jauna doma par tuvāko nākotni, kas savukārt iespaidoja visu turpmāko dzīvi un interešu loku, — uz Parīzi, uz Franciju!

Vecāki šos centienus atbalstīja, kaut arī materiālajā ziņā tas nenācās viegli: visi bērni studēja. E. Stērste, protams, nav vienīgā latviešu kultūras pārstāve, kuras garīgo pasauli bagātinājusi šī pilsēta, tomēr diezin vai daudzi tik dziļi un pamatīgi iepazinūši franču literatūru kā viņa, mācīdamās

Sorbonnas universitātē un nobeidzot to ar spožu diplomdarbu par Flobēra estētiku. Kontakti ar Franciju saglabājās visu mūžu, vēl daudzas reizes savā dzīvē viņa devās turp, lai garīgi bagātinātos un pēcāk šo bagātību atdotu citiem. Francija viņu fascinēja — Parīze ar savām katedrālēm, bukinistiem Sēnas krastā, māksliniekiem Monmartrā, ar augsto kultūru; dvēseliski tuvi bija daudzi franču mūziķi un rakstnieki, bet aizrāva arī Aisedoras un Raimonda Dunkanu sen grieķu pasaules uztverei tuvā domāšana, ko viņa aktīvi popularizēja vēlākos gados.

Mūzika un franču kultūra deva spēku Elzas Stērstes dzīves veidam — dzejai. Man liekas — attiecībā uz viņu tas nav pārspilēti teikts — dzeja bija viņas būtība, visa viņas personība bija dzejiska. Dzeja bija viņa pati, un poētiska bija gaisotne, ko viņa ap sevi radīja. E. Stērstes pirmais dzejolis ar pseidonīmu Naurēnu Elza (nebūdama par sevi pārliecināta, viņa kautrējās rakstīt savu īsto uzvārdu) tika nodrukāts jau 1903. gadā, bet pēdējie tapa īsi pirms nāves...

Elza Stērste ir mana vecmāmiņa, un ar viņu man saistās visupirmās bērnības atmiņas. Vēlāk mēs kopā pavadījām turpat divdesmit vasaras, atskaitot tās, kad viņa dzīvoja lauku mājās Lāmās pie Krimūnām vai Rendā. Vasarā viņa necieta Rīgu, ziemā tā bija mīļa.

Vecmāmiņas rūpes par ģimeni, par mani bija jūtas ik uz soļa. Tajā laikā, viņai dzīvai esot, tas šķita pats par sevi saprotams, bet tagad, pārlasot vēstules, ko vecmāmiņa rakstījusi man, kad mācījos Tartu universitātē, biju ungāru valodas praksē Aizkarpatos un vēlāk trīs mēnešus stažējos Budapeštā, aptveru, cik apbrīnojami labi viņa visu sapratusi, cik neuzkrītoši, bet mērķtiecīgi virzījusi, cik daudz gan ar padomiem, gan materiāli palīdzējusi, lai es varētu mācīties, iegūt profesiju.

Sajās lapaspusēs gribu citēt daļu no vecmāmiņas vēstulēm. Diemžēl daudzām no tām vairs nevar precīzi noteikt uzrakstīšanas gadu, jo viņa parasti atzīmēja vai nu nedēļas dienu, vai datumu, tomēr daži «pieturas punkti» ir: uz

Tartu — no 1966. līdz 1972. gadam, uz Beregovu Aizkarpas — 1969. gada vasarā, uz Ungāriju — 1974. gada pavasarī.

Kā viņa prata priecāties līdzīgi mani priekiem! Man liekas, tikai retais to prot, īpaši tad, ja pašam to prieku nemaz tik daudz vairs nav... Caur mani, caur mani studiju gadiem viņa it kā izdzīvoja vēlreiz savu jaunību, savu Pēterburgas un Parīzes laiku. Tā arī rakstīja kādā kartītē uz Budapeštu: «Saprotu Tevi. Tā man bija Parīzē.» Un vēl: «Esmu bezgala priecīga par Tavu laimi, un, liekas, tas atmiņās Tev būs laimīgākais periods Tavā mūžā. Tāpat kā man Parīzē... Trīs mēneši aizskries kā ar spārnēm. Nezaudē nevērtīgi nevienu dienu, lai krājas atmiņas. Staigā un raugies arvien vaļējām acīm, pasapņot var vēlāk mājās.»

Ritēja dienas, ritēja gadi. Vasara iesākās ar milzīgu pakošanos un pārvākšanos. Viegļā mašīna piekrauta pilna, tā ka tikko vērās ciet durvis. Kā tikai tur nebija — čemodāni ar drēbēm, manuskripti, grāmatas un katrā ziņā avīzēs ietīti puķupodi ar istabas puķēm, kas pēc garās ziemas bija tikpat izslāpušas pēc saules kā pati vecmāmiņa.

Puķes bija viena no viņas vajībām. Jaunībā viņas tēvs pat brīdi esot vēlējies, lai viņa mācās dārznieces amatu, tomēr uzvarēja mūzika. Ziedi bija ap viņu vienmēr un visur, arī sēklas, stādi — tā bija liela aizraušanās. E. Stērste izrakstīja puķu katalogus, pasūtīja jaunas sēklas, no braucieniem atveda sev līdzīgi kādu augu. To viņa allaž lūdza arī man. Piemēram, vēstulē uz Aizkarpātiem: «Dārzā viss zied. Lūdzu, atved man kādas puķu un dārzu sēklas. Lūdzu!» Un uz Budapeštu: «Paskaties starainās asteres visās krāsās — tās ir visskaistākās — un lielziedainos puķuzirņus.» Viņa necieta aizaugušus, nekoptus dārzus, nezāles dobēs. Ar augu valsti viņu saistīja it kā neredzama saite, augi viņu saprata, tie plauka un ziedēja, vienalga, laukā, dobēs vai istabā uz palodzes. Viņas koptā ziemassvētku kaktusa sārtie ziedi vēl tagad ik gadu iegaismojas tumšākajās rudens dienās. Viņa mīlēja visas puķes — raibās rudzupuķītes

un lilijas, godēcijas un puķu tabaku, asteres un balzamīnes, lefkojas un rozes, petūnijas un puķuzirņus. Elza Stērste cienīja dārznieku darbu, un starp tiem viņai bija daudz draugu, ar kuriem viņa varēja sarunāties stundām ilgi.

Pasaule ap dzejnieci vienmēr bija rāma un skaidra, neatceros, ka tajā kādreiz būtu jūtams stress vai haoss. Protams, daļēji tas bija arī tāpēc, ka viņa varēja paiet tikai ar krāģiša palīdzību — pēdējos divdesmit mūža gadus E. Stērstei bija paralizēta kreisā roka un kāja —, un tādēļ viņa galvenokārt dzīvoja pa savu māju, istabu. Šis ārējais miers bija rosmes pilns — nāca cilvēki, zvanīja telefons (arī viņa pati bija čakla zvanītāja), pildījās baltās papīra lapas, tapa dzejoļi, jauni tulkojumi. «Padod man zīmuli!» viņa bieži teica. «Dzejoļi san ap mani kā bites, nevaru vien spēt pierakstīt.»

«Man bija viegls saaukstējums, bet pārvarēju. Redzi, pēc vannas to nakti sāka skanēt dzejolis un es neskaitāmas reizes kāpu ārā — saaukstējos, bet dzejolis ir labs.»

«Šī ziema lēnām iet uz galu, un vispār to grūti saukt par ziemu. Saulīte ir reta, bet šodien ir. Tāpēc man priecīgs prāts un manī vēl spokojas kāds dzejolis, bet nu jau iet uz beigām. Taču reiz!» Uz katru pienākušū vēstuli tūlīt pat tika atbildēts. Atstāt vēstuli bez atbildes — tas nemaz nebija iedomājams. Viņai bija ļoti plaša korespondence ar visdažādākajiem ļaudīm — radiem, dzejniekiem, māksliniekiem.

Vecmāmiņa prata saglabāt draudzību pāri gadu desmitiem. Vislielākais notikums katru gadu bija vecmāmiņas dzimšanas diena 18. martā, ko viņa sauca par «manu dienu». Jau nedēļu iepriekš tika domāts par produktiem, un tomēr šī diena nekad nepārvērtās par kulinārijas svētkiem, uz galda bija kafija, visdažādākās sviestmaizītes, tortes un kļiņģeris. Ar lielo, apaļo galdu šai dienā, protams, bija par maz, vēl tika ienesti daudzi mazāki galdiņi, tā ka ap katru veidojās sava grupa. Vecmāmiņa sēdēja goda vietā, bet laiku pa laikam piecēlās, lai apstaigātu viesus. Netika cilāta neviena ikdienišķa saruna, neatskanēja neviens tosts, domas

vijās ap kultūru, mākslu, skanēja dzejoļi. Tāds bija likums — katram klātesošajam dzejniekam vajadzēja lasīt savus jaunākos darbus. Seno draugu pulciņā, kurā bija Teodors Zaļkalns, Konrāds Ubāns, Felicita Ertne, Anna Grēviņa, Austrā Kārklīņa, Austrā Dāle, Paulīna Bārda, Zenta un Kurts Fridrihsoni un vēl daudzi citi, allaž valdīja savstarpējas cieņas un sirsnības gaisotne, patiesa, labvēlīga interese par otra cilvēka dzīvi un darbu.

Dzejniece ļoti augstu vērtēja cilvēkus un bezgalīgi tiem uzticējās, par ko itin bieži nācās bargi samaksāt. Viņa nekādi nespēja pierast pie tā, ka ir cilvēki, kuri apsola un neizdara, to viņa gluži vienkārši nesaprata, attaisnoja šo cilvēku, piedeva un ticēja atkal — līdz nākošajai vilšanās reizei.

Vienmēr ap dzejnieci valdīja kārtība — rūpīgi sakārtoti manuskripti, kaudzītēs veļa un sikumi atvilktnēs un skapjos, katrai lietai precīzi sava vieta.

Vienā no vēstulēm pirms došanās projām no Rīgas vasaras sākumā vecmāmiņa raksta: «Vienalga, esmu stipri nogurusi no kravāšanās, ar ko tiku viena pati galā. Tā arī Tu dari savā dzīvē. Pavasaros un rudenos pārkravā, izkārtot visas atvilktnes, lai Tu zini, kas tur ir, un lai turas kārtībā.»

Pa grīdu nekad nevēlās putekļu vērpetes — ja mājinieki neuzspēja, dzejniece pati centās piekopt. Tomēr viņa nekad nebija tīrības un kārtības vergs, skaista apkārtne iedērējās pasaules uztverē tāpat kā svešvalodas, mūzika, ziedi... Tas bija viens veselums, neatdalāms no pārējā. Nekad nedzirdēja vārdus: «Gan jau pēc tam...» Ja kaut kas nebija kārtībā — kāda doma, kādas attiecības vai rakstāmgalds, tas bija tūdaļ jānokārto, un līdz ar to izzuda pati problēma — gluži mierīgi un rāmi.

Tādā pašā kārtībā kā lietas ap viņu bija arī Elzas Stēstes apģērbs. Cik vien atceros, viņas kleitas vienmēr bija gaišos toņos — rožainos vai pelēcīgos, bet par visu vairāk viņai patika violetā krāsa. Ap kaklu allaž apsiets viegls lakatiņš vai arī balta apkaklīte, tad vēl kāda atturīga rotas-

lieta — latviska sudraba saktiņa vai zvārguliši. Ovālo seju ietvēra mīksti sudrabkrāsas mati, pie deniņiem viegli iecirtoti, ik rītu rūpīgi izsukāti.

Dzejniecei patika skaistas, senlaicīgas lietas, tomēr pirmajā plānā visur un vienmēr izvirzījās garīgums. Lietas varēja būt, tā bija patikama piedeva, bet garīgumam bija jābūt. Viņa to meklēja ikvienā cilvēkā, ar ko sastapās. Būdama cita laikmeta pārstāve, viņa apbrīnojami labi orientējās tagadnē, visā, kur vien spēja atrast možu gara dzīvi.

Fiziskais nespēks nekad nedrīkstēja nomākt. Kaut arī fiziski nevarīga, viņa arvien sevi pārvarēja. To pašu mācīja arī citiem. «Vajag varēt,» dzejniece teica, un pati bija tam vislieliskākais paraugs.

Dienas ritēja it kā ārēji nemainīgas. Darba galdu no mainīja pastaigas — sākumā ilgākas, spēkiem mazinoties, aizvien īsākas; dzejniece ļoti mīlēja svaigu gaisu. Vasarās, kad vien laika apstākļi atļāva, viņa strādāja ārā — Mellužos zem ceriņu krūma. Visapkārt laiskais kūrorta miers, bet viņa rakstīja vai tulkoja, domāja vai lasīja. Viņu bieži apciemoja draugi. Vienmēr viņa atradās ļaužu vidū un gribēja visā piedalīties.

Sešdesmito gadu beigās un septiņdesmito gadu sākumā pie manis bieži brauca studiju biedri no Tartu universitātes.

Vecmāmiņa vienmēr bija atsaucīga un, kad es biju projām, uzņēma pati manus draugus. «Vakar divi studenti zvānīja no Tallinas — atbrauks te uz divām naktīm. Lūdzu! Sodien runāju ar Mari un Lindu. Es nu te esmu māmiņas vietā un man viss jāizrīko,» — tā viņa rakstīja uz Aizkarpatiem. Arī ar studentiem Elzai Stērstei ļoti patika patērzēt, bet, pavisam negribēdama, viņa tos ārkārtīgi nobaidīja, tikko pēc iepazīstināšanas jautādama: «Sprechen Sie deutsch oder französisch?» Diemžēl studentu toreizējās svešvalodu zināšanas parasti aprobežojās ar vārgā balsī izteiktu: «Mein Name ist..., ich bin aus Estland,» — jo tajos gados vēl kontakti starp zemēm nebija tik aktīvi un vienīgie cilvēki, kas ar mums runāja svešvalodās, bija skolotāji skolā un

universitātes pasniedzēji, turklāt valodas apgūšana parasti aprobežojās ar kāda filoloģiska teksta izlasīšanu un pārtulkošanu. Elzas Stērstes valodu zināšanas bija perfektas. Līdztekus jaunībā apgūtajai krievu, franču un vācu valodai viņa sirmā vecumā sāka mācīties angļu valodu. Ar draugiem viņa nereti sarunājās vāciski vai franciski. Tā vis nebija poza, bet gan iekšēja nepieciešamība uzturēt valodu dzīvu, neaizmirst to.

Dzejniece ļoti mīlēja latviešu tautasdziesmas. Uz koncertiem viņa slimības dēļ nevarēja iet, taču nebija tāda latviešu tautas mūzikas svētdienas raidījuma, kuru viņa nebūtu noklausījusies, ja vien bija iespējams. It īpaši viņai patika skumjās dziesmas, tās viņu apbūra, un tajās viņa saskatīja tautas dvēseli.

To, ka viņa ir latviete, vecmāmiņa uzsvēra visur un vienmēr. Lielā Tēvijas kara beigās — laikā, kad dažs labs dažādu iemeslu dēļ pameta savu dzimteni, viņai bija tikai viena atbilde: «Es palikšu pie savas tautas.» Tie ir stipri vārdi, un tos varēja teikt vienīgi stiprs un par savu spēku pārliecināts cilvēks. Tie nebija tukši vārdi. Tā sēkla, kas bija iesēta kādreiz Elzas Stērstes apziņā — agrā bērnībā Vecpiebalgā, vēlāk Jelgavā —, bija dzinusi spēcīgus asnus ar noturīgiem stiebriem. Būt ikdienā kopā ar Elzu Stērsti — tas bija ļoti aizraujoši, aizvien viņa prata ko interesantu pastāstīt, ja tikai atlika laika klausīties. Arī man ar skumjām jāsaka — reizumis gluži nebūtiskas lietas kavēja vairāk pakavēties kopā ar viņu, un tagad tā ir bezgala žēl. Stundām ilgi viņa varēja stāstīt par veco Jelgavu, cilvēkiem, kas tur dzīvojuši, un tas bija tik dzīvi, ka viss nostājās acu priekšā: zivju tirgus Lielupes malā, krievu tirgotājs, kas, skaļi klaigādams, nēsājis pa ielu lielu kasti ar divpadsmit dažādām saldējuma šķirnēm — aveņu un dzērveņu, zemeņu un vaniļas, katru savā krāsā. Un bērni klaigādami skrējuši pie logiem, aicinādami tirgotāju apstāties. Viņa runāja par Franciju — vitrāžām katedrāļu logos un balti mirguļojošiem tulpju koku ziediem noslēpumainos pils parkos, vijolišu pār-

devējām Parīzes ielās. Reizēm viņa stāstīja par Sibīriju, bezgala skaisto pavasari taigā, kad vienā naktī viss uzplaucis un drīz vien arī uzdziedējis. Pļāvās ziedējušas savvaļas lilijas, vēlāk raibu raibās rudzupuķes. Elza Stērste allaž ritināja tikai gaišas atmiņas, kādreiz tās bija gaiši skumjas, bet nekad smagas vai traģiskas.

No kurienes radās tāda dzelžaina izturība, tik spēcīga griba dzīvot? Viņa apzinājās sevi stiprāku esam, kad bija daudz vājāka par citiem, un beigās tomēr izrādījās visspēcīgākā. Dzejniece skaidri saskatīja savas dzīves jēgu un misiju: gan rakstnieka misiju, gan cilvēka misiju — ja tās vispār ir divas dažādas lietas. «Tad atbrauca Vivis ar Veltiņu (Vitauts Ļūdēns ar dzīvesbiedri. — A. Z.) un mēs visi devāmies uz Rīgu. Braucām veselu stundu, jo Vivis jau ir prātīgs. Vēl bija stunda laika, bet puszāle jau bija pilna publikas. Bija ļoti jauki! Beigās zāle bija kā piebērta. Vivis atklāja sanāksmi, un es lasīju pirmā. Man teica — tā liriskāk, milīgāk, bet viens no dalībniekiem to nemaz neievēroja. Visi nolasīja interesanti, un labi un ar lielu neļķu buketi visās krāsās krēslainā pustumsā pārrados mājās. Man nemaz nav bail arī vienai pašai!» Te runa ir par Dzejas dienu sarīkojumu Rakstnieku grāmatnīcā, kur vecmāmiņa piedalījās pirmo reizi.

Viņa aizvien sekoja mūsu kultūras dzīvei, dzejnieku darbam. Tā viņa rakstīja uz Budapeštu: ««Tāšu raksti» (V. Ļūdēna grāmata. — A. Z.). Tā, Anniņ, ir grāmatu grāmata, un tādas otras mums nav! Nekad neesmu raudājusī lasot, bet man asaras bira kā pupas...» Arī jaunus dzejniekus ievēroja, ja kāds lūdza padomu, nekad neatteica, ja vajadzēja — kritizēja. Pati dzejniece būdama, viņa ar lielu pietāti piegāja cita radītajam.

Būdama zināmā mērā cilvēks, ko mēs tagad mēdzam saukt par izsmalcinātu, viņa nekad nesarāva saites ar pamatu pamatiem — uguni, ūdeni, gaisu un zemi. Dzīva uguns, dzīvs ūdens, lai tā būtu jūra, upe vai ezers, svaigs gaiss un irdena zeme, — tiem viņa ticēja, bez tiem viņa nejaudāja.

Reizēm tas atklājās pavisam vienkārši — vecmāmiņa lūdza, lai katru dienu atnes kanniņu ar jūras ūdeni, viņai patika skatīties šaudīgajās krāsns liesmās, ziemā pie atvērta loga vai vasarā laukā viņa izdarīja elpošanas vingrinājumus, un pavasaros vienmēr bija sēklas, ko kaisīt atkusušajā zemē, lai pēc tam dienu no dienas vērotu, kā tās dīgst, pieņemas spēkā, kamēr beidzot uzdzied. Tās bija ikdienišķas izpausmes, bet varēja just, ka saistība slēpjas viņā dziļāk. Par to liecināja aizraušanās ar sengrieķu filozofiju un mitoloģiju, gan arī dziļā mūsu tautasdziesmu, ornamentu un vēstures izpratne. Varbūt tas viss kopā viņai palīdzēja raudzīties uz dzīvi gaišām acīm.

Elza Stērste bija mana vecmāmiņa, un tāpēc tagad, par viņu rakstot, es, dabiski, nevaru iztikt bez zināma subjektīvisma, es nevaru un nekad neesmu varējusi raudzīties uz viņu no malas, bet allaž esmu atradusies viņai blakus. Lieļākajai daļai no mums ir bijušas vecmāmiņas, ar kurām mūs saista neizsakāmas, bet gandrīz vai fiziski izjūtamās saites — nedefinējamas un nesaraujamas. No mūsu — mazbērnu — viedokļa nav svarīgi tas, kāda loma vecmāmiņai bijusi plašākā sabiedrībā. Mazbērniem ir būtiski, ko vecmāmiņa nozīmējusi mums vai nozīmē arī vēl tad, kad viņas jau sen vairs nav pasaulē. Tā ir nejauša likteņa sakrītība, ka mana vecmāmiņa ir bijusi dzejniece. Man viņa pirmām kārtām ir bijusi tuvs un mīļš cilvēks, tuvinieks vārda visbiežākajā nozīmē. Viņa bija tā, kas mani, kreili, iemācīja ēst ar labo roku, un tādējādi es izbēgu no savu draugu un klasesbiedru apsmiekla, jo tajos gados, kad vēl mācījos pirmajā klasē, cilvēks, kurš visu darīja ar kreiso roku, neskaitījās īsti līdzvērtīgs citiem. Tieši no viņas es aizguvu prasmi saskatīt cilvēkos vispirmām kārtām labo, par to esmu viņai pateicīga. Un acīmredzot tieši no viņas mani iedzīmusi mīlestība uz puķēm un dabu.

Man ir sajūta, ka, gadiem ejot, tad, kad vecmāmiņas jau sen no mums aizgājušas, viņu dotais kļūst aizvien nozīmīgāks. Un ne tik daudz tas, ko tiešā veidā esam iemācījušies,

kaut gan arī šie padomi vēlāk cits pēc cita it kā no apziņas dziļēm ierodas tieši visnepieciešamākajā brīdī, bet galvenokārt tā ir dzīves uztvere, gudriba un pieredze, skats uz dažādām parādībām, kam saknes rodamas kaut kur dziļi pagātnē. Varbūt tā ir tautas gudriba, kas piemīt visām vecmāmiņām, vienalga, vai viņas bijušas vairāk vai mazāk izglītotas, ieņēmušas savā laikā vairāk vai mazāk ievērojamu vietu.

Elza Stērste prata būt laba vecmāmiņa. Viņas audzināšanas galvenais ierocis bija mīlestība. Neatceros, ka viņa kādreiz būtu pacēlusi balsi vai — vēl jo vairāk — roku. Attieksmē pret mums, bērniem, viņai bija neizsmejama pacietība, un, ja tika izdarīts kāds nedarbs, vecmāmiņa bēdīgā balsī teica: «Vai nu tā vajadzēja...» — un ar to pietika.

Viņa mācīja neuzbāzīgi, bet pastāvīgi — vienu lietu vajadzēja darīt tā, otru atkal savādāk, tā viņa gribēja un to uzskatīja par pareizu.

Tāds bija Elzas Stērstes kredo, ko viņa izteikusi kādā no sarunām 1947. gadā un ko pierakstījusi Zenta Fridrihsone: «Par bērnu mums nevienam nav noteikšana dzīvē, jo tas iet pretī savam zvaigžņu ceļam, kur mēs, vecāki, nevaram apturēt to.

Vecākiem paliek — kā uz šī ceļa uzvest un iemācīt stāgāt, pēc tam attālināties un skatīties.»

Galvenokārt viņa mācīja caur sevi, ar savu mieru, kārtības mīlestību, ar milzīgajām darba spējām. Viņa pati nekad nebija pratusi un arī mazbērniem nemācīja atpūsties, dzīvot laisku dzīvi, nedarīt neko. Ja vecumdienās pēc pusdienām stundiņu nosnaudās, tad tikai tāpēc, lai pēc tam spētu kaut ko darīt. «Es varu, ir jāvar» — tā vecmāmiņa dzīvoja pati un to mācīja arī citiem. Vecmāmiņa arvien nožēloja, ka savas nekustīgās rokas un kājas dēļ nevarēja padarīt vairāk, nekā darīja, pārdzīvoja, ka pati bija tik nevarīga. Visu mūžu viņai bija patikuši rokdarbi, bet pēdējos divdesmit mūža gadus viņa vairs nevarēja ne šūt, ne tamborēt. Visu mūžu viņa pati bija kārtojusi visas praktiskās

lietas, un nu tas vienā laidā bija jālūdz citiem. Visu mūžu viņa bija dzīvojusi aktīvi, bet nu možs bija tikai gars.

Esmu pārliecināta, ka viņu gauži nomāca šī uzspiestā pasivitāte, negribētā atkarība no citiem, taču nekad šī nomāktība neizpaudās savādāk kā vieglās skumjās, nekad rūgtums nevērsās pret citiem — veselīem cilvēkiem. Tieši otrādi — starp veselīem uzturēdamās, viņa it kā aizmirsa savas likstas un darīja to, ko spēja vienīgi viņa, neviens cits. Otra cilvēka tieksmi atpūsties viņa saprata labāk nekā pati savējo, un, ja kādreiz veselības stāvokļa dēļ nonāca slimnīcā, tad tieši viņa bija tā, kas uzmundrināja palātas biedrenes.

Mana vecmāmiņa mācēja ne tikai strādāt — viņa prata ap sevi radīt brīnum jauku svētku izjūtu. Nozīmīgas bija radu un draugu vārdadienas un dzimšanas dienas. Par katru viņa padomāja, ikvienu prata iepriecināt — citu ar dāvanu, citu ar dzejoļi, bet nekad neviens netika aizmirsts.

Parasti dzejoļi tika rakstīti vienā eksemplārā un tūlīt pat nosūtīti jubilarām, vienīgi Felicītai Ertnerai domātajam saglabājies melnraksts:

Arvienu augstāk debesis Tu raugies,
Arvienu ciešāk debess Tevi tur,
Tu mīļa debesīm un zemei,
Kas vēl pie sevis Tevi bur.

Un viens no man dāvātajiem. Diemžēl nav atzīmēts, kad tas rakstīts, šķiet, piecdesmito gadu otrajā pusē:

To puķīti, kas loga malā,
Es šodien stādu sirdī Tev,
Lai kuplo tā un zied bez gala
Par prieku lielu Tev un sev.
Šī puķīte, kas zied tik skaisti,
Bet kuras ziedīņš smalks un vārs,
Grib, lai Tu mīli to un laisti, ;
Tad sirsniņa Tev būs kā dārzs.

Un vēl — 1968. gada 25. augustā, manā divdesmit gadu dzimšanas dienā:

«Mijā Anniņ!

Esi sirsnīgi sveicināta savā divdesmitajā dzīves gadā!
Nes laimīga sevī savu dzīves pavasari un priecājies līdz,
ka tas zied. Lai zied un nenozied!

To Tev novēl Tava
vecmāmiņa

Ir dzirdami un nedzirdami vārdi,
Ko reiz tik čukst un mūžam neaizmirst,
Ir redzamas un neredzamas rokas,
Kas stieejas pretim Tev, kad asras birst.

Ir lielceļi un klusi meža ceļi,
Pa kuriem domas nu pie Tevis kļīst,
Un ziedi redzami un neredzami
Pie Tavas sirds nu atplaukt grib un vīst.

Laika atlika visam. Viņa bija rīta cilvēks — cīrulis. Reizēm agros rītos, kad visa māja vēl gulēja, bija tapuši dzejoļi, bieži naktīs izdomāti, no rīta tikai pierakstīti. Reiz vecmāmiņa man teica, ka viņai vienmēr naktīs pieticis ar nedaudzām miega stundām. Viņa nekad nelaida stundas un minūtes vējā, man liekas, ka viņa pār tām valdīja.

Tagad Elza Stērste dzīvo savās grāmatās — dzejoļos un prozas darbos. Viņas draugi pamazām aiziet no mums cits pēc cita un vairs neko nevar pastāstīt. Māsas un brāļi guļ zem zaļajām velēnām... Bet mēs, kas esam bijuši kopā ar viņu, cits īsāku laiku, nedaudz tikšanās reizēs, cits garus gadus, jūtamies apputekšņoti. Tas, ko viņa kādreiz ņemusi un devusi tālāk, nevar izzust. Grāmatu lappusēs ir spēcīgi vārdi, bet vēl spēcīgāka par tiem ir sirds atmiņa.

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1986. GADAM

(Sastādījis Ilgonis Bērons)

180

8. decembrī — jaunlatviešu publicists un valodnieks Kaspars Biezbārdis (1806—1886).

170

24. janvārī — publicists, rakstnieks un tulkotājs Ernests Dinsbergs (1816—1902).

125

13. janvārī — dzejnieks, prozists un tulkotājs Matīss Siliņš (1861—1942).

16. janvārī — prozists un dzejnieks Doku Atis (1861—1903).

7. februārī — kritiķis un tulkotājs Mikus Skruzītis (1861—1905).

28. septembrī — rakstnieks un komponists Straumes Jānis (1861—1929).

1. oktobrī — proziste, dramaturģe un dzejniece Anna Brigadere (1861—1933).

13. novembrī — dzejnieks Jēkabs Purkalīts (1861—1918).

120

27. martā — teātra darbinieks, dramaturģis un kritiķis Jēkabs Duburs (J. Āriņš; 1866—1916).

2. oktobrī — dzejnieks un tulkotājs Edvards Treimanis (arī Zvārguļu Edvards; 1866—1950).

110

13. janvārī — dzejnieks, prozists un dramaturģis Jānis Akuraters (1876—1937).

202

28. februārī — dzejniece Birznieku Sofija (1876—1956).
 3. aprīlī — literatūrzinātnieks, dzejnieks un prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Antons Birkerts (arī Antons; 1876—1971).
 1. maijā — prozists un dramaturgs Augusts Melnalksnis (arī Melnais Alksnis; 1876—1944).
 23. jūnijā — dramaturģe, proziste un dzejniece Tirmaliete (Minna Dzelzkalne; 1876—1942).
 5. jūlijā — zinātnieks un prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jānis Grete (1876—1951).

100

10. janvārī — prozists Rūdolfs Akers (1886—1980).
 23. oktobrī — prozists, dramaturgs un tulkotājs Rutku Tēvs (LPSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks Arveds Mihelsons; 1886—1961).
 16. decembrī — prozists, dramaturgs un dzejnieks Edvards Vulfs (psēd. Puliera padēls; 1886—1919).
 25. decembrī — dzejnieks, prozists un valodnieks Pēteris Ramizars (Pēteris Ozoliņš).

90

10. februārī — valodnieks Jānis Loja (1896—1969).
 6. martā — dzejniece Felicita Mežsēta (arī Felicita; 1896—1979).
 3. jūlijā — dzejnieks Kārlis Priednieks (arī K. Ozols-Priednieks; 1896—1943).
 8. novembrī — dzejnieks Kārlis Pelēkais (K. Upmalis; 1896—1938).

85

14. jūlijā — dzejnieks Jūlijs Ķipers.

80

27. janvārī — proziste Vilija Ošiņa (1906—1959).
 12. oktobrī — LPSR Tautas rakstnieks akadēmiķis Arvīds Grigulis.
 17. oktobrī — tulkotājs un prozists Valdemārs Kārklis (1906—1964).
 25. decembrī — literatūrvēsturnieks Jānis Frīde.

- 25. janvārī — satīriķis Pēteris Ēteris (žurnālists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Kārlis Sausnītis).
- 28. janvārī — dzejniece un proziste Valija Brutāne.
- 22. aprīlī — literatūrvēsturnieks Jānis Ozols.
- 26. maijā — žurnālists, teātra kritiķis un valodnieks Hermanis Bendikš (1911—1978).
- 23. augustā — literatūrvēsturnieks Jānis Upītis (1911—1983).
- 25. oktobrī — dzejnieks un prozists Eduards Vaiņags (E. Belars; 1911—1941).

- 9. februārī — literatūrvēsturnieks, aprakstnieks un tulkotājs Voldemārs Kalpiņš.
- 28. oktobrī — prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Vizbulis Bērce (1916—1971).
- 9. novembrī — prozists Mārtiņš Kalndruva (M. Krīgers).

- 21. martā — prozists un dramaturgs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Miervaldis Birze (M. Bērziņš).
- 11. maijā — dzejnieks Alfrēds Krūklis.
- 6. jūnijā — literatūras kritiķis Valdemārs Ancītis.

- 3. janvārī — literatūrvēsturnieks Georgs Mackovs (1926—1963).
- 20. aprīlī — dzejnieks Harijs Heislars.
- 28. augustā — prozists Viktors Lagzdiņš.
- 25. oktobrī — dramaturgs un prozists, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Harijs Gulbis.
- 4. novembrī — dzejniece, proziste un tulkotāja Daina Avotiņa.
- 25. decembrī — prozists un dramaturgs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Zigmunds Skujiņš.

- 2. martā — dzejnieks un prozists Viktors Līvzemnieks (V. Liuzenieks).
- 5. septembrī — dzejnieks un atdzejotājs Knuts Skujenieks.
- 13. oktobrī — proziste Māra Svīre (M. Kaijaka).

SATURS

<i>Volkova L.</i> Priekšvārds	3
---	---

I

<i>Viese S.</i> No folkloras krājēju pieredzes	7
<i>Niedre J.</i> Ar dziesmiņu rītā gāju, ar dziesmiņu vakarā	14

II

<i>Brice S.</i> «Dziesma plūst tiem no mutes kā cīruļiem...»	23
<i>Andrejanovs V.</i> Latvijas ainas	57
<i>Krupņikovs P.</i> Komentārs par Viktoru fon Andrejanovu	70
<i>Paroleks R. K.</i> Barona «Latvju dainas» čehu valodā Ādolda Heiduka tulkojumā	76
<i>Labrence V.</i> «Lettisch Popular Poetry», 1831	84
<i>Valters E.</i> Latvju dainas franču valodā	88
<i>Abizovs J.</i> Vienota veseluma četras rindas	93

III

<i>Zālīte M.</i> Pilna Māras istabiņa jeb tautasdziesmu Māras meklējumos	118
---	-----

IV

<i>Bija A.</i> Tautasdziesmu ietekme Kārļa Skalbes pasākās	156
<i>Kiršentāle I.</i> Folklorā sakņotas (Annas Sakses pasakas)	166
<i>Mackova J.</i> Pasakas darbs	174

MŪSU SIMTGADNIEKI

<i>Kiršentāle I.</i> Ādolfs Erss (1885—1945)	182
<i>Bendorfs V.</i> Ādolda Ersa savāktās tautasdziesmu melodijas	183
<i>Kiršentāle I.</i> Elza Stērste (1885—1977)	188
<i>Zigure A.</i> Mana vecmāmiņa Elza Stērste	189
Literārais kalendārs 1986. gadam. <i>Sastādījis I. Bērsone</i>	202

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Волкова Л.</i> Предисловие	3
---	---

I

<i>Виесе С.</i> Из опыта собирателей фольклора	7
<i>Ниедре Я.</i> Пел утром я, пел вечером	14

II

<i>Брице С.</i> «Песня льется у них как у жаворонков...»	23
<i>Андреянов В.</i> Образы Латвии	57
<i>Крупников П.</i> Комментарий о Викторе фон Андреянове	70
<i>Паролек Р.</i> «Латышские даины» К. Барона на чешском языке в переводе Адольфа Гейдука	76
<i>Лабренце В.</i> «Lettish Popular Poetry». 1831	84
<i>Вальтер Э.</i> Даины на французском языке	88
<i>Абызов Ю.</i> Четыре строки единого целого	93

III

<i>Залите М.</i> Полная Мары изба или в поисках Мары народных песен	118
---	-----

IV

<i>Бия А.</i> Влияние дайн в сказках Карлиса Скалбе	156
<i>Киришентале И.</i> Корнями в фольклоре. (Сказки Анны Саксе)	166
<i>Мацкова И.</i> Труд сказки	174

СТОЛЕТНИЕ ЮБИЛЕИ

<i>Киришентале И.</i> Адольф Эрсс (1885—1945)	182
<i>Бендорф В.</i> Мелодии народных песен, собранные Адольфом Эрсом	183
<i>Киришентале И.</i> Эльза Стерсте (1885—1976)	188
<i>Жигуре А.</i> Моя бабушка Эльза Стерсте	189
Литературный календарь 1986 года. Составитель <i>Берсон Н.</i>	202

РАДУГА 1985

Гжегодник литературного наследия

Рига «Лиезма» 1985

На латышском языке

Составители С. Внесе и Л. Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре

Художник О. Берзиньш

Фоторепродукции изготовил Ю. Криевиньш

ИБ № 4255

VARAVIKSNE — 1985

Literārā mantojuma gadagrāmata

Redaktore L. Bibere. Mākslinieciskā redaktore M. Dragūne. Tehniskā redaktore I. Soide. Korektore S. Liniņa.

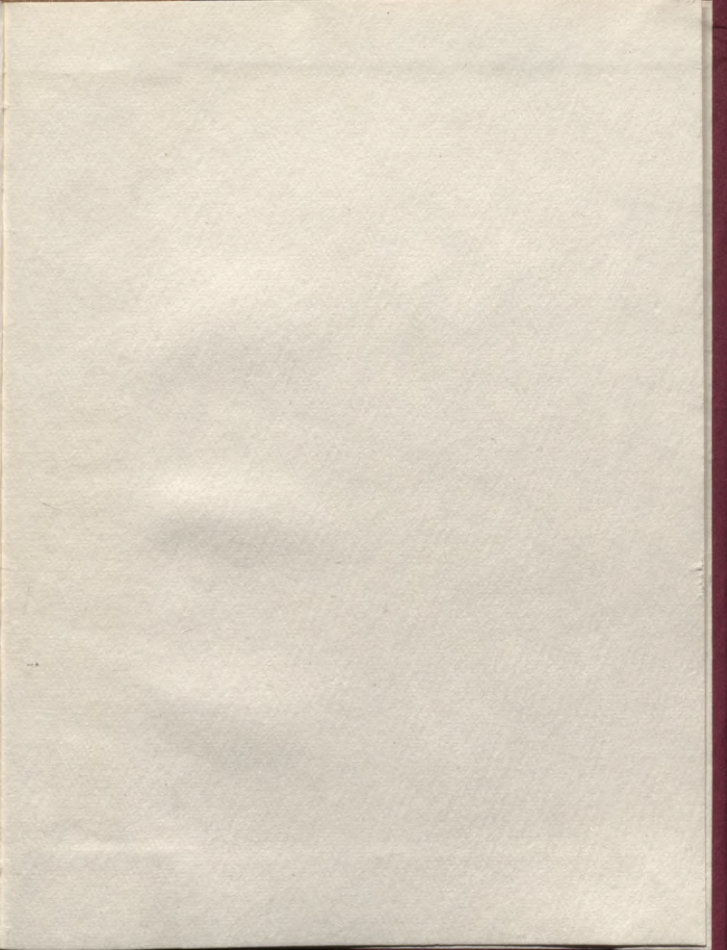
Nodota salikšanai 22.06.84. Parakstīta iespiešanai 11.11.84. JT 00795. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 9,45 uzsk. iespiedl.; 9,71 uzsk. krāsu nov.; 10,62 izdevn. 1. Meitiens 5000 eks. Pasūt. № 890-1. Cena 50 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 24/31910/klm-356. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

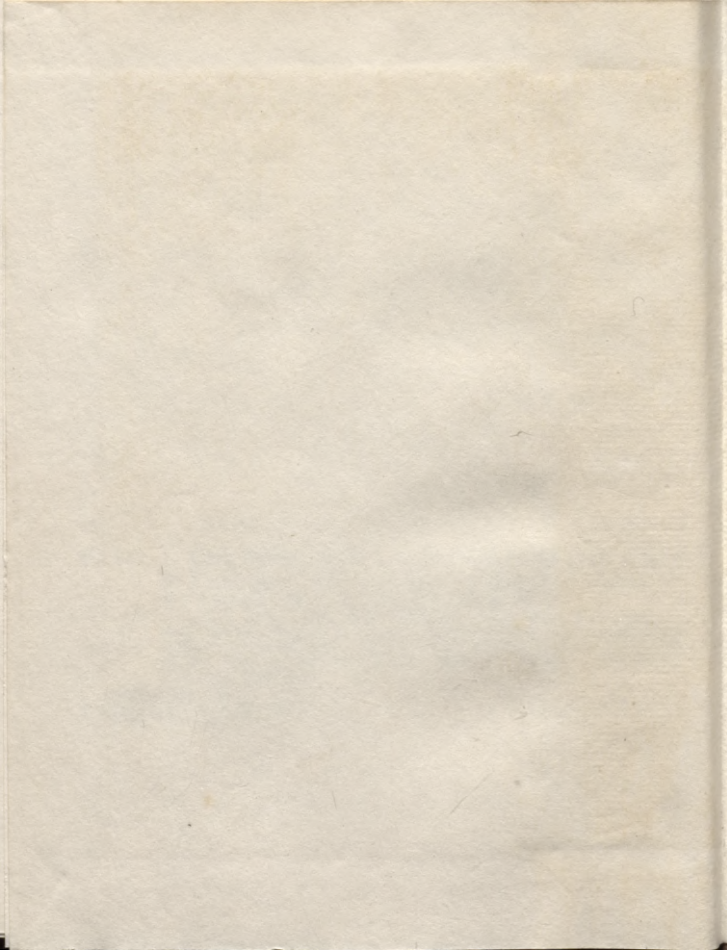
Va 649   **Varavīksne**, 1985: Lit. mantojuma gadagr. / Sast.
S. Viese un L. Volkova; Iev. sarakst. L. Volkova. —
R.: Liesma, 1985. — 206 lpp., 8 lp. il.

Sakarā ar K. Barona 150. dzimšanas dienas atceri šajā «Varavīksnes» laidienā iztirzāti galvenokārt folkloras jautājumi, tautasdziesmu estētika, mitoloģiskie tēli latviešu tautasdziesmās, folkloras ietekme uz vairāku latviešu literatūras klasiķu daijradi, latviešu tautasdziesmu tulkošanas problēmas.

V 4603010201—24 16—85
M801(11)—85

83. 3L1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071760

50 kap.